

ББК 74.266.5
К53

*Схвалено комісією з економіки науково-методичної ради
з питань освіти МОН України. Протокол №1 від 15.07.2005 р.*

Документи подано станом на 15 червня 2006 р.

Упорядники:

начальник суспільно-гуманітарного відділу Департаменту загальної
середньої та дошкільної освіти МОНУ

Н. В. Бескова;

методист вищої категорії Інституту інноваційних технологій
і змісту освіти МОНУ

В. М. Проценко

К53 **Книга вчителя економіки: Довідково-методичне ви-
дання / Упоряд. Н. В. Бескова; В. М. Проценко. Вид.
2-ге, доповн. — Харків: Торсінг плюс, 2006. — 272 с.
ISBN 966-404-255-2.**

Видання містить чинні нормативно-правові акти вищих органів влади України, Міністерства освіти і науки України у сфері загальної середньої освіти, що регулюють впровадження державних стандартів освіти; методичне забезпечення; оформлення документів про освіту; організацію навчально-виховного процесу; атестацію педагогічних працівників тощо.

Для вчителів економіки, студентів педагогічних навчальних закладів, слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, науково-педагогічних працівників, широкого загалу громадян, які цікавляться питаннями нормативно-правового регулювання середньої освіти в Україні.

ББК 74.266.5

ISBN 966-404-255-2

© Бескова Н. В., Проценко В. М.,
упорядкування, 2006

© Жубр М. С. дизайн обкладинки, 2006

© ФОП Шапіро М. В., макет, 2006

ЗМІСТ

ПРО НЕВІДКЛАДНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (Указ Президента України № 1013/2005)	7
ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24)	13
ПРО ПЕРЕХІД ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА НОВИЙ ЗМІСТ, СТРУКТУРУ І 12-РІЧНИЙ ТЕРМІН НАВЧАННЯ (Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717, витяг)	24
Базовий навчальний план	27
Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів II–III ступенів (розподіл навчального часу між освітніми галузями)	28
ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ТИПОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 12-РІЧНОЇ ШКОЛИ (Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.02.2004 № 132)	29
ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО НАКАЗУ МОН №132 ВІД 23.02.2004 РОКУ «ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ТИПОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 12-РІЧНОЇ ШКОЛИ» (Наказ Міністерства освіти і науки України від 9 березня 2005 р. № 145)	30
Додаток 1. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (основна школа у структурі 12-річної)	31
Додаток 2. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин (основна школа у структурі 12-річної)	32
Додаток 3. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (основна школа у структурі 12-річної)	33
Додаток 5. Таблиця розподілу годин на навчальні предмети за рівнями змісту	34
Додаток 6. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (безпрофільна) у структурі 12-річної)	35
Додаток 7. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Природничо-математичний напрям	36
Додаток 8. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної)	37
Додаток 9. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Природничо-математичний напрям	38
Додаток 10. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям	39
Додаток 11. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям	40

Додаток 12. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Філологічний напрям	41
Додаток 13. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Філологічний напрям	42
Додаток 14. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Технологічний напрям.....	43
Додаток 15. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Художньо-естетичний напрям	44
Додаток 16. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Художньо-естетичний напрям	45
Додаток 17. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (профільна) у структурі 12-річної). Спортивний напрям.....	46
Додаток 18. Типовий навчальний план однокомплексних загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа в структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрями.....	47
Додаток 19. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національних меншин (старша школа у структурі 12-річної).....	49
Додаток 20. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (старша школа в структурі 12-річної).....	50
Додаток 21. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російської чи іншими мовами національних меншин (старша школа в структурі 12-річної).....	51
Додаток 22. Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російської чи іншою мовами національних меншин (старша школа в структурі 12-річної) Філологічний напрям	52
Додаток 23. Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи. Очна форма навчання.....	53
Додаток 25. Типовий навчальний план-схема спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів	54

ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ТИПОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ШКІЛ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ПРЕДМЕТІВ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ (Наказ Міністерства освіти України №291 від 13.05.05).....	55
---	-----------

ТИПОВІ НАВЧАЛЬНІ ПЛАНИ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ШКІЛ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ПРЕДМЕТІВ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ	56
Додаток 1. Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов.....	58
Додаток 2. Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного профілю.....	60
Додаток 3. Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл художнього профілю.....	62
ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В СТАРШІЙ ШКОЛІ (Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.03 № 10/13)	64
КОНЦЕПЦІЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В СТАРШІЙ ШКОЛІ.....	65
ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ТИПОВОГО ПОЛОЖЕННЯ ПРО АТЕСТАЦІЮ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНИ (Наказ Міністерства освіти України № 310 від 20.08.93).....	79
ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО АТЕСТАЦІЮ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНИ.....	80
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПРО ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ У 2006/2007 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ	96
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ».....	102
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПЛАНУВАННЯ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ	108
Перелік навчальної та навчально-методичної літератури на 2006–2007 навчальний рік.....	110
Тематичні плани	114
КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ	128
Програма спецкурсу «Початки економіки» для учнів 5–7 класів загальноосвітніх навчальних закладів (Бицюра Ю. В.).....	131
Програма спецкурсу «Економічні проекти та їх презентування» для учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (Бицюра Ю. В.).....	146
ПРОГРАМИ ДЛЯ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ	156
Економіка. 10 клас	156
Комерційна географія. 11 клас	166
Фінансова математика. 10–11 класи	170
Економіка. 6–11 класи (для поглибленого і профільного навчання)	177
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ	199
ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДЕРЖАВНУ ПІДСУМКОВУ АТЕСТАЦІЮ УЧНІВ (ВИХОВАНЦІВ) У СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (Наказ Міністерства освіти і науки України № 588 від 14.12.2000).....	203
ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДЕРЖАВНУ ПІДСУМКОВУ АТЕСТАЦІЮ УЧНІВ (ВИХОВАНЦІВ) У СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	204

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОГО ОЦІНЮВАННЯ ТА МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ (Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1095)	213
Порядок зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти.....	215
Зовнішнє тестування з економіки	218
Зовнішнє тестування в запитаннях та відповідях	219
ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ ПРО КЛАСНОГО КЕРІВНИКА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (Наказ Міністерства освіти України № 434 від 06.09.2000)	222
Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти.....	223
ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ВСЕУКРАЇНСЬКІ УЧНІВСЬКІ ОЛІМПІАДИ З БАЗОВИХ І СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН, ТУРНІРИ, КОНКУРСИ-ЗАХИСТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ РОБІТ ТА КОНКУРСИ ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ (Наказ Міністерства освіти України № 305 від 18.08.98).....	227
Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково- дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності.....	228
Додаток 1. Звіт про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін	252
Додаток 2. Заявка на участь команди у IV етапі Всеукраїнської олімпіади	253
Додаток 3. Заявка на участь учнів професійно-технічних закладів освіти у III етапі Всеукраїнської олімпіади зі спеціальної дисципліни	254
Положення про похвальний лист «За високі досягнення у навчанні» та похвальну грамоту «За особливі досягнення у вивченні окремих предметів».....	255
Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні»	256
ПРО ВІДЗНАЧЕННЯ ПРИЗЕРІВ І УЧАСНИКІВ МІЖНАРОДНИХ УЧНІВСЬКИХ ОЛІМПІАД ТА ЇХ УЧИТЕЛІВ (Указ Президента України від 5 лютого 2000 р. №6 169/2000)	257
ПРО ПРОВЕДЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ «УЧИТЕЛЬ РОКУ — 2006» (Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.11.2005 р. № 650).....	258
Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» (нова редакція) (Постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2005 р. № 900)	260
Про умови та порядок проведення третього (заключного) туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2006»	263
Додаток 1. Перелік матеріалів, що необхідно подати переможцю обласного туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» для участі в заключному III турі	266
Додаток 2. Анкета переможця II туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року»	267
Положення про нагрудний знак «Відмінник освіти України».....	268
Положення про Почесну грамоту Міністерства освіти України.....	270

Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування і розвитку освіти в Україні

УКАЗ

Президента України

від 4 липня 2005 року № 1013/2005

З метою дальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в європейський освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, утвердження високого статусу педагогічних працівників у суспільстві постановляю:

1. Кабінету Міністрів України:

- 1) розробити до 1 жовтня 2005 року концепцію реформування освіти в Україні, враховуючи перспективи інтеграції України до Європейського Союзу;
- 2) підготувати та подати до 1 листопада 2005 року на затвердження програму роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки, спрямовану на створення в Україні сприятливих умов для пошуку, підтримки і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві;
- 3) забезпечити розроблення та затвердити:
  - до 1 вересня 2005 року Державну програму інформатизації загальноосвітніх, позашкільних і вищих навчальних закладів на 2006–2007 роки, передбачивши, зокрема, заходи щодо завершення протягом 2006 року комп'ютеризації загальноосвітніх шкіл, забезпечення їх телекомунікаційними засобами виходу до міжнародної інформаційної мережі Інтернет, залучення для цього необхідних коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
  - до 1 січня 2006 року державну програму «Студентський гуртожиток», спрямовану на поліпшення умов для навчання та проживання студентської молоді;
- 4) опрацювати і забезпечити реалізацію заходів щодо: докорінного поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською та студентською молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної спадщини, формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання

громадянських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України;

- зміцнення демократичних засад в освіті, у тому числі шляхом розвитку учнівського і студентського самоврядування, залучення в установленому порядку дітей та молоді до участі у вирішенні питань місцевого значення;
  - здійснення переходу протягом 2005–2006 років до проведення вступних випробувань до вищих навчальних закладів шляхом зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, передбачити відповідне фінансування цих заходів;
  - удосконалення системи прогнозування та задоволення потреб суспільства в педагогічних і науково-педагогічних працівниках та запровадження, починаючи з 2005 року, практики укладання тристоронніх угод «студент — вищий навчальний заклад — роботодавець» для осіб, які навчаються за державним замовленням за напрямками і спеціальностями педагогічного профілю;
  - запровадження, починаючи з 2005 року, прийому за державним замовленням на денну форму навчання до державних вищих навчальних закладів в обсягах не менше 50 відсотків від загального обсягу прийому громадян із забезпеченням відповідного фінансування;
  - створення умов для реалізації громадянами України, які тимчасово або постійно проживають за кордоном, права на повну загальну середню освіту, зокрема шляхом використання технологій дистанційного навчання;
  - удосконалення наукового супроводження розвитку освіти, збільшення обсягів фінансування наукових досліджень у цій сфері, видання Академією педагогічних наук України навчальної, наукової та методичної літератури;
  - створення національної системи моніторингу якості освіти на основі критеріїв держав-членів Європейського Союзу та забезпечення участі загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародних обстеженнях якості освіти;
- 5) вжити в установленому порядку заходів щодо викоренення хабарництва та інших негативних явищ у сфері освіти, активізувати дії, спрямовані на їх профілактику та запобігання;

- 6) забезпечувати дотримання вищими педагогічними навчальними закладами квот прийому на навчання сільської молоді;
- 7) здійснити низку заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської декларації, зокрема розробити та затвердити нові переліки напрямів (спеціальностей), за якими здійснюватиметься підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, державні стандарти вищої освіти, вирішити питання щодо вдосконалення мережі вищих навчальних закладів, їх підпорядкування та створення в установленому порядку укрупнених регіональних університетів, утворити міжвідомчу комісію з підтримки Болонського процесу в Україні;
- 8) вирішити до 1 січня 2006 року питання щодо налагодження виробництва та постачання загальноосвітнім, професійно-технічним і вищим навчальним закладам сучасних технічних засобів навчання з природничо-математичних та технологічних дисциплін;
- 9) удосконалити систему видання навчальної літератури, здійснити заходи щодо підвищення її якості, забезпечення такою літературою навчальних закладів, ефективно використовувати виділені для цього бюджетні кошти, забезпечити підготовку та видання комплекту навчально-методичних посібників серії «Бібліотека вчителя» для педагогічних працівників, студентів вищих педагогічних навчальних закладів;
- 10) забезпечити поетапне підвищення розмірів оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників з метою приведення їх у 2006 році у відповідність із вимогами статті 57 Закону України «Про освіту»;
- 11) удосконалити умови оплати праці педагогічних працівників, зокрема щодо встановлення підвищених посадових окладів залежно від кваліфікаційної категорії і педагогічного звання, збільшення розмірів доплат за окремі види педагогічної діяльності;
- 12) забезпечити виплату доплат педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів у розмірах, визначених статтею 22 Закону України «Про позашкільну освіту»;
- 13) вирішити в установленому порядку питання щодо встановлення доплати протягом трьох років за першим місцем роботи педагогічним працівникам загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості;

- 14) переглянути посадові оклади (ставки заробітної плати) педагогічних працівників шкіл-інтернатів усіх типів і позашкільних навчальних закладів, методистів районних та міських методичних кабінетів, а також керівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації з метою залучення висококваліфікованих педагогічних працівників для роботи на цих посадах;
- 15) збільшити розміри грошових премій переможцям всеукраїнського конкурсу «Учитель року»;
- 16) опрацювати питання щодо проведення у 2007–2009 роках реформи оплати праці працівників освіти;
- 17) передбачати щорічно під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України бюджетні призначення на:
  - реалізацію в повному обсязі державних цільових програм у сфері освіти, зокрема Державної програми «Вчитель», Програми «Шкільний автобус», Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки, визначивши кошти для цих потреб окремим рядком;
  - видання достатньої кількості навчально-методичної літератури, модернізацію матеріально-технічної бази загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів;
  - роботу з обдарованою молоддю та розвиток діяльності Малої академії наук України;
  - розвиток державних навчальних закладів в обсязі не менше 10 відсотків від загального обсягу асигнувань на освіту;
- 18) переглянути у тримісячний строк порядок визначення нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації;
- 19) удосконалити порядок фінансування позашкільних навчальних закладів, внести в установленому порядку відповідні пропозиції;
- 20) вирішити в установленому порядку питання щодо збільшення у 2006 та наступних роках бюджетних призначень для надання цільових пільгових державних кредитів громадянам для здобуття вищої освіти;

- 21) опрацювати питання щодо підвищення з 1 січня 2006 року розмірів стипендіального забезпечення студентів вищих навчальних закладів, передбачивши додаткове збільшення на 10 відсотків стипендій студентам, які навчаються за напрямками та спеціальностями педагогічного профілю;
- 22) вивчити питання та внести в установленому порядку пропозиції щодо надання, починаючи з 1 січня 2006 року, адресної грошової допомоги випускникам вищих навчальних закладів, які здобули освіту за напрямками і спеціальностями педагогічного профілю та уклали не менше ніж на три роки угоду про роботу в загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах, визначених органами управління освітою;
- 23) вжити заходів щодо поліпшення умов проживання та запровадження ефективного механізму забезпечення житлом педагогічних і науково-педагогічних працівників, насамперед у сільській місцевості;
- 24) внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо встановлення Державної премії України в галузі освіти та почесного звання «Народний вчитель України».

2. Заснувати, починаючи з 2006 року, щорічні стипендії Президента України для переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України у розмірі, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Кабінету Міністрів України подати у двомісячний строк проекти положень про порядок призначення зазначених стипендій та передбачати, починаючи з 2006 року, у проектах Державного бюджету України видатки на їх виплату.

3. Міністерству освіти і науки України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

- розробити критерії оцінювання якості навчального процесу та здійснювати на їх основі із залученням органів учнівського та студентського самоврядування, батьків, громадськості моніторинг ефективності діяльності навчальних закладів та визначати їх рейтинг;
- визначити перелік населених пунктів, навчальні заклади яких необхідно в першочерговому порядку забезпечити педагогічними працівниками, та створювати умови для залучення до роботи в них випускників вищих навчальних закладів;

- забезпечити створення належних умов для здобуття якісної освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, їх соціальної адаптації;
- вжити заходів щодо розвитку мережі позашкільних навчальних закладів, у тому числі еколого-природничого, науково-технічного, фізкультурно-оздоровчого напрямів, територіальних відділень Малої академії наук України, їх матеріально-технічного забезпечення та фінансування;
- забезпечити ефективне використання інформаційних, зокрема мультимедійних та електронних засобів навчання, створення мережі інформаційного забезпечення сфери освіти, запровадження інтерактивних методів навчання;
- запровадити, починаючи з 2006 року, психолого-педагогічне тестування для вступників до вищих навчальних закладів на напрями і спеціальності педагогічного профілю;
- вжити заходів щодо модернізації матеріально-технічної та навчально-методичної бази інститутів післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення ефективності їх діяльності;
- вирішити в установленому порядку питання щодо забезпечення приміщеннями Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів;
- забезпечити створення державної відеотеки педагогічного досвіду, започаткувати видання Книги педагогічної слави України;
- проаналізувати об'єкти незавершеного будівництва державних навчальних закладів та за результатами такого аналізу вжити протягом 2006–2008 років заходів щодо завершення будівельних робіт на об'єктах, готовність яких складає понад 70 відсотків;
- вирішити в установленому порядку питання про заснування стипендій для переможців II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України.

Президент України

Віктор ЮЩЕНКО

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ

базової і повної середньої освіти

ЗАТВЕРДЖЕНО

*постановою Кабінету Міністрів України
від 14 січня 2004 р. № 24*

Загальна частина

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі — Державний стандарт) визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Зміст базової і повної середньої освіти створює передумови:

- для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи;
- для надання навчання українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо;
- для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів.

Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури, суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, що є органічним продовженням змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Зміст освітньої галузі структурується і реалізується в системі відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОН.

Основна школа забезпечує базову загальну середню освіту, що разом із початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору і реалізації шляхів подальшого здобуття освіти. Зміст освіти на цьому ступені є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюється через варіативність методик організації навчання залежно від пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси.

У старшій школі навчання, як правило, є профільним. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми, затверджені МОН, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хіміко-біологічному профілі), а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напряму спеціалізації.

Освітня галузь «Суспільствознавство»

Завданнями освітньої галузі є:

- підготовка учнів до взаємодії з соціальним середовищем, до самореалізації їх як особистостей в умовах багатоманітного світу через засвоєння комплексу знань, формування відповідних компетенцій;
- формування в учнів національних та загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення та поваги до інших народів, правової свідомості, економічного мислення;
- формування в учнів критичного мислення, навичок оцінювання суспільних явищ і процесів, життєвих та прикладних особистісно-життєтворчих, соціалізуючих, комунікативних, інтелектуально-інформаційних навичок;
- формування в учнів почуття власної гідності, відповідальності, особистого ставлення до подій і явищ суспільного

життя, досвіду емоційно-оцінної діяльності, здатності визначати власну активну життєву позицію, робити свідомий вибір, встановлювати особисті цілі, спрямовані на розвиток суспільства, держави, забезпечення власного добробуту та добробуту своєї родини.

Загальні змістові наскрізні лінії освітньої галузі: людина — людина, людина — суспільство, людина — природа.

Через зміст освітньої галузі розкривається сутність соціальних явищ і процесів, що відбуваються в ході історичного розвитку людства загалом і українського народу зокрема.

Змістове наповнення галузі базується на українознавчих закладах. Воно спрямоване на виховання в особистості рис патріота України, активного компетентного громадянина, людини з гуманістичними і демократичними цінностями.

Структурні компоненти освітньої галузі — історія рідного краю, історія України, всесвітня історія, право, мораль, економіка, філософія, громадянська освіта.

Основна школа

Освітня галузь «Суспільствознавство» в основній школі є логічним продовженням і поглибленням суспільствознавчого змісту освітньої галузі «Людина і світ» Державного стандарту початкової освіти.

В основній школі формуються такі найважливіші знання, уміння і навички:

- характеризувати явища і процеси суспільного життя, встановлювати зв'язок між подіями і явищами;
- знаходити інформацію, аналізувати, інтерпретувати та оцінювати її;
- формулювати, висловлювати та доводити власну думку, робити вибір і пояснювати позицію, вести дискусію;
- розмірковувати, спілкуватись, співпрацювати у навчанні, розв'язувати будь-які проблеми;
- свідомо дотримуватися правомірної громадянської поведінки, реалізовувати і захищати свої права, виконувати громадянські обов'язки.

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Людина в історії</p> <p>Історія як процес і як наука. Час в історії. Історичний простір. Навколишнє середовище, клімат і людина. Історичні джерела. Історичний факт. Історична закономірність. Історичне поняття. Наявність різних теорій щодо минулого. Історичне краєзнавство</p>	<p>Уявлення про історичність людської цивілізації та періодизацію історичного процесу; про циклічний і абсолютний час; про суб'єктивність у пізнанні історії.</p> <p>Знання відліку часу в історії, відмінностей у часі; найважливіших періодів в історії людства.</p> <p>Уміння свідомо застосовувати поняття «історичний календар», «хронологія», «століття», «ера», «епоха»; оцінювати інформацію історичних джерел та історичні тлумачення, встановлювати зв'язок між подіями і явищами, толерантно ставитись до поглядів інших людей</p>
<p>Людина в доісторичний період</p> <p>Уповільнений розвиток людини розумної. Неодноразовість переходу до осілого способу життя. Умови життя давньої людини. Місце і роль людини у природі. Культурний розвиток людини. Перші графічні символи. Рідний край у доісторичний період</p>	<p>Уявлення про місце і роль господарювання у житті людини.</p> <p>Знання способів господарювання давньої людини.</p> <p>Уміння робити порівняння способів господарювання на основі інформації про умови життя первісної людини та задоволення її потреб; пояснювати закономірності розвитку на прикладах визначних подій та процесів світової історії, історії України, історії рідного краю</p>
<p>Форми організації давнього людського суспільства</p> <p>Історичні свідчення про життя та суспільну організацію давніх людей, зокрема на території сучасної України. Походження релігії та культури</p>	<p>Уявлення про форми організації давнього людського суспільства, релігію та мистецтво людей.</p> <p>Знання найпоширеніших теорій походження людини, археологічних пам'яток.</p> <p>Уміння знаходити в минулому корисний досвід для власної практичної діяльності</p>
<p>Давні цивілізації Азії, Європи</p> <p>Зрошувальне сільське господарство. Перехід від перших міст до королівств (царств). Поняття цивілізації. Спільні риси та відмінності в цивілізаційному розвитку народів Сходу і Заходу. Головні здобутки давніх цивілізацій</p>	<p>Уявлення про духовний світ і спосіб життя людей — представників різних цивілізацій, різні підходи до висвітлення історичних культур, здобутки давніх цивілізацій.</p> <p>Знання спільних та відмінних рис життя людини і розвитку суспільства різних цивілізацій; причин появи та ролі грошей і товарно-грошових відносин.</p> <p>Уміння порівнювати особливості та здобутки різних цивілізацій; називати і показувати на карті центри найдавніших цивілізацій, оцінювати внесок давніх цивілізацій у сучасну культуру</p>
<p>Класична античність</p> <p>Політичні і культурні досягнення аграрних суспільств у Євразії. Утворення і розвиток міст-держав на Середземно-</p>	<p>Уявлення про аграрні суспільства Євразії; головні пам'ятки античної культури; найдавніші міста-колонії в Північному Причорномор'ї; археологічні культури слов'ян у давній період.</p>

<p>мор'ї (VIII–IX ст. до н.е.). Політичний і культурний розвиток у містах Середземномор'я. Утворення середземноморських держав та організація життя в них (VI–V ст. до н.е.). Антична культура та її спадщина. Демократія античного часу. Античні міста-держави на території України та їх сусіди. Слов'яни під час Великого переселення народів. Витоки українського народу. Повсякденне життя людини античного світу. Рідний край за часів давніх цивілізацій</p>	<p>Знання характерних рис античних держав; впливу античної спадщини на світову культуру; витоків українського народу. Уміння оцінювати роль і місце античної культури в загальноісторичному процесі, характеризувати афінську демократію</p>
<p>Середні віки Людина і природа в середні віки. Міський уклад життя та культурні обміни в Римській імперії. «Варварські» держави Західної Європи. Візантійська імперія. Ісламські цивілізації. Київська і Галицько-Волинська держави та європейський світ. Священна Римська імперія. Соціальна структура середньовічного суспільства та соціальні рухи. Монотеїстичні світові релігії та їх стосунки із світською владою. Міграції та культурний взаємообмін між народами. Міграції в межах євразійського простору; старі та нові держави; феодалізм. Розвиток міст. Рідний край в середні віки. Повсякденне життя людини епохи середньовіччя. Культурна спадщина середньовіччя</p>	<p>Уявлення про повсякденне життя людини епохи середньовіччя, культурну спадщину середньовіччя. Знання основних тенденцій та характеристик розвитку людства цієї доби; визначних пам'яток української та світової культури періоду середньовіччя; основних рис феодалізму, наслідків міграцій. Уміння зіставляти найважливіші події, визначати місце Київської і Галицько-Волинської держав, української культури в європейській та світовій культурній спадщині; визначати передумови, причини, наслідки і шляхи подолання соціальних, світоглядних і міждержавних конфліктів середньовіччя, описувати життя людини в середні віки; давати оцінку способам подолання соціальних, світоглядних та міждержавних конфліктів, визначаючи позитивні і негативні наслідки</p>
<p>Людина в період нової історії Культурні досягнення доколониальних африканської, азійської, центрально- та південноамериканської цивілізацій. Експансія з Європи та форми</p>	<p>Уявлення про головні риси епохи Відродження та нового часу, процеси формування централізованих національних держав, повсякденне життя людини, головні пам'ятки культури Відродження. Знання найсуттєвіших рис, що характеризують нації, колонії, колоніальні імперії; при-</p>

<p>контактів з населенням Африки, Америки, Азії в 1450–1750 роках. Формування колоніальних імперій. Відродження і гуманізм. Реформація і контрреформація. Витоки національних рухів європейських народів. Формування централізованих національних держав. Козацька доба в історії України. Революції нового часу. Рідний край в епоху Відродження. Повсякденне життя людини цього періоду. Культура</p>	<p>чин та наслідків революцій нового часу; етапів та особливостей формування української нації; витоків, суті та наслідків реформації і контрреформації; поняття «гуманізм». Уміння визначати роль і місце епохи Відродження та нової доби в загальноісторичному контексті; характеризувати процес формування української нації та аналізувати відносини українців з іншими народами, характеризувати ознаки козацтва; характеризувати культурні процеси і явища; аналізувати національно-визвольну боротьбу українського народу та процес державотворення з метою з'ясування ролі козацтва та інших верств у цих процесах</p>
<p>Індустріалізація і формування націй Потреби людини і суспільства, економічні ресурси та їх обмеженість. Людина і техника. Перша індустріальна революція. Господарська і виробнича діяльність людини. Підприємництво. Політичні і соціальні рухи. Просвітництво. Культура. Становлення націй і українське національне відродження. Рідний край в епоху індустріальної цивілізації. Домінування європейського світу та суперництво в Європі. Завершення територіального поділу світу. Особливості розвитку людства у XIX ст.</p>	<p>Уявлення про господарську і виробничу діяльність людини; про культуру цього періоду, зміни у повсякденному житті; політичні і соціальні рухи. Знання основних рис індустріального суспільства, рушійних сил життя в індустріальному суспільстві; основних рис індустріальної революції та політичних і соціальних рухів; основних надбань українського народу в економіці та культурі. Уміння давати порівняльну характеристику національно-визвольних рухів у Європі та Україні в цей період, визначати причини та наслідки соціальних, політичних та культурних зрушень в житті українського та інших народів, людства в цілому; класифікувати політичні і соціальні рухи за різними ознаками; аналізувати розвиток людства в XIX ст. з метою виділення характерних рис</p>
<p>Цінності в житті людини Індивідуальність. Вільний розвиток людини. Свобода і відповідальність. Толерантність. Мораль. Цінності в житті людини і суспільства. Етика й етикет</p>	<p>Уявлення про єдність біологічного і соціального в людині, основні види діяльності, соціальні норми, співвідношення та роль етичних норм у суспільстві, міжособистісні стосунки та шляхи їх гармонізації; самоцінність кожної людини. Знання цінностей та соціальних норм у житті людини, історичність світогляду людини, роль науки та релігії в житті, поняття творчості, свободи і відповідальності, духовності людини, основи спілкування, шляхи конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів, основні моральні норми і цінності українського суспільства та людства, правила етикету</p>

	<p>Уміння визначати життєві цінності та орієнтири, давати загальну характеристику релігійного та наукового світогляду, аналізувати власний досвід ефективного спілкування, ефективно спілкуватися та співпрацювати, керуватися в поведінці моральними нормами та цінностями, відрізнити моральність та аморальність, дотримуватися правил етикету</p>
<p>Людина і культура Різноманітність культури. Культурна спільність людей</p>	<p>Уявлення про співвідношення матеріальної та духовної, національної та загальнолюдської культури, причини та природність різноманітності культури, культурної спільності людей; полікультурний характер сучасного суспільства і необхідність злагоди між представниками різних культур. Знання сфери духовної культури, культури суспільства і людини. Уміння доводити необхідність позитивної оцінки і толерантного ставлення до культурних відмінностей, характеризувати наслідки взаємодії різних культур і міжкультурні відносини в Україні, у своєму регіоні (населеному пункті)</p>

Старша школа

Основна навчальна і виховна мета освітньої галузі «Суспільствознавство» на цьому етапі полягає у створенні умов для свідомої орієнтації учнів у сучасному світі, суспільстві, формування у них відповідної активної соціальної та громадянської позиції, підвищення рівня духовної культури школярів, культури спілкування і діяльності, для сприяння їх соціалізації, активному включенню в соціально-політичне та економічне життя суспільства, свідомому вибору та підготовці до майбутньої професійної діяльності.

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Новітня історія. Причини та наслідки світових війн XX ст. Світ у роки Першої та Другої світових війн	Уявлення про світові війни, життя людей в умовах тоталітаризму, в умовах демократії; розвиток людства на межі XX і XXI століть; напрями розвитку культури
Протистояння демократії і тоталітаризму Українська революція початку XX століття. Здобуття Україною державної незалежності. Україна за тоталітарного режиму. Україна у Другій світовій війні. Велика Вітчизняна війна. Втраги та героїзм Українського народу в Другій світовій війні. Післявоєнна відбудова і розвиток України. Соціальний, політичний та економічний розвиток країн світу в другій половині XX та на початку XXI століть. Утворення Європейського Союзу та Ради Європи. Розвиток культури. Ліквідація колоніалізму, створення і розвиток незалежних держав. Відновлені та нові незалежні держави	Знання причин, основних подій та наслідків світових війн для держав та їх громадян, основних подій боротьби України за державну незалежність у XX столітті; основних тенденцій та проблем розвитку людства в індустріальну та постіндустріальну епоху. Уміння аналізувати причини поразки визвольних змагань початку XX століття; давати оцінку внеску українського народу у перемогу над фашизмом; характеризувати історичний процес відновлення в 1991 році державної незалежності України; державотворчі процеси в Україні; основні досягнення в розвитку науки, мистецтва
Сучасність. Україна в умовах незалежності. Науково-технічний прогрес. Постіндустріальне суспільство. Зростання ролі освіти і знань. Культура. Єдність і зростання взаємозалежності сучасного людства. Глобалізаційні процеси. Інформаційне суспільство	Уявлення про глобальні проблеми сучасності, розв'язання яких є необхідною умовою виживання і розвитку людства, можливі альтернативи його розвитку і майбутнього. Знання облаштування та протиріч сучасного світу. Уміння пояснювати основні загрози для людства XXI століття: проблеми війни і миру, гуманітарні та екологічні проблеми, давати оцінку міжнародному тероризму
Громадянське суспільство Механізми функціонування політичної системи та влади в Україні. Участь громадян у соціально-політичному житті. Цінності та якості, притаманні громадянинові демократичного суспільства. Україна та інтеграційні процеси в Європі; місце і перспективи України в глобалізованому світі. Стереотипи. Дискримінація	Уявлення про сутність громадянського суспільства, громадянський мир і співробітництво, наступність та відповідальність поколінь; приналежність до українського суспільства та європейської спільноти. Знання основних ознак інститутів громадянського суспільства, його функціонування та умов існування, сфер суспільного життя; принципів і цінностей демократичного громадянського суспільства, абсолютної цінності прав та свобод людини, особистісних рис громадянина України

	<p>Уміння взаємодіяти із суспільством та його окремими інститутами в повсякденному житті; орієнтуватись у суспільних явищах і процесах сучасного світу та давати їм власну оцінку; конструктивно-критично мислити і критично ставитися до проявів стереотипного мислення, боротися з дискримінацією</p>
<p>Людина і політика. Політичне життя суспільства Політика. Політичне життя громадянського суспільства. Людина-політика-влада. Політична система. Політика та ідеологія. Політика і мораль. Етика політичної діяльності</p>	<p>Уявлення про політичну сферу та її роль у житті суспільства, необхідність збереження громадянської злагоди та миру в суспільстві, необхідність плюралізму та роль засобів масової інформації, вплив ідеології на політичну культуру. Знання структури, ролі органів та інститутів державної влади і їх співвідношення з діяльністю політичних рухів, партій та громадських (неурядових) об'єднань і організацій, основні процедури, за якими можуть взаємодіяти громадянин і держава, структурних елементів та механізмів функціонування політичної системи України, процедури участі у виборах. Уміння працювати з матеріалами засобів масової інформації, характеризувати особливості політичного життя у громадянському суспільстві, особливості виборчої системи України, пояснювати значення виборчої системи як показника рівня демократії в суспільстві</p>
<p>Соціальна сфера суспільства. Етнічна структура суспільства Соціальні групи. Соціальні ролі. Соціальні конфлікти. Міжнародні відносини. Сім'я в соціальній структурі суспільства. Етика сімейних відносин. Прогрес у суспільному житті</p>	<p>Уявлення про суспільство як складну самоорганізовану систему, місце людини в суспільстві, соціальне партнерство, соціальну захищеність, соціальну відповідальність, суть прогресу в суспільному житті. Знання соціальної структури українського суспільства, способів взаємодії і соціального партнерства різних соціальних груп, національного складу населення України, сутності і наслідків геноциду і ксенофобії, шкідливості міжнародних упереджень, ролі сім'ї в соціальній структурі суспільства. Уміння застосовувати знання для орієнтації в соціальних відносинах, обирати конструктивні форми взаємодії та власної поведінки, характеризувати міжнародні відносини в Україні, толерантно поводитися, позитивно і відповідально ставитися до створення сім'ї і життя в ній</p>
<p>Основи теорії держави і права Суспільні відносини і засоби їх організації. Держава як засіб впорядкування суспільних відносин. Органи держави. Особливості організації державної влади. Історичні типи держав. Соціальні норми. Поняття права</p>	<p>Уявлення про суспільні відносини, засоби та механізми їх врегулювання; державу і право; органи державної влади, джерела та форми права, правомірну і неправомірну поведінку, правопорушення і юридичну відповідальність. Знання про суспільні відносини та засоби їх впорядкування; державні органи, особливості організації державної влади, місце правових норм в їх системі; джерела права, структуру та елементи правової системи</p>

<p>та правової системи. Правовідносини. Правомірна і неправомірна поведінка. Правопорушення і юридична відповідальність</p>	<p>Вміння розпізнавати різні засоби впорядкування суспільних відносин; порівнювати особливості здійснення державної влади та правового регулювання суспільних відносин у різні історичні періоди, окремі види правопорушень та юридичної відповідальності; розв'язувати життєві ситуації з використанням законодавства</p>
<p>Людина, суспільство і держава Поняття публічних прав і відносин та основних інститутів публічного права. Загальна характеристика конституційного права та його джерел. Державний лад України. Громадянство України. Основні права, свободи і обов'язки громадян. Загальна характеристика фінансового, адміністративного, екологічного, кримінального права</p>	<p>Уявлення про основні етапи розвитку української державності; особливості організації здійснення державної влади та місцевого самоврядування, правовий статус громадян України. Знання предмета та основних інститутів галузей права публічно-правового циклу, основних прав, свобод, обов'язків громадян та засобів їх захисту. Вміння розпізнавати окремі види правопорушень та юридичної відповідальності; характеризувати органи державної влади, правовий статус громадян, особливості здійснення державної влади в Україні; порівнювати правовий статус громадян з міжнародними стандартами у сфері прав людини; розв'язувати практичні життєві ситуації з використанням законодавства</p>
<p>Основи приватного права України Поняття приватних правовідносин та основні інститути приватного права. Характеристика цивільного права, його джерел та інших галузей права</p>	<p>Уявлення про приватно-правові відносини та галузі права, що їх врегульовують. Знання основних понять, особливостей предмета цивільного, господарського, сімейного, житлового, трудового, земельного права; змісту та видів права власності, способів захисту цивільних прав, видів договорів, особливостей цивільно-правової відповідальності. Вміння розпізнавати окремі види приватно-правових відносин та джерела, що їх врегульовують; характеризувати підстави їх виникнення, зміни і припинення; складати та аналізувати найпростіші документи (заяви, договори)</p>
<p>Філософія Філософські течії</p>	<p>Уявлення про загальний процес розвитку філософії та роль філософії в житті людства. Знання найвідоміших представників світової філософської думки та найпоширеніших філософських течій, філософських поглядів на сутність людини, її буття і духовність, суспільство, природу і світ. Уміння застосовувати філософські знання для пояснення подій і явищ у суспільстві</p>
<p>Людина як суб'єкт економічних відносин Економічні потреби та інтереси. Сутність економічних рішень. Основні питання економіки. Домашнє господарство як економічний суб'єкт</p>	<p>Уявлення про господарську діяльність людини, суб'єкт господарювання. Знання потреб споживача та закономірностей його економічної поведінки; видів ринку, попиту, пропозиції, ціни; домашнього господарства та його ролі і місця в економічній системі</p>

	<p>Вміння характеризувати потреби і споживчі блага; пояснювати механізми задоволення потреб; пояснювати необхідність господарської діяльності і фактори, що її визначають</p>
<p>Господарювання і виробництво Підприємництво. Підприємницька діяльність та її основні види. Власність. Види ринків. Ринкова інфраструктура</p>	<p>Уявлення про структуру виробництва в національній економіці, відмінності виробництва у різні епохи існування людства; функції підприємств. Знання видів підприємств, об'єднань, господарських товариств згідно із законодавством; сутності підприємницької діяльності. Вміння оцінювати власні можливості; розкрити економічні процеси і закономірності, безпосередньо пов'язані з повсякденним життям окремої сім'ї чи людини; визначати зміст, форми і фактори виробництва, структуру витрат виробництва і його прибутковості</p>
<p>Моделі економічних систем Національне виробництво. Економічний цикл. Зайнятість і безробіття. Грошово-кредитна політика, податкова система. Економічний потенціал України та її місце у світовій економіці</p>	<p>Уявлення про місце людини і домашнього господарства в економічних процесах, які відбуваються у державі. Знання грошово-кредитної політики та податкової системи. Уміння користуватися інформацією про ринок праці для визначення майбутньої сфери працевлаштування, послугами ринкових установ, давати оцінку економічного потенціалу</p>
<p>Світове господарство Міжнародна торгівля — міжнародні валютні відносини. Глобалізація світової економіки. Міжнародна економічна інтеграція. Зовнішньоекономічні зв'язки України</p>	<p>Уявлення про основні тенденції і проблеми розвитку сучасної світової економіки та економіки України. Знання законів міжнародних економічних відносин, основних відмінностей сучасних моделей ринкової економіки; процесів глобалізації та інтеграції світової економіки. Уміння користуватися інформацією про спеціалізацію країн у світовому господарстві, пояснювати роль міжнародної торгівлі для розвитку світового господарства, господарства України</p>

Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання

*Постанова
Кабінету Міністрів України
від 16 листопада 2000 р. № 1717*

На виконання статей 12, 15 і 31 Закону України «Про загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є** :

1. Здійснити перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання для учнів, які почнуть навчатися у першому класі 2001 року і в наступні роки, у три етапи:

- перший етап з 1 вересня 2001 р. — у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня;
- другий етап з 1 вересня 2005 р. — у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня;
- третій етап з 1 вересня 2007 р. — у гімназіях, ліцеях, колегіумах, спеціалізованих школах та з 1 вересня 2008 року в інших загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня (за винятком учнів, які вступили до першого класу чотирирічної початкової школи у 1999 році).

2. Затвердити Державний стандарт початкової загальної освіти (додається).

Дозволити Міністерству освіти і науки вносити до зазначеного Державного стандарту зміни непринципового характеру. Установити, що до затвердження державних стандартів базової і повної середньої освіти діють навчальні плани та програми, затверджені Міністерством освіти і науки, які прирівнюються до цих стандартів.

3. Міністерству освіти і науки, Академії педагогічних наук, Національній академії наук:

- здійснити протягом 2000–2002 років заходи, спрямовані на оновлення змісту загальної середньої освіти, відповідно до нової структури середньої загальноосвітньої школи, розробити навчальні плани і програми для загальноосвітніх навчальних закладів різних типів;
- забезпечити оновлення змісту, перехід на нову структуру та обсяги підготовки педагогічних кадрів відповідно до потреб системи загальної середньої освіти;

- розробити до 2003 року Державні стандарти базової і повної загальної середньої освіти, спеціальної загальної середньої освіти дітей з особливими потребами;
- запровадити ефективну форму державної підсумкової атестації випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II і III ступенів;
- забезпечити конкурсний відбір підручників, навчальних посібників, іншої навчально-методичної літератури відповідно до нового змісту навчання і потреб загальноосвітніх навчальних закладів;
- вжити заходів до розроблення і впровадження у навчальний процес нових засобів навчання і педагогічних технологій, інформатизації середньої освіти та комп'ютеризації загальноосвітніх навчальних закладів;
- привести нормативно-правові акти в терміни, визначені пунктом 1 цієї постанови, у відповідність з новим змістом, структурою і 12-річним терміном навчання.

4. Міністерству охорони здоров'я, Міністерству освіти і науки внести до 1 вересня 2001 р. зміни і доповнення до Державних санітарних правил і норм «Устаткування, утримання загальноосвітніх навчально-виховних закладів та організація навчально-виховного процесу».

5. Міністерству фінансів, Міністерству економіки під час формування Державного бюджету України та Державної програми економічного і соціального розвитку України передбачати щороку кошти на забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів підручниками, наочними посібниками, комп'ютерною технікою з відповідним програмним забезпеченням, іншими засобами навчання та навчальним обладнанням.

6. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

- розробити за погодженням з Міністерством освіти і науки та затвердити до 1 січня 2001 р. регіональні плани переходу загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання;
- до 1 вересня 2001 р. оптимізувати мережу загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до освітніх потреб населення та соціально-демографічної ситуації в регіоні, розширювати можливості надання учням додаткових освітніх послуг;
- вжити заходів до гарантованого забезпечення підручниками і навчальними посібниками учнів загальноосвітніх навчальних закладів;

- здійснити підготовку і перепідготовку педагогічних працівників для організації навчання в загальноосвітніх навчальних закладах за новим змістом і структурою загальної середньої освіти;
- забезпечити підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення та інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, оснащення їх необхідним обладнанням і устаткуванням.

7. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1998 р. № 1239 «Про затвердження Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів» (Офіційний вісник України, 1998 р., № 31, ст. 1187).

Перший
віце-прем'єр-міністр України

Ю. Єхануров

Базовий навчальний план

Базовий навчальний план основної і старшої школи охоплює дві складові: інваріантну та варіативну.

Інваріантна складова передбачає дотримання всіма навчальними закладами, що надають загальну середню освіту, єдиних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів. Варіативна складова спрямована на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти.

Під час складання типових навчальних планів для учнів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв і колегіумів дозволяється перерозподіляти між освітніми галузями до 15 відсотків навчального часу, визначеного інваріантною частиною Базового навчального плану.

Змістове наповнення освітніх галузей інваріантної складової визначається Державним стандартом.

Змістове наповнення варіативної складової формується навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, типу закладу, індивідуальних освітніх потреб учня.

В основній школі навчальні години варіативної складової використовуються головним чином для загальноосвітньої підготовки учнів, індивідуальних занять та консультацій, факультативного навчання.

У старшій школі, у тому числі в сільських однокласних школах, де створюються різнопрофільні навчальні групи учнів, за рахунок варіативної складової здійснюється профільне навчання. Години цієї складової можуть використовуватися також для вивчення предметів за вибором учнів, факультативних занять тощо.

На основі Базового навчального плану МОН розробляє типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів. У типових навчальних планах визначається перелік навчальних предметів і курсів, відповідно до змісту освітніх галузей, кількість годин, відведених на їх вивчення у кожному класі. Типові навчальні плани можуть відображати різні варіанти структурування, інтеграції та розподілу навчального змісту за роками навчання в межах годин, визначених Базовим навчальним планом. На основі типових навчальних планів навчальні заклади складають робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова освіти з урахуванням особливостей організації навчально-виховного процесу.

**Базовий навчальний план загальноосвітніх
навчальних закладів II–III ступенів
(розподіл навчального часу між освітніми галузями)**

Освітні галузі	Загальна кількість годин								
	II ступінь (5–9 класи)			III ступінь (10–12 класи)			II+III ступені (5–12 класи)		
	тиждень	рік	відсотків	тиждень	рік	відсотків	тиждень	рік	відсотків
Інваріантна складова									
Мови і літератури	42	1470	27	19	665	19	61	2135	23,9
Суспільствознавство	12	420	7,7	10	350	10	22	770	8,6
Естетична культура	8	280	5,1	2	70	2	10	350	3,9
Математика	20	700	13	8	280	8	28	980	11
Природознавство	26	910	16,7	13	455	13	39	1365	15,3
Технології	8	280	5,1	6	210	6	14	490	5,5
Здоров'я і фізична культура	17,5	612,5	11,4	9	315	9	26,5	927,5	10,4
Разом	133,5*	4672,5	86	67	2345	67	200,5	7017,5	78,6
Варіативна складова									
Додаткові години на освітні галузі, предмети за вибором, профільне навчання, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	21,5	752,5	14	33	1155	33	54,5	1907,5	21,4
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	130	4550		90	3150		220	7700	
Разом (загальне навчальне навантаження)	155	5425	100	100	3500	100	255	8925	100

* Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, у спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи

Наказ

Міністерства освіти і науки України

№ 132 від 23.02.2004 р.

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» №1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» №24 від 14.01.2004 р.

Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (додатки 1–24).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.), Інституту навчальної літератури (Удод О.А.) та Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю.І.) спільно з відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити своєчасну підготовку та видання комплекту навчальної літератури для основної та старшої школи.

3. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо поетапного переходу основної і старшої школи на новий зміст та структуру навчання.

4. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України, газеті «Освіта України», розмістити на сайті міністерства.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

В.Г. Кремень

Про внесення змін до наказу МОН №132 від 23.02.2004 року «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи»

НАКАЗ

*Міністерства освіти і науки України
від 9 березня 2005 р. № 145*

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» № 1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» № 24 від 14.01.2004 р. **наказую:**

1. Внести зміни до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (додатки 1–25).

2. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», газеті «Освіта України», розмістити на сайті міністерства.

3. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

*Міністр
С. М. Ніколаєнко*

Додаток 1 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Правознавство (практичний курс)	—	—	—	—	1	11
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		24,5	26,5	29,5	28,5	29,5	138,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		2,5	2,5	1,5	5,5	4,5	16,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	130
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 2 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Мова національної меншини	2	2	1,5	2	2	9,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2	2	2	3	3	13,5
Разом		26	28	30,5	30,5	31,5	146,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	0,5	3,5	2,5	8,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		2,7	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мов національних меншин курс «Зарубіжна література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мова якої вивчається.

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мов національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 3 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Друга іноземна мова	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2	2	2	3	3	13,5
Разом		26	28	31	30,5	31,5	147
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	—	3,5	2,5	8
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітка:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 5 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Таблиця розподілу годин на навчальні предмети
за різними рівнями змісту освіти

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Рівень стандарту			Академічний рівень			Профільний рівень		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	2	2	2	4	4	4
Українська література	2	2	2	2	2	2	3	4	4
Іноземна мова	2	2	2	3	3	3	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	2	2	2	2	2	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	3	3	4
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	3	3	3
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	2	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	—	2	2	3
людина і світ	—	—	1	—	—	1	2	2	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	4	4	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—
Алгебра	—	—	—	2	2	2	4	4	4
Геометрія	—	—	—	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	1	4	4	4
Географія	1,5	—	—	1,5	1	—	4	4	4
Психологія	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізика	2	2	—	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	2	1	4	4	4
Людина і природа	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Технології	1	1	1	2	2	—	5	5	5
Інформатика	1	1	1	1	1	2	4	4	4
Креслення	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	5	5	6
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	2	2	—
Разом	25	24	19,5	31,5	30,5	28			
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	9	9	13,5	2,5	2,5	5	4		
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. В академічному рівні закладено окреме викладання курсів «Алгебра», «Геометрія».

Додаток 6 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (безпрофільна) у структурі 12-річної)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
людина і світ	—	1	—
економіка	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Алгебра	2	2	2
Геометрія	2	2	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	1
Географія	1,5	1	—
Фізика	3	2	3
Хімія	1	2	1
Людина і природа	—	—	1
Технології	2	2	—
Інформатика	1	1	2
Креслення	—	—	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	31,5	30,5	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 7 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Фізико-математичний профіль			Математичний профіль			Фізичний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	4	4	4	4	4	4	3	3	3
Геометрія	3	3	3	3	3	3	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	5	5	5	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	2	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Креслення	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	32,5	30,5	31	30,5	27,5	29	30,5	30,5	30
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	1,5	2,5	2	3,5	5,5	4	3,5	2,5	3
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 8 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної)
Природничо-математичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Екологічний профіль			Біолого-хімічний профіль			Біолого-фізичний профіль			Біолого-географічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—	3	3	2
Алгебра	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Геометрія	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Географія	1,5	1	—	1,5	—	—	1,5	—	—	4	4	4
Фізика	2	2	—	2	2	2	5	5	5	2	2	—
Хімія	1	2	1	4	4	4	1	2	1	7	2	1
Екологія	2	2	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28	28,5	26	32	29,5	31	32	31	31	30,5	30,5	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6	4,5	7	2	3,5	2	2	2	2	3,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 9 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Біотехнологічний профіль			Хіміко-технологічний профіль			Фізико-хімічний профіль			Агрохімічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Весвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Геометрія	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	4	4	4	1,5	2	1	1,5	2	1	2	3	3
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Фізика	2	2	2	2	2	2	5	5	5	2	2	2
Хімія	1	2	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Екологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30	28,5	28	30,5	28,5	28	32,5	30,5	31	30	29,5	30
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	4,5	5	3,5	4,5	5	1,5	2,5	2	4	3,5	3
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

*Додаток 10 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання (старша школа
у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям*

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта:												
правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	2
економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	3
людина і світ	—	—	3	—	—	2	—	—	—	—	—	2
філософія	—	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	31,5	29,5	28	29,5	29,5	28	31,5	29,5	25	30,5	30,5	30
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	3,5	5	4,5	3,5	5	2,5	3,5	8	3,5	2,5	3
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

*Додаток 11 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.
Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання (старша школа
у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям*

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
людина і світ	—	—	3	—	—	2	—	—	—	—	—	2
філософія	—	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Природознавство	4	4	2	4	4	2	4	4	2	4	4	2
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	31	28,5	28	29	28,5	28	31	28,5	25	30	29,5	31
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3	4,5	5	5	4,5	5	3	4,5	8	4	3,5	2
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для суспільно-гуманітарного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 12 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Філологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30,5	29,5	26	32,5	30,5	27	31,5	29,5	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	3,5	7	1,5	2,5	6	2,5	3,5	7
Граничне допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 13 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Філологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Природознавство	4	4	2	4	4	2	4	4	2
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30	28,5	26	32	29,5	27	31	28,5	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	4,5	7	2	3,5	6	3	4,5	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для філологічного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 14 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Технологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
	Технологічний профіль			Інформаційно-технологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2
Література	3	3	3	3	3	3
Історія України	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	4	4	4
Геометрія	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	2	2	2	—
Хімія	1	2	1	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1
Технології	5	5	5	1	1	1
Інформатика	1	1	1	4	4	4
Креслення	—	1	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30,5	30,5	30	32,5	30,5	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	2,5	3	1,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 15 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Художньо-естетичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	30,5	28,5	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	4,5	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 16 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Художньо-естетичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Географія	1,5	—	—
Природознавство	4	4	2
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	
Разом	30	27,5	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	5,5	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. Типовий навчальний план для художньо-естетичного профілю, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 17 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (профільна) у структурі 12-річної) Спортивний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Спортивний профіль		
	10	11	12
Українська мова	1	1	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	2	3	3
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	5	5	6
Захист Вітчизни	2	2	—
Разом	31,5	30	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	3	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 18 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план однокласових загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа в структурі 12-річної)

Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрями

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах									
	10 клас			11 клас			12 клас			
	усім класом	у групах суспільно-гуманітар.	природн.-матем.	усім класом	у групах суспільно-гуманітар.	природн.-матем.	усім класом	у групах суспільно-гуманітар.	природн.-матем.	у групах додатково
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Українська мова	1	2	—	1	1-3	—	2	1-3	—	
Українська література	2	0-2	—	2	0-2	—	2	0-2	—	
Іноземна мова	2	1-3	—	2	1-4	—	2	1-3	—	
Зарубіжна література	1	1-2	—	1	1-2	—	1	1-2	—	
Історія України, всевітня історія	2	2-4	—	2	2-4	—	3	2-4	1	
Громадянська освіта правознавство	2	0-1	—	—	0-1	—	—	0-1	—	
економіка	—	0-1	—	1	0-1	—	—	0-2	—	
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1	0-1	—	
філософія	—	0-2	—	—	0-2	—	—	0-2	—	
Художня культура	1	—	—	1	—	—	—	—	—	
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	1	—	
Математика (алгебра, геометрія)	3	—	1-3	3	—	2-3	2	—	3-4	
Астрономія	—	—	—	—	—	—	1	—	0-1	

Біологія	1,5		1-3	2	—	1-3	—	—	1-3
Географія	1,5	—	1-2	—	—	1-2	—	—	1-2
Людина і природа	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Фізика	2	—	1-3	2	—	2-3	—	—	2-4
Хімія	1	—	1-2	1	—	1-2	—	—	0-2
Інформатика	1	—	1	1	—	1	1	—	1
Технології (спецкурси)	—	1	1	—	1	1	—	1	1
Креслення	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізична культура	2	—	—	2	—	—	2	—	—
Захист Вітчизни	1,5	—	—	1,5	—	—	—	—	—
Разом	24,5			22,5			18		
Додатковий час для використання в профільних групах		5,5	5,5		7,5	7,5		12	12
Загальне навантаження на учня	30			30			30		
Факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3			4			3		
Всього	33			34			33		

Примітки:

1. У навчальних планах однокласних навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин предмети освітньої галузі «Мови і літератури» плануються за додатком 20.
2. Так само може запроваджуватись профільне навчання за іншими напрямками: філологічним, технологічним, художньо-естетичним, спортивним.
3. За таким навчальним планом може здійснюватись профільне навчання також у двокомплектній старшій школі.

Додаток 19 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх, навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національних меншин (старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Російська чи ін. мова нац. меншини	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Зарубіжна література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		27,5	25,5	21	74
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		5,5	7,5	12	26
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національної меншини курс «Зарубіжна література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мова якої вивчається.

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національної меншини за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 20 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Друга іноземна мова	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Зарубіжна література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		27,5	25,5	21	74
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		6,5	7,5	12	26
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 21 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин
(старша школа в структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	1,5	3,5
	Українська література	2	2	2	6
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Російська чи ін. мова нац. меншини	1	1	1,5	3,5
	Зарубіжна література	2	2	2	6
Суспільствознавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		27,5	25,5	21	74
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		6,5	7,5	12	26
Граничнодопустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національних меншин курс «Література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мовою якої здійснюється навчання.

3. У ЗНЗ з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 22 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчання російською чи іншою мовами національних меншин (старша школа у структурі 12-річної) Філологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Філології профіль		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Російська чи ін. мова нац. меншини	4	4	4
Іноземна мова	2	2	3
Зарубіжна література	3	4	4
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта:			
правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
філософія	—	—	—
Художня культура	1	1	—
Естетика	—	—	1
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	32,5	31,5	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	33	33	33
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національних меншин курс «Зарубіжна література» передбачає профільне вивчення й літератури національної меншини, мовою якої здійснюється навчання.

3. У ЗНЗ з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 23 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.
**Типовий навчальний план вечірньої (змінної)
загальноосвітньої школи.
Очна форма навчання**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь			III ступінь			
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	5	4	4	4	3	3	4
Зарубіжна література	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Іноземна мова	2	2	2	1	2	2	2
Мови і літератури у школах з навчанням російською чи іншою мовою нацменшин							
Рідна мова і література	3	3	3	3	3	3	3
Українська мова і література	3	3	3	3	2	2	3
Іноземна мова	2	1	1	1	2	2	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	4	4	3,5	3,5	3	3	3
Історія України, всесвітня історія	2	2	2	2	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	—	—	—	—	2	—	—
економіка	—	—	—	—	—	1	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1
Географія	2	2	1	1	1	—	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	2	1
Фізика, астрономія	—	1	1,5	2	2	2	1
Хімія	—	1	2	1,5	1	1	—
Мистецтво	1	1	1	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	1	1	1	—
Разом	18,5	19,5	19,5	19,5–20	19,5–20	18,5–19	15,5–16
Курси за вибором, факультативи, консультації	3,5	3,5	3,5	2,5–4	3–3,5	4–4,5	6,5–7
Всього	22	23	23	23	23	23	23

Додаток 25 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план-схема спеціалізованих шкіл,
гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів
з поглибленим вивченням окремих предметів**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	5	6	7	8	9	10	11	12
Навчальні предмети інваріантної складової (плануються за рівнем стандарту)	23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	24	23	20
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, профільне навчання, заняття за вибором, факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	10	10	13
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	24	25	26	27	28	30	30	30
Всього (без урахування поділу класів на групи)	27	29	31	34	34	34	33	33

Примітки:

1. До 15 % часу інваріантної складової може перерозподілятися між навчальними предметами.

2. Години фізичної культури не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

3. У спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Про затвердження Типових навчальних планів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу

від 13.05.05 №291

З метою забезпечення умов для розвитку здібностей та обдарувань учнів відповідно до вимог Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» від 16.11.2000 р. № 1717 та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» від 14.01.2004 р. № 24

Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов (додаток 1), спеціалізованих шкіл музичного профілю (додаток 2) і спеціалізованих шкіл художнього профілю (додаток 3).
2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.), Інституту навчальної літератури (Касьянов Г.В.) та Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю.І.) спільно з відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити своєчасну підготовку навчальних програм та комплекту навчально-методичної літератури для спеціалізованих шкіл.
3. Міністерству освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо поетапного введення Типових навчальних планів спеціалізованих шкіл.
4. Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», газеті «Освіта України» та розмістити на сайті міністерства.
5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

С.М. Ніколаєнко

Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Наказ Міністерства освіти і науки України
від 13.05.2005 р. № 291*

Пояснювальна записка

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу створюються згідно запитів та потреб учнів і функціонують в структурі загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступенів.

Зарахування учнів до шкіл цих типів здійснюється на конкурсній основі, з урахуванням нахилів та здібностей дітей і готовності їх до навчання за відповідним напрямом (профілем). З цією метою може проводитись співбесіда з дитиною або тестування згідно з нормативними документами та рекомендаціями Міністерства освіти і науки України (див. Інструкцію про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), затверджену наказом МОН України від 19.06.2003 р. № 389).

Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу (додатки 1–3) розроблені на основі Типових навчальних планів початкової школи (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.03.2004 р. № 162) та Типових навчальних планів для основної та старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів у структурі 12-річної школи (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2005 р. № 145).

Вони складаються з двох блоків навчальних предметів: загальноосвітнього і профільного. Цикл профільних предметів сформований на основі інваріантної та варіативної складових змісту шкільної освіти, у т.ч. за рахунок перерозподілу навчального часу між профільними та загальноосвітніми предметами та курсами. Відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад кожна школа на основі Типового формує власний робочий навчальний план на відповідний навчальний рік, обираючи ті чи інші профілі навчання, конкретизуючи варіативну складову.

Залежно від особливостей та умов роботи загальноосвітнім навчальним закладом можуть вноситись необхідні корективи щодо вивчення профільних предметів і курсів, у тому числі може перерозподілятися час між курсами профільного циклу.

Робочі навчальні плани спеціалізованих шкіл інших профілів (історичного, фізико-математичного, біолого-хімічного тощо) складаються за додатком 25 до наказу Міністерства освіти і науки України від 09.03.2005 р. № 145 (з використанням інших варіантів Типових навчальних планів основної і старшої школи).

З усіх інших питань (структури навчального року, організації навчальної практики, порядку вивчення окремих предметів, формування класів і поділу їх на групи) спеціалізовані школи користуються положеннями пояснювальних записок до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки України від 01.03.2004 р. № 162 та від 23.02.2004 р. № 132.

Директор департаменту загальної
середньої та дошкільної освіти

П.Б. Полянський

Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Загальноосвітній цикл												
Українська мова	7	7	7	7	3,5	3	3	2	2	2	2	2
Українська література	—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	—	—	—	—	1	1	1	1,5	1	1	1	2
Всевітня історія	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1
Я і Україна	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Етика	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Правознавство	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Економіка	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Людина і світ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Музичне мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—
Образотворче мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Математика	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	2
Природознавство	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Біологія	—	—	—	—	—	—	2	2	3	1,5	2	—
Географія	—	—	—	—	—	2	2	1,5	1,5	1,5	—	—
Фізика	—	—	—	—	—	—	1	2	2	2	2	—
Астрономія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Хімія	—	—	—	—	—	—	1	2	2	1	1	—
Людина і природа	—	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Трудове навчання	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Інформатика	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1
Фізична культура	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2
Основи здоров'я	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	—	—	—
Захист Вітчизни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—
Разом	17,5	18,5	18,5	18,5	19	21,5	23,5	23,5	26	22	21	17

Додаток 1 (продовження)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	2. Цикл профільних предметів											
Іноземна мова	3	3	3	4	5	5	5	5	5	5	5	5
Друга іноземна мова	—	—	—	—	3	3	3	3	3	3	3	3
Література країни, мова якої вивчається поглиблено	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2
Країнознавство	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Спецкурси (ділова іноземна мова, технічний переклад, ін.)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2
Р а з о м	3	3	3	4	8	8	8	8	8	11	11	13
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	0,5	0,5	1,5	1,5	—	0,5	0,5	1,5	—	1	1	3
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	20	21	23	23	27	30	32	33	33	33	33	33
Всього (без урахування поділу класів на групи)	21	22	23	24	27	30	32	33	34	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів.
2. Друга година на вивчення зарубіжної літератури компенсується вивченням предметів профільного циклу, зокрема іноземних мов і літератур.
3. У спеціалізованих школах з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин час на вивчення української та рідної мов і літератур визначається згідно з додатком 3 до наказу МОН України від 01.03.2004р. №162 та додатками 4, 21 до наказу МОН України від 09.03.2005р. №145. За необхідності, для цієї мети може використовуватись також час варіативної складової та частково на вивчення другої іноземної мови.

Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного профілю

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	1. Загальноосвітній цикл											
Українська мова	7	7	7	7	3,5	3	3	2	2	2	2	2
Українська література	—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	—	1	2	2	3	3	3	2	2	2	2	2
Історія України	—	—	—	—	1	1	1	1,5	1	1	1	2
Всевітня історія	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1
Я і Україна	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Етика	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Правознавство	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Економіка	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Людина і світ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Образотворче мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	—	1	1	1	1	1	4	4	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Математика	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	2
Природознавство	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Біологія	—	—	—	—	—	—	2	2	3	1,5	2	—
Географія	—	—	—	—	—	2	2	1,5	1,5	1,5	—	—
Фізика	—	—	—	—	—	—	1	2	2	2	2	—
Астрономія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Хімія	—	—	—	—	—	—	1	2	2	1	1	—
Людина і природа	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Трудове навчання	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—
Інформатика	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1
Фізична культура	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2
Основні здоров'я	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	—	—	—
Захист Вітчизни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—
Р а з о м	16,5	18,5	19,5	19,5	23	25,5	27,5	26,5	29	28	27	23

Додаток 2 (продовження)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2. Цикл профільних предметів												
Музична грамота, соль-феджіо	1	1	1	1	1	1	1	1,5	—	—	—	—
Хоровий спів	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
Музичний інструмент	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Сольний спів	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2
Музична література	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—
Історія музичного мистецтва	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	2
Предмет за вибором*	1+(0,5)	0,5	0,5	0,5	1	—	—	1	1	1	1	1+(1)
Р а з о м	4 + 0,5	3,5	3,5	4,5	5	4	4	6,5	5	6	6	9 + 1
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	20	22	23	23	27	29	31	33	33	33	33	33
Всього** (без урахування поділу класів на групи)	21	22	23	24	28	29,5	31,5	33	34	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів.
- 2*. Перелік предметів за вибором: ритміка, хореографія, вокальний ансамбль, фольклор та етнографія, оркестр, інструментальний ансамбль, імпровізація та композиція, театр, кіно і телебачення.
3. У спеціалізованих школах з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин предмети мовно-літературного циклу плануються з урахуванням додатку 3 до наказу МОН України від 01.03.2004р. № 162 та додатків 4, 21 до наказу МОН України від 09.03.2005р. № 145.
- 4**. Крім часу, зазначеного у навчальному плані, додатково виділяється у кожному класі по 2 концертмейстерські години на тиждень.

Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл художнього профілю

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	1. Загальноосвітній цикл											
Українська мова	7	7	7	7	3,5	3	3	2	2	2	2	2
Українська література	—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	—	1	2	2	3	3	3	2	2	2	2	2
Історія України	—	—	—	—	1	1	1	1,5	1	1	1	2
Всевітня історія	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1
Я і Україна	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Етика	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Правознавство	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Економіка	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Людина і світ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Музичне мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	—	1	1	1	1	1	4	4	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Математика	3	4	4	4	4	4	4	4	5	3	3	2
Природознавство	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Біологія	—	—	—	—	—	—	2	2	3	1,5	2	—
Географія	—	—	—	—	—	2	2	1,5	1,5	1,5	—	—
Фізика	—	—	—	—	—	—	1	2	2	2	2	—
Астрономія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Хімія	—	—	—	—	—	—	1	2	2	1	1	—
Людина і природа	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Трудове навчання	—	—	—	—	1	1	1	1	1	—	—	—
Інформатика	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1
Фізична культура	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2
Основи здоров'я	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	—	—	—
Захист Вітчизни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—
Р а з о м	15,5	17,5	18,5	18,5	23	25,5	27,5	27,5	29	28	27	23

Додаток 3 (продовження)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	2.Цикл профільних предметів											
Малюнок	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Живопис	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
Ліплення	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Композиція	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1
Художня праця	1	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Комп'ютерна графіка	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	2
Предмет за вибором*	1+(0,5)	0,5	0,5	0,5	1	1	1	1,5	1	1	1	3
Р а з о м	5+0,5	4,5	4,5	5,5	5	4	4	5,5	5	6	6	10
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	20	22	23	23	27	29	31	33	33	33	33	33
Всього (без урахування поділу класів на групи)	21	22	23	24	28	29,5	31,5	33	34	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів.
- 2*. Орієнтовний перелік предметів за вибором: дизайн, скульптура, декоративно-ужиткове мистецтво, конструювання, історія образотворчого мистецтва, кольорознавство, художня фотографія, театр, кіно і телебачення.
3. У спеціалізованих школах з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин предмети мовно-літературного циклу плануються з урахуванням додатку 3 до наказу МОН України від 01.03.2004р. №162 та додатків 4, 21 до наказу МОН України від 09.03.2005р. №145.

Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі

Рішення колегії

Міністерства освіти і науки України

25.09.03 № 10/13

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» Академією педагогічних наук України розроблено проект Концепції профільного навчання в старшій школі. Документ був опублікований, обговорений педагогічною громадськістю і доопрацьований з урахуванням пропозицій та зауважень.

Заслухавши та обговоривши доповідну записку про проект Концепції профільного навчання в старшій школі, колегія ухвалює:

1. З метою запровадження профільного навчання у старшій школі затвердити Концепцію профільного навчання.
2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П. Б.) спільно з АПН України (Мадзігон В. М.) до 1.02.2004 року завершити розроблення типових навчальних планів, навчальних програм з профільного навчання інваріантної складової навчального плану.
3. Здійснювати моніторинг і узагальнювати результати переходу до профільного навчання в 11-річній школі.
4. Центральному інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України (Олійник В. В.) забезпечити організацію та проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах переходу до профільного навчання.
5. Контроль за виконанням рішення покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

Голова колегії, міністр

В. Г. Кремень

Концепція профільного навчання в старшій школі

Затверджено

Рішення колегії Міністерства і науки України

25.09.03 № 10/12-2

Вступ

Концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі розроблена на виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання». Вона ґрунтується на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) і спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002.

У названих документах закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі. Вона має функціонувати як профільна. Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширює можливості учня у виборі власної освітньої траєкторії.

Концепція розроблена з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду організації профільного навчання в старшій загальноосвітній школі.

Розвиток світового і, зокрема, європейського освітнього простору об'єктивно вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Загальною тенденцією розвитку старшої профільної школи є її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти.

Диференціація — одна з ключових проблем організації сучасної школи. Вона є об'єктом гострої полеміки серед педагогів у багатьох країнах світу. Різні і навіть протилежні погляди на ідею диференційованого навчання певною мірою відображають дві діалектично протилежні тенденції у розвитку сучасної науки, виробництва і освіти. Одна з них — інтеграція, яка обумовлена об'єктивними процесами взаємозв'язку і взаємозалежності різних наукових дисциплін, що потребує від кваліфі-

кованого працівника широкої загальної культури й обізнаності у багатьох суміжних галузях.

У той же час існує й інша тенденція, що виключає можливість «універсалізму» в умовах величезного нарощування наукових і професійних знань. Важливою умовою досягнення успіху у будь-якій діяльності вважається спеціалізація працівника, хоча сам характер цієї спеціалізації зазнає суттєвих змін. Послідовники цієї тенденції справедливо вважають, що спеціалізація не тільки сприяє розвитку виробничих сил, науки, культури, але й відповідає різноманітності задатків і здібностей людини, її індивідуальним нахилам до того чи іншого виду діяльності.

Більшість педагогів світу є прихильниками саме цієї тенденції, про що свідчить той факт, що диференціація навчання є одним із основних організаційних принципів середньої загальноосвітньої школи зарубіжжя впродовж багатьох десятиліть. У Франції вона існує півтора століття, нагромаджений величезний досвід впровадження її у шкільну практику.

Початковий етап диференціації починається в старших класах неповної середньої школи, де вона має попередній, орієнтовний характер. На старшому ступені середньої школи у більшості країн світу здійснюється профільна диференціація навчання. Учні навчаються у спеціалізованих секціях, відділеннях і серіях, які можна вважати аналогами профілів, вся багатоманітність яких зводиться до двох напрямів — академічного (загальноосвітнього) та практичного (технологічного, до-професійного).

Кількість обов'язкових предметів (курсів) на старшому ступені середньої школи набагато менша, ніж в основній. Профільна диференціація навчання здійснюється за рахунок поглибленого вивчення навчальних дисциплін певного профілю. Учні академічних потоків керуються вимогами вищих навчальних закладів, навчальний план яких складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін, що не виключає вибір нових навчальних курсів.

Учні, які не орієнтуються на вступ до вищих навчальних закладів, обирають головним чином навчальні курси практичного циклу, що в багатьох випадках не обмежує можливості продовження навчання.

Організація профільного навчання призводить до певного переважання навчального плану школи. Так, у гімназіях Швеції існує 22 відділення (профілі). Спеціалізація навчання здійснюється як за рахунок відмінностей у рівні підготовки з традиційних шкільних дисциплін, так і шляхом включення

у навчальний план спеціальних профілюючих предметів, кількість яких загалом сягає близько 80.

Незважаючи на велику кількість навчальних предметів і курсів, кількість основних напрямів профілізації незначна. За наявності стаціонарних відділень і секцій заняття будуються у досить суворій відповідності до навчальних планів і програм профілю навчання і є обов'язковими для всіх учнів. Факультативи і предмети за вибором відіграють допоміжну роль, і їх питома вага у загальному балансі навчального часу відносно незначна.

Прикладом такої системи є трирічний французький загальноосвітній і технологічний ліцей. У десятому класі діє загальний, обов'язковий для всіх учнів навчальний план, який складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін. Крім того, кожному учню пропонується 15 курсів для поглибленого вивчення, серед яких він повинен вибрати два.

Після закінчення десятого класу диференціація поглиблюється і набуває жорстких організаційних форм. Учні навчаються за двома напрямками: загальним і технологічним. Школярі можуть вибрати з десяти серій диплом бакалавра про середню освіту, який дає право вступу до відповідних факультетів університетів та інших вищих навчальних закладів. У загальноосвітньому напрямі виділяються три серії: літературна, наукова і соціальні та економічні науки. Технологічний напрям передбачає сім серій: медико-соціальні науки, науки та технології індустрії, експериментальні науки та технології, науки та технології сфери обслуговування, готельного господарства, музики і танцю, прикладного мистецтва.

Стаціонарні відділення і секції з уніфікованими навчальними планами і програмами існують у старших класах середніх шкіл Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів, Данії, Аргентини і в інших країнах.

У деяких країнах профільна диференціація здійснюється за іншим принципом. Учні пропонується широкий спектр елективних предметів, і фактично саме вони відіграють головну роль у здійсненні спеціалізованого навчання. Така система характерна для старшої школи США, Англії, Шотландії. В американській школі навчання здійснюється за такими трьома основними напрямками профілізації: академічний, загальний та виробничий. У зміст навчання входять як традиційні обов'язкові предмети, так і предмети за вибором, яких у школах США налічується кілька сот. В останні роки спостерігається тенденція до зменшення навчального часу на їх вивчення.

У цілому в старшій зарубіжній школі спостерігається стійка тенденція до скорочення кількості профілів і навчальних курсів за рахунок збільшення у навчальному плані обов'язкових предметів і курсів.

Концепцією профільного навчання у Росії визначено номенклатуру основних напрямів профілізації (профілів у російському варіанті): природничо-математичний, соціально-економічний, гуманітарний, технологічний, універсальний. При цьому приблизне співвідношення обсягів базових загальноосвітніх, профільних загальноосвітніх предметів і елективних курсів у російській школі визначається пропорцією 50:30:20.

У Концепції враховано досвід професійно зорієнтованого навчання в Україні, починаючи з класичних гімназій ХІХ – поч. ХХ ст. (мета — підготовка до вступу в університети), реальних училищ (мета — підготовка до вступу в технічні вузи), надання середньої освіти у структурі професійних шкіл: середніх (технічних, медичних, педагогічних, комерційних, мистецьких, духовних, сільськогосподарських), початкових (ремісничих і промислово-технічних, сільськогосподарських, педагогічних, духовних, торгово-промислових, медичних, мистецьких).

У 1918 р. Наркомос України прийняв «Положення про єдину трудову школу УСРР», згідно з яким у старших класах середньої школи виокремлювались три напрями поглибленого вивчення предметів: гуманітарний, природничо-математичний і технічний. Але ця схема не була реалізована.

У 1920 роках в Україні трудовий принцип стає головним у навчанні і професійній підготовці школярів. Була створена оригінальна система освіти, яка суттєво відрізнялась від російської і була спрямована на отримання певної професії. Підготовка до майбутньої трудової діяльності здійснювалась професійними школами різних типів, де навчались учні після закінчення семирічної трудової школи. Найбільш поширеними були індустріально-технічні, сільськогосподарські, соціально-економічні, медичні, мистецькі, ремісничо-промислові, будівельні, транспортні школи (термін навчання — три і чотири роки).

У другій половині 1930-х рр. система освіти уніфікується і профшколи реорганізуються у середні спеціальні навчальні заклади. Відкриваються профільні школи — фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) та школи сільської молоді (ШСМ) для підлітків (термін навчання — 2–4 роки). Згодом, коли в 1940 році утворюється система державних трудових резервів, ФЗУ і ШСМ перейшли до її складу, але стали тупиковими напрямами.

За Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) було передбачено створення спеціалізованих шкіл для обдарованих дітей (фізико-математичних, художніх, музичних, з поглибленим вивченням іноземних мов та ін.), система підготовки трудових резервів була перетворена на професійно-технічну.

У 1960–1980-х роках існували спеціалізовані загальноосвітні школи, класи з поглибленим вивченням окремих предметів та факультативи.

У той же період особлива увага приділялась діяльності навчально-виробничих комбінатів (НВК), які стали центрами трудового і професійного навчання. У 1985 році був розроблений і затверджений Тимчасовий перелік професій, за якими проводиться підготовка учнів у міжшкільних НВК.

З 1987 року у школах для учнів 7–8 класів був уведений навчальний предмет «Основи виробництва. Вибір професії». Метою цього курсу була допомога учням у виборі профілю професійної підготовки.

Наприкінці 1980-х — початку 1990-х років в Україні з'являються нові типи освітніх закладів (гімназії, ліцеї, коледжі), які зосереджують зусилля учнів на поглибленому вивченні окремих предметів, котрі потрібні їм для подальшого навчання у вищих навчальних закладах.

Освітою через профільне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах у 2001–2002 навчальному році було охоплено 401286 учнів (6,3 % від загальної кількості учнів), у 2003 році — 430569 учнів (відповідно — 6,9 %). Зростання становить 0,6 %.

Найвищий показник вибору учнями профілю навчання в 2002 – 2003 навчальному році простежується на користь суспільно-гуманітарного, інформатики та обчислювальної техніки, філологічного. Водночас знизилась кількість навчальних закладів з біолого-хімічним, екологічним, юридичним профілями навчання. Поступово створюються сприятливі умови для поглибленого вивчення предметів в сільських школах.

Аналіз мотивів вибору учнями профілів навчання показав, що близько 40 % керувались при цьому схильністю до вивчення конкретного циклу предметів. Решта віддавали перевагу престижності школи, сильному кадровому потенціалу вчителів, наполяганню батьків, бажанню бути разом із друзями тощо.

Осмислення продуктивних тенденцій вітчизняного і зарубіжного шляхів профілізації старшої школи свідчить про

необхідність широкого врахування як суспільного контексту функціонування школи, так і індивідуальних потреб і здібностей учнів.

I. Сутність, мета і принципи організації профільного навчання

Профільне навчання — вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу.

Мета профільного навчання — забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Основними завданнями профільного навчання є:

- створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки;
- виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією;
- формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофесійному рівні, спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності;
- забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю.

Профільне навчання ґрунтується на таких принципах:

- фуркації (розподіл учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами);
- варіативності й альтернативності (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення);

- наступності та неперервності (між допрофільною підготовкою і профільним навчанням, професійною підготовкою);
- гнучкості (змісту і форм організації профільного навчання, у тому числі дистанційного; забезпечення можливості зміни профілю);
- діагностико-прогностичної реалізованості (виявлення здібностей учнів з метою їх обґрунтованої орієнтації на профіль навчання).

II. Структура профільного навчання

Профіль навчання — це спосіб організації диференційованого навчання, який передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів.

Профіль навчання визначається з урахуванням освітніх потреб замовників освіти; кадрових, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів школи; соціокультурної і виробничої інфраструктури району; регіону; перспектив здобуття подальшої освіти і життєвих планів учнівської молоді.

Профільне навчання у 10–12 класах здійснюється за такими основними напрямками: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний. Їх набір відповідає соціально-диференційованим видам діяльності, які обумовлюються суспільним розподілом праці, і містить знання про природу, людину, суспільство, культуру, науку та виробництво. За основними напрямками профілізації визначаються різноманітні навчальні профілі. Їх орієнтовний перелік наведений у додатку.

Навчальний профіль визначається як добором предметів, так і їх змістом.

Зміст і структура навчальних профілів. Засвоєння змісту освіти у загальноосвітніх закладах з профільним навчанням має, по-перше, забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, по-друге — підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором.

Базові загальноосвітні предмети становлять інваріантну складову змісту середньої освіти і є обов'язковими для всіх профілів. Ці предмети реалізують цілі й завдання загальної середньої освіти. Зміст навчання і вимоги до підготовки старшокласників визначаються державним загальноосвітнім стандартом.

Профільні загальноосвітні предмети — це цикл предметів, які реалізують цілі, завдання і зміст кожного конкретного профілю. Вони обов'язкові для учнів, які обрали даний профіль навчан-

ня. Профільні предмети вивчаються поглиблено. Особливостями вивчення є: більш глибоке і повне опанування понять, законів, теорій, передбачених стандартом освіти; дотримання системного викладу навчального матеріалу, його логічного упорядкування; широке використання знань із споріднених предметів; застосування активних методів навчання, організація дослідницької, проектної діяльності учнів. Поглиблене вивчення саме циклу предметів запобігає вузькій спеціалізації, яка здебільшого не відповідає реальним потребам, інтересам старшокласників (нерідко їх цікавить не один предмет, а група предметів, не одна професія, а ряд близьких професій). Профільні предмети забезпечують також прикладну спрямованість навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та застосування їх у різних сферах діяльності, в т. ч. і професійній, яка визначається специфікою профілю навчання.

Зміст профільних предметів реалізується за рахунок варіативної та інваріантної складових змісту загальної середньої освіти.

У профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачається опанування змісту предметів на різних рівнях:

Рівень стандарту — обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, який не передбачає подальшого їх вивчення (наприклад, математика у філологічному профілі; хімія та біологія у профілі інформатики або їх інтегрований варіант у цих профілях).

Академічний рівень — обсяг змісту, достатній для подальшого вивчення предметів у вищих навчальних закладах, — визначається для навчальних предметів, які є не профільними, але базовими або близькими до профільних (наприклад, загальноосвітні курси біології, хімії у фізико-технічному профілі або загальноосвітній курс фізики у хіміко-біологічному профілі).

Зміст навчання на першому і другому рівнях визначається державним загальноосвітнім стандартом.

3. Рівень профільної підготовки — зміст навчальних предметів поглиблений, передбачає орієнтацію на майбутню професію (наприклад, курси фізики і математики у фізико-математичному профілі або курси біології та хімії у хіміко-біологічному профілі).

Профільних предметів має бути не більше двох-трьох з однієї або споріднених освітніх галузей (наприклад, фізика, інформатика і математика, хімія і технології, біологія і екологія, географія і економіка тощо). Так, у профілях, де профільними обрано природничі предмети біологія і хімія, решта природоз-

навчих предметів (фізика, географія) вивчається за програмою загальноосвітнього рівня.

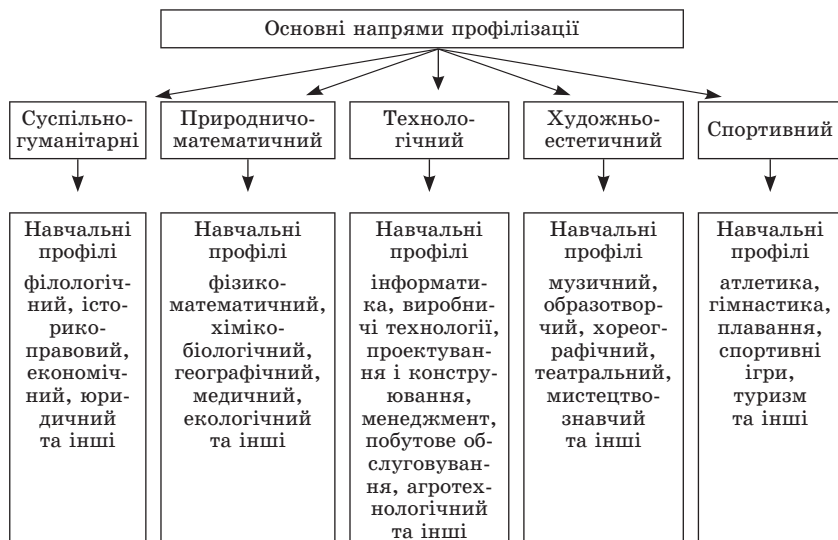
Зміст окремих навчальних предметів може інтегруватися. Так, у профілях природничо-математичного і технологічного спрямування може вивчатися інтегрований курс «Суспільство-знавство», а у профілях суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного і спортивного напрямів — «Природознавство».

Курси за вибором — це навчальні курси, які входять до складу профілю навчання. Їх основні функції: поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання. Курси за вибором створюються за рахунок варіативного (шкільного та регіонального) компонента змісту освіти. Кількість курсів, що пропонується, має бути надлишковою, з якої учень вибирає обов'язкові.

Загальноосвітні школи створюють ті чи інші профілі навчання за рахунок комбінацій базових, профільних предметів і курсів за вибором. Цим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, ще дає змогу обрати старшокласнику індивідуальну освітню програму.

Додаток

Структура профільного навчання

III. Форми організації профільного навчання

Форми організації профільного навчання регламентують діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу в системі профільних загальноосвітніх навчальних закладів і забезпечують умови для реалізації його мети і завдань. За характером взаємодії суб'єктів профільного навчання виділяються такі форми його організації:

Внутрішньошкільні:

- профільні класи в загальноосвітніх навчальних закладах;
- профільні групи в багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладах;
- профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами;
- динамічні профільні групи (в тому числі різновікові).

Зовнішні:

- міжшкільні профільні групи;
- профільна школа інтернатного типу;
- опорна старша школа;
- навчально-виховний комплекс (НВК);
- міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК);
- загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів.

Профільні групи у багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачають профільну підготовку груп учнів у класах певного напрямку профілізації. Наприклад, у класі суспільно-гуманітарного напрямку можуть бути організовані групи для навчання за філологічним та історико-правовим профілями.

Профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами здійснюється з метою задоволення індивідуальних запитів обдарованих учнів.

Динамічні профільні групи створюються за бажанням учнів у профільних школах, що мають належне матеріально-технічне, професійно-педагогічне забезпечення. Вони можуть функціонувати у паралельних класах старшої школи (за наявності не менше 12-ти учнів у групі); у малокомплектних школах можуть організовуватись різновікові динамічні профільні групи. Протягом навчального року учні мають право переходити з однієї профільної групи в іншу. Це забезпечить умови для самостійного вибору учнями профільних навчальних курсів, випробування власних сил, реалізації їхніх освітніх, професійних інтересів.

Міжшкільні профільні групи організуються у навчально-виховному комплексі (НВК), опорній старшій школі з при-шкільним інтернатом, профільній школі інтернатного типу, міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (МНВК) за рахунок кооперації ресурсів і коштів закладів освіти, приватних осіб тощо. Старшокласники мають можливість більш змістовно й організовано вивчати спецкурси, які мають забезпечувати допрофесійну підготовку та їх дійову професійну орієнтацію.

Профільна школа інтернатного типу здійснює загальну середню освіту і має на меті допрофесійну підготовку молоді з числа випускників основної школи (за умови наявності кадрових, фінансових, інформаційних ресурсів, сучасної навчально-матеріальної бази).

Опорна старша школа створюється переважно у сільських районах і виконує роль «ресурсного центру» в об'єднанні кількох загальноосвітніх навчальних закладів. Вона, маючи достатній матеріальний і кадровий потенціал, забезпечує ту частину профільної підготовки, яку не може реалізувати та чи інша школа.

Навчально-виховний комплекс (НВК) — це об'єднання освітніх, фінансових, інформаційних ресурсів навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів учнів.

Міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК) — це навчальний заклад, який забезпечує потреби учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній та професійній підготовці.

Загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів функціонують переважно на III-му ступені навчання і забезпечують загальноосвітню підготовку та профільну підготовку, яка відповідає професійній спеціалізації факультетів цих закладів і реалізується в основному його науково-педагогічними працівниками.

Профільне навчання здійснюється у загальноосвітніх навчальних закладах різного типу: однопрофільних і багатопрофільних школах, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах.

Загальноосвітній навчальний заклад може мати один або декілька профілів. В окремих випадках загальноосвітній навчальний заклад (клас) може бути не орієнтований на конкретний профіль навчання. Тоді задоволення освітніх запитів учнів здійснюється за рахунок введення курсів за вибором, які дають

змогу поглибити або професійно спрямувати зміст споріднених базових предметів.

Профільне навчання організується через навчальні заняття (уроки, факультативи), дистанційні курси, екстернат.

IV. Допрофільна підготовка

Здійснюється у 8–9 класах з метою професійної орієнтації учнів, сприяння у виборі ними напряму профільного навчання у старшій школі. Форми її реалізації — введення курсів за вибором, поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі,

Основна функція курсів за вибором — профорієнтаційна. Вимоги до організації вивчення курсів: достатня їх кількість для визначення напряму профільного навчання; поступове введення за рахунок годин варіативного освітнього компонента; поділ класу на групи, однорідні за підготовленістю та інтересами учнів.

Поглиблене вивчення предмета, крім розширення і поглиблення змісту, має сприяти формуванню стійкого інтересу до предмета, розвитку відповідних здібностей і орієнтації на професійну діяльність, де використовуються одержані знання. Поглиблене вивчення здійснюється або за спеціальними програмами і підручниками, або за модульним принципом — програма загальноосвітньої школи доповнюється набором модулів, які поглиблюють відповідні теми.

Допрофільна підготовка має здійснюватися також через факультативи, предметні гуртки, наукові товариства учнів, Малу академію наук, предметні олімпіади, кабінети профорієнтації.

Ефективність допрофільного навчання вимагає налагодження дійової діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, профконсультаційної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів і якостей школярів для створення однорідних за підготовленістю та інтересами мікроколективів (класів, груп).

V. Умови реалізації концепції

Вирішальною умовою реалізації концепції є комплексне розв'язання питань, пов'язаних з фінансовим, кадровим, навчально-методичним, нормативно-правовим і організаційним забезпеченням профільної школи.

1. Нові цілі шкільної освіти зумовлюють необхідність подальшої модернізації вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. З цією метою необхідно:

- у вищих навчальних закладах педагогічного профілю передбачити підготовку педагогічних кадрів з урахуванням потреб профільної школи та внести відповідні зміни у державний стандарт вищої педагогічної освіти для спеціалістів та магістрів; планувати необхідну спеціалізацію студентів і магістерські програми з профільного навчання старшокласників; одержання вищої педагогічної освіти за кількома освітніми галузями, передбаченими державним стандартом загальноосвітньої школи;
- для забезпечення необхідного рівня професійної компетентності вчителів і керівників шкіл запровадити широкомасштабну систему відповідної перепідготовки: підвищення кваліфікації вчителів основної школи з орієнтацією на організацію допрофільного навчання та його психолого-педагогічне забезпечення; вчителів старшої школи, які викладатимуть профільні предмети і спеціальні курси; керівних кадрів освіти, здатних забезпечити функціонування профільної школи.

Створення нормативно-правової бази розвитку профільного навчання, спрямованої та вирішення таких основних питань:

- розробка механізмів фінансування профільних шкіл з урахуванням різних джерел бюджетного і позабюджетного фінансування;
- уточнення статутів загальноосвітніх навчальних закладів з метою забезпечення профільного навчання на внутрішньошкільному і зовнішньошкільному рівнях;
- розробка державного загальноосвітнього стандарту, що передбачає загальноосвітню підготовку, однакову для всіх шкіл, — як основи для створення програмного забезпечення профільного навчання;
- підготовка орієнтовних навчальних планів для профілів навчання.

Навчально-методичне забезпечення профільної школи — важлива умова реалізації концепції. Відповідно до державних загальноосвітніх стандартів необхідно розробити і апробувати програми для базових, профільних і спеціальних курсів, відповідні підручники, методики, засоби навчання.

Створення психологічного супроводження навчального процесу в 8–9, 10–12 класах здійснюється з метою своєчасної оцінки комплексу індивідуальних особливостей підлітка з погляду його готовності до успішного навчання за певним профілем, попередження дезадаптації в умовах виникнення навчальних труднощів і стресів, пов'язаних із спілкуванням у новому ко-

лективі. Важливо досягти усвідомлення учнем себе як суб'єкта вибору профілю навчання.

Науковий супровід навчання в старшій школі, який передбачає реалізацію завдань дослідницького і впроваджувального характеру: обґрунтування змісту в різних комбінаціях профільного вивчення, розроблення педагогічних технологій на основі застосування активних методів навчання, самостійної навчальної діяльності, виробничої практики, розроблення системи оцінювання навчальних досягнень учнів; моніторинг якості освіти, корекцію концептуальних підходів до організації профільного навчання в різних умовах.

Фінансування профільного навчання здійснюється переважно за рахунок держави та кооперації державних, громадських і приватних коштів.

Концепція запроваджується за умови врахування реальних можливостей ресурсного забезпечення профільного навчання, розробки навчально-методичних комплектів, врахування результатів широкого експериментального випробування змісту і технологій профілізації старшої школи.

Концепцію уклали: Березовська Л. Д., Бібік Н. А., Бурда М. І., Денисенко Л. І., Єгоров Г. С., Іванюк Г. І., Калініш Л. М., Казенко В. І., Карткова О. К., Онищук Л. А., Трубачева С. Е.

Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників України

(Із змінами, внесеними згідно з Наказом Мінісвіти № 419 від 01.12.98)

*Наказ
Міністерства освіти України
№ 310 від 20.08.93*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
2 грудня 1993 р. за № 176*

Відповідно до Закону України «Про освіту» з метою активізації творчої діяльності, стимулювання неперервної фахової та загальної освіти педагогічних працівників, підвищення їх персональної відповідальності за результати навчання і виховання дітей та молоді

Н А К А З У Ю:

1. Затвердити і ввести в дію Типове положення про атестацію педагогічних працівників України, доопрацьоване з урахуванням пропозицій, що надійшли в період дії Тимчасового положення про атестацію педагогічних працівників навчально-виховних закладів і установ освіти України (додається). Текст Типового положення опублікувати в газеті «Освіта» та інформаційному збірнику Міністерства освіти України після державної реєстрації в Міністерстві юстиції України.

2. Вважати Тимчасове положення про атестацію педагогічних працівників навчально-виховних закладів і установ освіти України, затверджене наказом Мінісвіти України від 10 вересня 1992 року № 125 таким, що втратило чинність.

3. Міністру освіти Республіки Крим, начальникам управлінь освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, директорам технікумів, училищ, коледжів, професійних навчально-виховних закладів забезпечити атестацію педагогічних кадрів у відповідності до вимог даного Типового положення.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступників Міністра Погрібно А. Г., Гондюла В. П., Зайчука В. О., Мороза О. Г., Шепотька В. П.

Міністр

П. М. Таланчук

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО АТЕСТАЦІЮ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНИ

(У тексті Положення слова «загальноосвітні навчально-виховні заклади» замінено на «загальноосвітні навчальні заклади», «зклади освіти» — на «навчальні заклади»; «тарифний розряд» — «посадовий оклад (ставка заробітної плати)»; «педагогічні училища, технікуми» — «вищі навчальні заклади I–II рівня акредитації»; «керівник допризовної підготовки» — «викладач допризовної підготовки» згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

I. Загальні положення

1.1. Атестація педагогічних працівників — це визначення їх відповідності зайнятій посаді, рівню кваліфікації, залежно від якого та стажу педагогічної роботи їм встановлюється кваліфікаційна категорія, та відповідний посадовий оклад (ставка заробітної плати) в межах схеми посадових окладів. (Пункт 1.1 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98).

1.2. Атестація педагогічних працівників проводиться відповідно до Закону України «Про освіту» (стаття 54) з метою активізації їх творчої професійної діяльності, стимулювання безперервної фахової та загальної освіти, якісної роботи, підвищення відповідальності за результати навчання і виховання, забезпечення соціального захисту компетентної педагогічної праці. (Пункт 1.2 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98).

1.3. Атестація базується на принципах демократизму, загальності, всебічності, систематичності, колегіальності, доступності та гласності, безперервної освіти і самовдосконалення, морального і матеріального заохочення. Умовою атестації педагогічного працівника є наявність фахової освіти та володіння ним державною мовою в обсязі, необхідному для виконання його професійних обов'язків, згідно з Конституцією України (254к/96-вр) (ст.10) та із Законом «Про мови в Українській РСР» (Пункт 1.3 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98).

1.4. Атестація здійснюється на основі комплексної оцінки рівня кваліфікації педагогічної майстерності, результатів їх-

---

¹ Далі — навчально-виховні заклади.

ної педагогічної діяльності шляхом проведення контрольних робіт, «зрізів знань учнів», тестування; відвідування уроків, позакласних заходів; здійснення аналізу освітнього процесу в загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладах з урахуванням думки батьків, учнів та вихованців. (Пункт 1.4 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98).

1.5. Дане Типове положення діє на підставі Закону України «Про освіту» і визначає порядок атестації педагогічних працівників навчально-виховних закладів незалежно від відомчого підпорядкування та форм власності.

II. Педагогічні працівники, які підлягають атестації

2.1. Атестація на відповідність посаді з установленням однієї з кваліфікаційних категорій, а за умов, зазначених у пункті 5.5 розділу V Типового положення, із присвоєнням педагогічного звання, підлягають педагогічні працівники з вищою освітою: вчителі та викладачі всіх спеціальностей, вчителі-дефектологи, вихователі, вихователі-методисти, логопеди, завідувачі логопедичними пунктами, методисти, музичні, художні керівники, інструктори з фізичної культури, праці, слухових кабінетів, концертмейстери, педагоги-організатори, соціальні педагоги, практичні психологи дошкільних, загальноосвітніх, професійних, позашкільних навчально-виховних закладів, інтернатів при школах, шкіл-інтернатів різних типів, загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, приймальників-розподільників для неповнолітніх, виховно-трудова колонія, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів і майстерень трудового навчання та професійної орієнтації учнів, міжшкільних комп'ютерних центрів, вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації, коледжів, ліцеїв, навчальних закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів (крім тих, які за оплатою праці прирівняні до вищих навчальних закладів), районних, міських методичних кабінетів (центрів)¹, закладів охорони здоров'я, соціального забезпечення, культури, а також педагогічні працівники підприємств та організацій, інших навчально-виховних закладів. (Пункт 2.1 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98).

² Безпосередньою педагогічною роботою є навчальна, викладацька, виховна, методична діяльність на посадах, зазначених у пунктах 2.1, 2.2 розділу II Типового положення та на посадах керівних працівників навчально-виховних закладів.

2.2. Педагогічні працівники, які закінчили вищі навчальні заклади I–II рівня акредитації та інші навчальні заклади еквівалентного рівня або мають загальну середню освіту, зазначені у пункті 2.1 розділу II Типового положення та незалежно від освіти: майстри виробничого навчання, керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи, культ-організатори, акомпаніатори, екскурсроводи, інструктори з туризму, старші вожаті атестуються на відповідність посаді, яку займають, з визначенням посадового окладу (ставки заробітної плати).

Майстри виробничого навчання, старші вожаті, військові викладачі допризовної підготовки можуть атестуватись на присвоєння педагогічного звання.

2.3. Керівники навчально-виховних закладів, працівники органів управління освітою, які мають педагогічне навантаження, працюючі пенсіонери, в тому числі на умовах строкового договору, педагоги, для яких навчально-виховні заклади не є основним місцем роботи, атестуються на загальних підставах.

2.4. Атестації не підлягають педагогічні працівники, які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи² до 3 років; перебувають на довготривалому лікуванні. Педагогічні працівники, які мають необхідний стаж безпосередньої педагогічної роботи й раніше проходили атестацію та прийняті на роботу в поточному навчальному році, а також ті, хто навчається у вищому навчальному закладі, атестуються за їхнім бажанням. Для педагогічних працівників, які прибули із зарубіжних країн, за наявності відповідних державних міжнародних угод з Україною, в порядку винятку, з ініціативи адміністрації навчального закладу та на підставі рішення атестаційної комісії можуть бути підтверджені рішення атестаційних комісій за попереднім місцем роботи. (Пункт 2.4 в редакції Наказу Міністерства № 419 від 01.12.98).

2.5. За педагогічними працівниками, які знаходяться у відпустках по вагітності, пологах і догляду за дитиною (ст.179 КЗпП України зберігається кваліфікаційна категорія, педагогічне звання, чинність яких продовжується після виходу на роботу до наступної атестації на загальних підставах. Час перебування в даних відпустках вилучається з міжатестаційного періоду. (Пункт 2.5 в редакції Наказу Міністерства № 419 від 01.12.98).

2.6. Педагогічні працівники, які викладають два й більше предметів, атестуються з того предмета, з якого мають педагогічне навантаження за фахом освіти. Оплата у відповідності із

встановленою внаслідок атестації категорією поширюється на все педагогічне навантаження до наступної атестації. (Розділ II доповнено пунктом 2.6 згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

III. Види атестації та її періодичність

3.1. Атестація педагогічних працівників поділяється на чергову та позачергову.

3.2. Чергова атестація проводиться один раз у п'ять років згідно з графіком, складеним безпосередньо в навчально-виховному закладі.

Педагогічним працівникам, які пройшли чергову атестацію, визначається відповідність (відповідність за умови, невідповідність) посаді, яку займають, встановлюється або підтверджується (не підтверджується) одна з кваліфікаційних категорій, визначається посадовий оклад (ставка заробітної плати), а також може бути присвоєне, підтвержене (не підтвержене) педагогічне звання.

Не розглянуті атестаційною комісією (не підтверджені або не змінені) протягом 5-ти років з дня встановлення (присвоєння) кваліфікаційні категорії, посадові оклади (ставки заробітної плати), педагогічні звання втрачають чинність. Якщо педагогічні працівники з поважних або незалежних від них причин не можуть пройти чергову атестацію, то за погодженням з атестаційною комісією вищого рівня термін дії попереднього рішення атестаційної комісії при навчальному закладі може бути подовженим на один рік. (Пункт 3.2 доповнено абзацом четвертим згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

Педагогічним працівникам, які відмовились від чергової атестації, встановлюється кваліфікаційна категорія на ступінь нижча від тієї, яку вони мали за наслідками попередньої атестації (кваліфікаційна категорія «спеціаліст» у даному разі залишається без змін); працівникам, для яких не передбачені кваліфікаційні категорії, визначається оплата праці за нижчим посадовим окладом (ставкою заробітної плати); для працівників з педагогічним званням припиняється чинність відповідного звання. Не допускається відмова від атестації педагогічних працівників, щодо яких постало питання про їх невідповідність займаній посаді.

3.3. Позачергова атестація проводиться не раніше як через рік з дня видання керівником навчального закладу, органом державного управління освітою відповідного наказу за підсум-

ками атестації після попередньої атестації для осіб, які (абзац перший пункту 3.3 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98):

- виявили бажання підвищити раніше встановлену їм кваліфікаційну категорію (для працівників, яким не передбачені кваліфікаційні категорії, — підвищити посадовий оклад (ставку заробітної плати);
- порушили питання про присвоєння їм педагогічного звання за умов, зазначених у пункті 5.5 розділу 5 Типового положення;
- знизили в міжатестаційний період рівень своєї професійної діяльності (за наявності аргументованого подання керівника або ради навчально-виховного закладу).

Для осіб, які раніше не атестувались, позачергова атестація допускається за умови роботи в даному навчально-виховному закладі не менше року. Ця вимога не поширюється на педагогічних працівників, які мають вчені звання або наукові ступені за наявності трирічного науково-педагогічного стажу.

За педагогічними працівниками загальноосвітніх, позашкільних, дошкільних навчальних закладів, які переходять на викладацьку роботу до вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації або професійно-технічних навчальних закладів, зберігається присвоєна їм кваліфікаційна категорія, педагогічне звання до наступної атестації. Така ж умова поширюється й на викладачів вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації, педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, які переходять працювати до загальноосвітніх, позашкільних, дошкільних навчальних закладів. (Пункт 3.3 доповнено абзацом згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98).

3.4. Атестація педагогічних працівників, у тому числі зазначених у пункті 2.2. розділу II Типового положення, передбачає попереднє (не рідше одного разу на п'ять років) підвищення кваліфікації на засадах вільного вибору змісту, програм, форм навчання, організацій та установ, акредитованих в установленому порядку на здійснення підвищення кваліфікації. (Пункт 3.4 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98).

3.5. Педагогічні працівники з науковим ступенем, вченим званням, які підлягають черговій атестації та працюють у навчальних закладах, мають право на підтвердження чи присвоєння кваліфікаційної категорії, педагогічного звання без проходження курсового підвищення кваліфікації. (Розділ III доповнено пунктом 3.5 згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98).

IV. Кваліфікаційні категорії та педагогічні звання

4.1. За наслідками атестації встановлюються такі кваліфікаційні категорії:

«спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії», «спеціаліст вищої категорії»;

присвоюються педагогічні звання: «старший учитель», «старший викладач», «старший військовий керівник», «майстер виробничого навчання I категорії», «майстер виробничого навчання II категорії», «вчитель-методист», «викладач-методист», «військовий керівник-методист», «вихователь-методист», «старший вожатий-методист».

V. Загальні вимоги до кваліфікаційних категорій та педагогічних звань

5.1. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, досконало володіють ефективними формами і методами організації навчально-виховного процесу, забезпечують високу результативність, якість своєї праці. Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 8 років. Як виняток цей стаж може бути скорочений до 5 років. Для педагогічних працівників з вченими званнями та науковими ступенями враховується стаж їх безпосередньої педагогічної роботи у вищому навчальному закладі.

5.2. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст I категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили ґрунтовний рівень професіоналізму, добре володіють ефективними формами і методами педагогічної діяльності, досягли значних результатів у вирішенні навчально-виховних завдань. Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 5 років.

5.3. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст II категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили достатній рівень професіоналізму, використовують сучасні форми і методи навчання та виховання, досягли вагомих результатів у педагогічній діяльності. Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 3 років.

5.4. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст» підтверджується педагогічним працівникам, які професійно компетентні, забезпечують нормативні рівні і стандарти навчання та виховання.

5.5. Педагогічне звання «старший учитель» може присвоюватись педагогічним працівникам, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» або «спеціаліст I кате-

горії», а за наявності освіти в обсязі вищого навчального закладу I–II рівня акредитації та іншого навчального закладу еквівалентного рівня — стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 8 років та найвищий відповідний посадовий оклад (ставку заробітної плати).

Педагогічне звання «старший викладач» може присвоюватись педагогічним працівникам, яким встановлено кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», «спеціаліст I категорії».

Педагогічне звання «військовий керівник-методист» може присвоюватись педагогічним працівникам з вищою освітою; педагогічні звання «старший військовий керівник», «вихователь-методист», «старший вожатий-методист» — педагогічним працівникам з вищою освітою і освітою в обсязі вищого навчального закладу I–II рівня акредитації та іншого навчального закладу еквівалентного рівня.

Педагогічне звання «майстер виробничого навчання I категорії» може присвоюватись майстрам виробничого навчання, яким встановлено найвищий посадовий оклад (ставку заробітної плати) та які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 8 років і, як правило, вищу освіту; педагогічне звання «майстер виробничого навчання II категорії» — майстрам виробничого навчання, яким встановлено вищий посадовий оклад (ставку заробітної плати) та які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 5 років.

Зазначені педагогічні звання присвоюються педагогічним працівникам, які досягли високого професіоналізму в роботі, систематично використовують прогресивний педагогічний досвід, беруть активну участь у його поширенні, надають практичну допомогу у становленні молодих педагогів, постійно працюють над своїм фаховим самовдосконаленням.

5.6. Педагогічні звання «вчитель-методист», «викладач-методист» присвоюються педагогічним працівникам, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», відповідають вимогам для присвоєння звань «старший учитель», «старший викладач», а також запроваджують у навчально-виховний процес ефективні форми і методи роботи, узагальнюють передовий педагогічний досвід, беруть активну участь у розробленні шкільного компонента змісту освіти, діяльності професійних педагогічних об'єднань, асоціацій, надають практичну допомогу педагогічним працівникам інших навчально-виховних закладів в освоєнні досвіду провідних педагогів і мають власні методичні розробки, які пройшли апробацію та

схвалені науково-методичними установами відповідного рівня. (Пункт 5.6 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти № 419 від 01.12.98).

5.7. При визначенні посадового окладу (ставки заробітної плати) має враховуватись професійна компетентність, стаж та якість педагогічної роботи.

5.8. При встановленні кожної із зазначених кваліфікаційних категорій або посадового окладу (ставки заробітної плати), присвоєнні педагогічних звань враховуються державні нагороди, рівень моральних якостей та загальної культури педагогічного працівника, володіння державною мовою відповідно до Закону «Про мови в Українській РСР».

5.9. Педагогічним працівникам, які не мають відповідної фахової освіти й прийняті на роботу в навчальні заклади до 1996 р. (набуття чинності Законом України «Про освіту» в редакції від 23 березня 1996 р.) та володіють достатнім практичним досвідом роботи, якісно і в повному обсязі виконують свої посадові обов'язки, за умови проходження відповідного підвищення кваліфікації (для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з предмета викладання) за рішенням атестаційної комісії при Міністерстві освіти Автономної Республіки Крим, управліннях освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, а також при відповідних центральних органах управління навчальними закладами, як виняток, може присвоюватись кваліфікаційна категорія: вища — за наявності стажу роботи на займаній посаді не менше 8 років; перша — 6 років; друга — 5 років.

З введенням у дію нової редакції Закону України «Про освіту» даний пункт поширюється на працівників, запрошених у навчальні заклади для викладання курсів або предметів, з яких не готувалися або не готуються фахівці у вищих педагогічних навчальних закладах. (Розділ V доповнено пунктом 5.9 згідно з Наказом Міністерства освіти № 419 від 01.12.98).

5.10. Педагогічним працівникам, які припинили педагогічну діяльність у зв'язку зі скороченням штатів, ліквідацією навчального закладу, виходом на пенсію, переходом на роботу до органів управління освітою чи методичну роботу в системі освіти, у випадках відновлення ними роботи за фахом у навчальних закладах зберігається кваліфікаційна категорія, педагогічне звання, набуте раніше, чинність яких продовжується не більше ніж на один рік з наступною атестацією на загальних підставах. (Розділ V доповнено пунктом 5.10 згідно з Наказом Міністерства освіти № 419 від 01.12.98).

VI. Атестаційні комісії

6.1. Атестація педагогічних працівників проводиться атестаційними комісіями, що створюються при:

- навчально-виховних закладах, незалежно від відомчої підпорядкованості та форми власності;
- місцевих органах державного управління освітою, Міністерстві освіти Республіки Крим, міністерствах і відомствах України, що мають навчально-виховні заклади.¹

Атестаційні комісії створюються щороку до 20 вересня і наділяються повноваженнями на весь навчальний рік.

Кількість і персональний склад атестаційної комісії при навчально-виховному закладі, органі державного управління освітою визначається і затверджується наказом їх керівника за погодженням з радою та комітетом профспілки навчально-виховного закладу, органу державного управління освітою.

Педагогічні працівники малокомплектних навчально-виховних закладів атестуються атестаційними комісіями при базових навчально-виховних закладах або районних, міських органах державного управління освітою. Перелік цих установ визначається відповідними місцевими органами державного управління освітою.

6.2. Атестаційна комісія створюється в складі: голови (керівника навчально-виховного закладу, органу управління освітою), його заступника, секретаря, членів комісії (заступника керівника навчально-виховного закладу, представника органу управління освітою, методичної служби, члена профспілкового комітету навчального закладу або члена виборного профспілкового органу відповідного рівня в районній, міській або обласній атестаційних комісіях, фахових асоціацій, голів методичних об'єднань, найбільш кваліфікованих і авторитетних педагогів, членів органів громадського самоврядування в системі освіти). (Пункт 6.2 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98).

VII. Повноваження атестаційної комісії

7.1. Атестаційна комісія узагальнює результати вивчення професійної діяльності, підвищення фахової компетентності та загальної культури педагогічного працівника, який атестується, забезпечує об'єктивність експертних оцінок, дотримання основних принципів атестації педагогічних працівників.

7.2. Атестаційна комісія при навчально-виховному закладі:

¹ Далі — органи державного управління освітою.

- атестує і приймає рішення про відповідність (відповідність за умови, невідповідність) педагогічного працівника займаній посаді, встановлює, підтверджує (не підтверджує) одну із кваліфікаційних категорій: «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії», визначає відповідний посадовий оклад (ставку заробітної плати);
- приймає рішення і порушує клопотання перед атестаційною комісією при районному (міському) органі державного управління освітою, а для педагогічних працівників професійних навчально-виховних закладів, коледжів, технікумів, освітніх установ підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів — перед атестаційною комісією при відповідних вищих органах державного управління освітою, що мають зазначені навчально-виховні заклади, про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії», присвоєння, підтвердження (не підтвердження) педагогічного звання, а також про відповідне моральне і матеріальне заохочення (нагородження грамотою, відзначення премією тощо).

7.3. Атестаційна комісія при районному (міському) органі державного управління освітою:

- атестує педагогічних працівників районного (міського) методичного кабінету (центру); приймає рішення про їх відповідність (відповідність за умови, невідповідність) посаді, яку займають; встановлює, підтверджує (не підтверджує) їм одну з кваліфікаційних категорій: «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії». За поданням атестаційних комісій при навчально-виховних закладах атестує педагогічних працівників на кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» та присвоює, підтверджує (не підтверджує) педагогічне звання;
- приймає рішення і порушує клопотання перед атестаційною комісією при відповідних вищих органах державного управління освітою, що мають навчально-виховні заклади, про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам районного (міського) методичного кабінету (центру) кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії»;
- у двотижневий термін розглядає скарги педагогічних працівників на рішення атестаційних комісій навчально-виховних закладів.

Для компетентного здійснення своїх повноважень атестаційна комісія при районному (міському) органі державного управління

ня освітою може створювати експертні групи із числа фахівців тієї галузі освіти, педагогічні працівники якої атестуються.

7.4. Атестаційна комісія при Міністерстві освіти Республіки Крим, управліннях освіти обласних, Київської, Севастопольської міських держадміністрацій:

- розглядає клопотання атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою, професійних навчально-виховних закладах, вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації, коледжах, освітніх установах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів і приймає рішення про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії» та відповідного педагогічного звання;
- узгоджує пропозиції атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою щодо продовження терміну дії попередніх рішень атестаційних комісій загальноосвітніх навчальних закладів; (Пункт 7.4 доповнено абзацом третім згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98);
- приймає рішення і порушує клопотання перед Міністерством освіти, міністерствами і відомствами України про моральне заохочення атестованих педагогічних працівників;
- розглядає скарги педагогічних працівників на рішення атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою, професійних навчально-виховних закладах, вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації, коледжах, освітніх установах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Для компетентного здійснення своїх повноважень дані атестаційні комісії можуть створювати експертні групи з числа фахівців тієї галузі освіти, педагогічні працівники якої атестуються.

Рішення цієї комісії є остаточним.

Аналогічна компетенція атестаційних комісій міністерств, відомств, що мають в своєму підпорядкуванні навчально-виховні заклади, визначається відповідними міністерствами, відомствами.

VIII. Порядок проведення атестації

8.1. До 20 вересня поточного року керівник навчально-виховного закладу знайомить педагогічний колектив з наказом про створення атестаційної комісії та атестацію педагогічних працівників у поточному навчальному році.

8.2. До 10 жовтня атестаційна комісія приймає:

а) — заяву від педагогічних працівників щодо проходження чергової або позачергової атестації;

— заяву про відмову від чергової атестації.

В заяві, крім основних даних, зазначаються результати попередньої атестації та кваліфікаційна категорія або педагогічне звання, на яке претендує педагогічний працівник;

б) — подання керівника або ради навчально-виховного закладу про позачергову атестацію педагогічних працівників, рівень навчально-виховної або методичної роботи яких нижчий від вимог, що пред'являються до кваліфікаційної категорії, встановленої їм за результатами попередньої атестації.

8.3. До 20 жовтня поточного навчального року атестаційна комісія розглядає подані документи, затверджує графік проведення атестації і доводить його під розписку до відомих осіб, які атестуються. Педагогічним працівникам, які підлягають черговій атестації, але не претендують на підвищення кваліфікаційної категорії чи посадового окладу (ставки заробітної плати), присвоєння більш високого педагогічного звання, визначених за результатами попередньої атестації, і не мають претензій до своєї роботи з боку керівників навчально-виховного закладу, батьків, учнів, атестаційна комісія може підтвердити встановлену їм кваліфікаційну категорію або посадовий оклад (ставку заробітної плати), педагогічне звання, що оформляється протоколом.

8.4. До 20 березня поточного навчального року атестаційна комісія при навчально-виховному закладі завершує вивчення роботи педагогічних працівників і оформляє атестаційні листи у двох примірниках за формою, що додається. Результати підвищення кваліфікації педагогічним працівникам враховуються на підставі поданого посвідчення.

8.5. Керівники установ та органів освіти повинні не пізніше як за 10 днів до засідання атестаційної комісії ознайомити педагогічних працівників з їх атестаційними листами (під розписку).

8.6. До 20 квітня поточного навчального року атестаційна комісія розглядає атестаційні листи, заслуховує працівників, які атестуються. На підставі всебічного розгляду наслідків їх педагогічної роботи, рівня фахової підготовки і професійної компетентності, рейтингу серед працівників районного (міського) методичного об'єднання (асоціації), оцінки працівникам педагогічного колективу навчально-виховного закладу, думки батьків, учнів приймає одне з рішень: «відповідає посаді, яку

займає», «відповідає посаді, яку займає, за умови виконання певних рекомендацій», «не відповідає посаді, яку займає», встановлює (підтверджує, не підтверджує) відповідну кваліфікаційну категорію, присвоює (підтверджує, не підтверджує) педагогічне звання; встановлює (підтверджує, не підтверджує) посадовий оклад (ставку заробітної плати) працівникам, назначеним у пункті 2.2 розділу II Типового положення, вносить пропозиції до заохочення педагогічних працівників.

8.7. З усіх питань, пов'язаних з атестацією, атестаційна комісія приймає рішення таємним голосуванням, порядок якого визначається самою комісією. Воно вважається дійсним, якщо в засіданні комісії брало участь не менше 2/3 її членів. Результати голосування визначаються простою більшістю голосів присутніх членів атестаційної комісії. У разі однакової кількості голосів «за» і «проти» приймається рішення на користь працівника, який атестується. Якщо при голосуванні не підтверджена кваліфікаційна категорія або посадовий оклад (ставка заробітної плати), на який претендував педагогічний працівник, йому встановлюється кваліфікаційна категорія або посадовий оклад (ставку заробітної плати) до фактичного рівня професійної діяльності, визначеного атестаційною комісією. Працівник, який є членом атестаційної комісії, атестується на загальних підставах.

8.8. У випадку неявки педагогічного працівника, який атестується, на засідання атестаційної комісії без поважних причин комісія після з'ясування причин неявки може провести атестацію у його відсутності.

8.9. Результати атестації (рішення, рекомендації) повідомляються атестованому працівникові на даному засіданні, оформляються протоколом за підписом голови та секретаря атестаційної комісії, заносяться до атестаційного листа.

Атестаційний лист, заява або подання адміністрації про позачергову атестацію, копія кваліфікаційного посвідчення про підвищення кваліфікації зберігається в особовій справі педагогічного працівника.

Другий примірник атестаційного листа не пізніше тижневого строку вручається (під розписку) атестованому працівникові.

IX. Реалізація рішень атестаційної комісії

9.1. За результатами атестації керівник навчально-виховного закладу, органу державного управління освітою видає наказ,

який у тижневий строк доводиться до відома атестованого, колективу та подається в бухгалтерію для нарахування педагогічному працівникові заробітної плати згідно із встановленим посадовим окладом (ставкою заробітної плати) з дня прийняття рішення атестаційної комісії. При зміні місця роботи педагогічному працівникові атестаційний лист є підставою для тарифікації його за новим місцем роботи.

9.2. У разі незгоди з рішенням атестаційної комісії при навчально-виховному закладі педагогічний працівник має право у двотижневий строк з дня вручення йому атестаційного листа звернутись із скаргою до атестаційної комісії вищого рівня (відповідно до компетенції, визначеної у розділі VII Типового положення). Подана скарга розглядається в двотижневий строк від дня її надходження.

Рішення атестаційної комісії вищого рівня є підставою для скасування попереднього і видачі нового наказу про встановлення (підтвердження, не підтвердження) працівникові відповідної кваліфікаційної категорії, посадового окладу (ставки заробітної плати) чи присвоєння (підтвердження, не підтвердження) педагогічного звання з дня прийняття рішення атестаційною комісією навчально-виховного закладу (органу державного управління освітою), дії якої оскаржувались.

9.3. Питання, пов'язані зі звільненням або переведенням на іншу роботу педагогічного працівника за результатами атестації, вирішуються керівником відповідного навчально-виховного закладу в двомісячний строк з дня прийняття рішення атестаційної комісії. В разі оскарження рішення атестаційної комісії розірвання трудового договору може бути здійснене лише після його розгляду атестаційною комісією вищого рівня, рішення якої є остаточним. Строк розгляду скарги не враховується у визначений двомісячний термін реалізації рішення. Після закінчення зазначеного строку звільнення педагогічного працівника за результатами атестації не допускається.

9.4. У випадку звільнення педагогічного працівника за результатами атестації у його трудову книжку вноситься запис з посиланням на пункт 2 статті 40 Кодексу Законів про працю України. Трудові спори з питань звільнення з роботи педагогічних працівників за підсумками атестації розглядаються відповідно до чинного законодавства.

Положення розроблене авторським колективом у складі:

Болтівець С. І., Ковганич В. В., Красноголовець О. М., Луговий В. І., Міненко А. М., Нікітенко О. І., Пушенко О. Г., Северчук Л. М.

**Додаток до Типового положення про атестацію
педагогічних працівників України**

АТЕСТАЦІЙНИЙ ЛИСТ

1. Прізвище, ім'я, по батькові _____
2. Рік народження ____ 3. Освіта _____
4. Спеціальність за дипломом _____
5. Стаж безпосередньої педагогічної роботи _____
6. Місце роботи _____
7. Посада _____
8. Державні нагороди, звання _____

9. Форма та результати підвищення кваліфікації протягом останніх 5 років за посвідченням _____

10. Результати попередньої атестації _____

11. Характеристика якості виконання посадових обов'язків, результативності навчально-виховної роботи, загальної і професійної культури адміністрацією установи _____

Керівник установи _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

12. Оцінка професійної діяльності, загальної культури, моральних якостей _____
а) педагогічною радою _____

Голова педагогічної ради _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

б) батьками учнів _____

Голова ради установи _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

в) методичним об'єднанням (асоціацією) _____

Голова методичного
об'єднання (асоціації) _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

I. Рішення атестаційної комісії

(найменування установи, органу освіти)

Атестаційна комісія вирішила: _____

Голова атестаційної комісії _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Секретар атестаційної комісії _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

II. Рішення атестаційної комісії

(яка встановлює категорію «спеціаліст вищої категорії»)

(найменування установи, органу освіти)

Атестаційна комісія вирішила _____

Голова атестаційної комісії _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Секретар атестаційної комісії _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

М. П.

Дата

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПРО ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ У 2006/2007 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти в Україні є підвищення якості економічної освіти школярів, оновлення форм та методів організації навчально-виховного процесу, використання інноваційних та інформаційних технологій з урахуванням інтеграційних процесів європейського освітнього простору.

Економічна освіта у загальноосвітній школі покликана сформувати систему раціонального мислення і поведінки сучасної людини в умовах ринкових відносин, розвивати підприємницькі здібності, виховувати майбутніх громадян, які стануть носіями національної та людської гідності, патріотизму, порядності, ділової культури, активними творцями матеріальних і духовних цінностей.

Мета економічної освіти — підготувати відповідальних громадян, які прийматимуть ефективні рішення за допомогою економічних знань. Ефективні економічні рішення прийматимуться тоді, коли, крім знання основних понять і характеру їхнього взаємозв'язку, учні усвідомлюватимуть широкі соціальні цілі, що найчастіше використовуються для оцінки результатів розвитку економіки та політики уряду та володітимуть точними обґрунтованими методами прийняття економічних рішень.

Введення економіки у загальноосвітніх навчальних закладах було викликано насамперед перетвореннями, що відбуваються у суспільстві при переході до ринкових відносин, економізацією соціальних зв'язків, а також необхідністю формування свідомості населення з урахуванням ринкового досвіду багатьох розвинутих країн світу. Особливо важливо готувати молодь до життя і праці в непростих умовах ринку.

Ще донедавна у системі шкільної освіти не було спеціальних економічних дисциплін, а в школах навіть через міжпредметні зв'язки не вивчалися та не застосовувалися економічні поняття.

Сьогодні зроблено вже чимало: підготовлено навчально-методичне забезпечення для учнів і вчителів (навчальні програми, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, підручники і посібники, практикуми, збірники завдань і задач, запроваджено різні форми проведення державної підсумкової атестації і тематичного обліку навчальних досягнень, розроблено інтегрований електронний комплекс тощо), розроблено і запроваджено

навчальну програму курсів підвищення кваліфікації вчителів, видано навчально-методичний посібник, організовано регіональні центри економічної освіти, за допомогою яких проводиться підготовка вчителів у курсовий і міжкурсний період, створено асоціацію вчителів економіки, видаються фахові журнали.

Незважаючи на великий доробок, шкільна економічна освіта стримується відсутністю підготовлених вчителів економіки, особливо в сільській місцевості. Навчання взяли на себе вчителі географії, історії, математики тощо. Залучення викладачів вузів теж не повністю вирішує проблему. Тому важливою потребою сьогодення є поєднання теоретичних знань з економіки, методики і досвіду шкільного вчителя.

Базовий навчальний курс з основ економіки вивчається у 10-му класі старшої школи і є обов'язковим для всіх школярів. У класах суспільно-гуманітарного профілю економіка вивчається протягом двох років в 10 класі — 2 години на тиждень, в 11-му — одна година. Рекомендуємо у класах інших профілів з метою організації якісного викладання економіки, раціонального використання навчального часу та виконання практичної складової навчальної програми планувати викладання курсу на два роки.

Кількість годин на вивчення економіки може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану. Рішення про використання навчальних годин варіативної частини Типового навчального плану приймається адміністрацією навчального закладу. Реалізація профільного навчання економіки у 10–11 класах забезпечується системою курсів за вибором факультативів, спецкурсів, гуртків.

Курси за вибором повинні задовольняти інтереси учнів. Цей тип навчальних курсів має входити до обов'язкової частини навчального плану. Курси за вибором можуть обиратись не тільки згідно з обраним профілем, а й за власним бажанням учня, який хоче поглибити власні знання з певних дисциплін. Наприклад, учень, що обрав поглиблений гуманітарний профіль, може обрати курс за вибором з економіки, інформатики тощо.

Необхідно враховувати можливість змінювати учням курси за вибором. У такому разі ці курси можуть пропонуватись у формі навчальних модулів та інтегрованих курсів.

Факультативні курси не входять до основної сітки годин і можуть обиратись чи не обиратись учнями. Ці курси спрямовані на додаткове та поглиблене навчання. Школа має надати право кожному учневі обрати факультативний курс. Метою

факультативних курсів може бути поглиблене вивчення предметів, професійна орієнтація, вирівнювання тощо.

Спецкурс являє собою поглиблену розробку спеціальної теми за програмою. Він складається з невеликих за змістом навчальних модулів, враховує різноманіття інтересів і можливостей учнів даного профілю, який поглиблює та розширює основний курс економіки відповідно до профілю навчання; організацію самостійної творчої роботи учнів, систему індивідуальних завдань, спрямованих на розвиток професійних схильностей учнів.

Зміст курсів «Власна справа» й «Основи малого бізнесу» органічно пов'язані зі змістом основного навчального матеріалу шкільного курсу економіки і водночас мають самостійний прикладний характер. При виборі даних курсів (у 10 або 11 класах) доцільно не включати у планування розділ III «Підприємство та підприємництво» у базовий навчальний курс «Основи економіки», тому що він повторює матеріал курсів, а зекономлений час використати на вивчення інших тем, рішення задач, виконання практичних робіт.

У класах *суспільно-гуманітарного* профілю економіка викладається протягом двох років: у 10 кл. — 2 год, у 11 кл. — 1 год. Доцільно спланувати роботу так, щоб у 10 класі закінчити вивчення базового навчального курсу «Основи економіки», тому що учні беруть участь в олімпіадах, турнірах, конкурсах і для цього їм необхідно розглянути економічні концепції за повний курс. У 11 класі з метою поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання пропонуються такі економічні курси: «Фінансова математика», «Україна і ринок», «Власна справа», «Основи підприємницької діяльності», «Основи менеджменту», «Основи сімейного господарювання», «Основи споживчих знань» тощо.

Для реалізації профільного навчання Міністерство освіти і науки України розробило Типові навчальні плани для профільного навчання (наказ МОН України від 20.05.2003 р. № 306), в яких запропоновано вивчення предмета «Основи економіки» як інваріантної складової навчального плану в 10-х або 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Програми надруковані у збірнику Міністерства освіти і науки України та Департаменту загальної середньої освіти та дошкільної освіти:

Економіка. — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003;
Економіка. Географія. — К.: Навчальна книга, 2004;

Економіка: Програми для профільних класів. — К.: Педагогічна преса, 2005.

При виборі програм для варіативної складової навчального плану необхідно враховувати:

- профільний (загальний) напрямок освітнього закладу;
- сезитивність розвитку та психологічні особливості віку;
- доступність змісту та практичність навчального матеріалу, його системний і послідовний виклад.

Необхідно використовувати особистісно орієнтовані технології навчання. Потрібно прагнути розвивати не стільки професійні навички, як усвідомлення власних можливостей та їх реалізації відносно майбутньої діяльності, вміння презентувати себе, вільно спілкуватись, брати участь у дискусіях, приймати організаторські рішення, здійснювати вибір у життєвих ситуаціях.

Кожен навчальний заклад самостійно визначає перелік гуртків, факультативів, курсів за вибором залежно від профілю і мети навчання, а також враховуючи інтереси і побажання учнів.

Програми варіативної та інваріантної частини навчального плану з економіки передбачають проведення екскурсій, презентацій, досліджень, семінарських занять, бесід, зустрічей, що сприяє наближенню теорії і практики. Тому доцільно у профільних 10-х класах проводити *навчально-виробничу практику*, під час якої учні ознайомляться з роботою відділів економіки обласних (міських) адміністрацій, бухгалтерії відділу освіти, державної податкової інспекції, управління Пенсійного фонду, відділу статистики, відділень банків тощо.

Особливу увагу слід приділяти *допрофільній* підготовці, яка здійснюється у 8–9 класах з метою професійної орієнтації учнів, сприяння у виборі ними напряму профільного навчання у старшій школі. Основними формами її реалізації є введення курсів за вибором, поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі. У 8–9 класах за рахунок годин варіативної частини навчального плану рекомендується вивчати курс «Моя економіка» за редакцією Л. Крупської.

У 7-х класах можуть вивчатися курси «Підприємництво у дії», «Ділова активність», «Прикладна економіка» тощо.

У 5–6 класах доцільно викладати курс «Подорож у світ економіки».

Економіка в *початковій школі* реалізується на основі знань, умінь і навичок, які учні отримали в дошкільних закладах, сім'ї. У 1–2-х класах знання мають інтегруватись у зміст інших пред-

метів (математика, читання, трудове навчання, «Я і Україна»), оскільки молодший шкільний вік — це період набуття базових життєвих знань, навичок і формування процесів розуміння, усвідомлення власного життєвого досвіду та оточення.

Для учнів 3–4 класів доцільним є запровадження курсу «Економіка для молодших школярів», який має навчально-методичне забезпечення. Він дає змогу залучити учнів до азів економічної грамотності, формувати в них нове економічне мислення, ознайомлює з навколишнім життям людей і тварин, їхніми потребами та способами їх задоволення, економічними законами, створює підґрунття для подальшого вивчення економічних дисциплін у середній та старшій школі. Програма курсу передбачає залучення літературного матеріалу, засобів образотворчого мистецтва, проведення екскурсій, рольових ігор, дискусій, роботи у малих групах, парної роботи та інших методів активного навчання, що розвиває в дітей спостережливість та здібності порівнювати, аналізувати, зіставляти, пояснювати причини виникнення економічних явищ, робити висновки та узагальнювати побачене.

Широкі можливості інтенсифікації та оптимізації навчально-виховного процесу, активізації пізнавальної діяльності, розвитку творчого мислення учнів надають сучасні інформаційні технології навчання. В Україні створено перший інтегрований навчально-атестаційний комплекс (ІНАК) з основ економіки (видавництво, який складається з педагогічних програмних засобів (ППЗ), спеціалізованого Інтернет-порталу та друкованих навчально-методичних матеріалів, призначених для автоматизованого навчання та атестації учнів. Важливою функцією ППЗ є конструювання оригінальних курсів та атестацій на основі використання масивної бази навчальних матеріалів. Це дає можливість його широкого використання на уроках економіки як в основній школі (фрагментарно), так і в старшій профільній школі.

Даний програмовий засіб спонукає учнів творчо підходити до розв'язання задач, має певну дидактично обґрунтовану методику вивчення навчального матеріалу, слугує основою для творчого пошуку, експериментальних досліджень, сприяє організації індивідуального та дистанційного навчання.

Крім того, вчитель має можливість постійно отримувати через Інтернет нові навчальні матеріали, оновлені статистичні дані, найактуальнішу інформацію.

Перехід на зовнішнє незалежне тестування вимагає активізації роботи з тестовими завданнями різного рівня складності.

Навчально-методичний апарат інтегрованого навчального комплексу дає можливість здійснювати моніторинг успішності навчання та проводити тематичне оцінювання.

Щодо питань проведення тематичного та підсумкового оцінювання навчальних досягнень учнів, проведення семінарських та практичних занять, вимог до оцінювання тощо, слід керуватись методичними рекомендаціями, видрукуюваними в Книзі вчителя економіки: Довідково-методичне видання / Упоряд.: Н. Бескова, В. Проценко. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. — 256 с.

У сучасних економічних умовах вивчення економіки у загальноосвітніх навчальних закладах дає можливість свідомо і об'єктивно оцінювати цінову політику уряду, його дії щодо подолання економічної кризи, пом'якшення інфляції, скорочення безробіття, зростання реальних доходів населення.

Шкільна економічна освіта повинна дати необхідні знання та навички для аналізу економічних подій у суспільстві, для розуміння реалій навколишнього світу, для усвідомлення меж можливого в економічній політиці.

Головна мета шкільної економічної освіти — підготовка учнів до адекватного сприйняття суспільства, виробництва та попиту, адаптація їх життя в умовах ринкової економіки, а також забезпечення рівня підготовки, необхідного для свідомого вибору професії, вступу до вищих навчальних закладів. Загальні економічні знання потрібні кожному учневі незалежно від його життєвого і професійного вибору.

Виходячи з державних та особистісних потреб предмет «Основи економіки» із 2001 року включено до інваріантної складової типового навчального плану для загальноосвітніх навчальних закладів.

Структура вивчення економіки склалася на основі багаторічного досвіду викладання курсу в навчальних закладах різного типу та в різних регіонах України.

Всі рекомендації щодо вивчення курсу «Основи економіки» за попередній рік залишаються чинними і для 2005/2006 н.р.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ»

Програми

Вивчення економіки у 2006/2007 н.р. здійснюватиметься за такими збірниками програм:

- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи економіки. Основи підприємницької діяльності. — К.: Шкільний світ, 2001.
- Програми для профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003.
- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. Програми спецкурсів і факультативів. — К.: Навчальна книга, 2005.
- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Для 12-річної школи. 6–11 класи. Географія. Економіка. — К.: Перун, 2005.

Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу. Вчитель має право довільно визначати кількість годин на вивчення тем, але без вилучення одних на користь інших. Обласні, районні та міські методичні кабінети (центри) не уповноважені регламентувати розподіл учителем навчальних годин у межах тем.

Початкова школа

Назва програми	Зміст програми	Навчально-методичне забезпечення
Економіка родини. 3–5 кл. (Авт. Г.О. Ковальчук, Л.Б. Паламарчук)	Програма розрахована на: рівень А-35 год рівень В-68 год. Основна мета курсу — дати учням 3–5 класів елементарні економічні знання про такі економічні поняття як потреби, ресурси, бюджет, товари і послуги, гроші, ціна, проблема вибору на прикладі економіки сім'ї, яка є складовою частиною економічної системи країни.	Економіка родини. 3–5 кл. (Авт. Г.О. Ковальчук, Л.Б. Паламарчук)
Основи економіки. 2–11 кл. (Авт. Т.П. Власенко)	У програмі визначено чотири рівні з такою орієнтовною кількістю годин: I рівень (2–4 класи) — 100 год; II рівень (5–7 класи) — 112 год; III рівень (8 клас) — 68 год; IV рівень (9–11 класи) — 168 год. Програма побудована за модульним принципом, що передбачає вивчення подібних тематичних блоків на кожному рівні із залученням дедалі більшого кола економічних категорій і понять.	Економіка для молодших школярів. Навчальний посібник. (Авт. Т.Г. Гільберг, О.А. Юхимович, Є.І. Скочеляс) Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005 р.

Економіка. 3–4 (2–3) кл. (Авт. Т.Г. Гільберг, О.А. Юхимович)	Програма розрахована на два роки навчання по 0,5 год на тиждень, 17 год на рік. Представлена програма має на меті створити органічну систему економічної освіти у початковій школі та має своє логічне продовження у курсі «Подорож у світ економіки» (5–6 кл)	Економіка для молодших школярів. Навчальний посібник. (Авт. Т.Г. Гільберг, О.А. Юхимович, С.І. Скочеляс) Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005 р.
--	--	--

В основній школі (5–9 класи) економічні знання або інтегруються в зміст географії, історії, математики, правознавства або вивчаються за такими програмами:

Назва програми	Зміст програми	Навчально-методичне забезпечення
Подорож у світ економіки. 5–6 кл. (Авт. Т.Г. Гільберг та ін.)	Програма розрахована на 68 год на весь курс навчання. Курс ознайомлює учнів з основами економічних знань, сприяє формуванню в них економічного мислення, здатності орієнтуватись у повсякденному житті та приймати обґрунтовані рішення.	Подорож у світ економіки. 5–6 кл. (Авт. Т.Г. Гільберг та ін.) Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004 р.
Початки економіки. 5–7 кл. (Авт. Ю.В. Бицюра)	На вивчення курсу відводиться 105 годин (1 год на тиждень). Головним завданням курсу є вивчення економічних понять, з якими діти зустрічаються в повсякденному житті. Програмою передбачені різноманітні ділові ігри, екскурсії, виконання моделюючих вправ, розв'язування задач економічного змісту.	
Підприємництво у дії. 7–9 кл. «Джуніор Ечвімент Україна» (за редакцією І.Ф. Радіонової)	Допомагає учням ознайомитись із основними характеристиками ринкової економіки, місцем підприємництва в економічній системі країни. Учні опановують етапи організації бізнесу, виробництва продукту та його маркетинг, вивчають соціальну відповідальність бізнесу.	Підприємництво у дії. 7–9 кл. «Джуніор Ечвімент Україна» (навчально-методичні матеріали курсу). — К.: АртЕк, 2004.
Міжнародний ринок. 7–9 кл., «Джуніор Ечвімент Україна» (за редакцією І.Ф. Радіонової)	Дає учням поняття про важливість природних, людських і капітальних ресурсів для різних країн, їхній вплив на культуру та економіку в цілому. Розглядається система міжнародної торгівлі та інші важливі питання міжнародної економіки.	Міжнародний ринок. 7–9 кл. «Джуніор Ечвімент Україна» (навчально-методичні матеріали курсу). — К.: АртЕк, 2004.

У старшій школі економіка як базова дисципліна вивчається у 10 класах усіх профілів. З урахуванням профільного навчання у старшій школі є можливість застосовувати різні підходи до економічної освіти старшокласників. У школах, ліцеях, класах з поглибленим вивченням економіки, крім обов'язкового курсу за вибором з конкретних напрямів економіки.

Для реалізації основних принципів профільного навчання МОН України розроблено Типові навчальні плани для профільного навчання (наказ МОН України від 20.05.2003 р. № 306), в яких запропоновано вивчення предмету «Основи економіки» як інваріативної складової навчального плану, у 10-х або 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Навчальні предмети	Кількість годин за напрямами вивчення							
	Філологічний		Суспільно-гуманітарний		Фізико-математичний		Природничий	
	10	11	10	11	10	11	10	11
Основи економіки	1		2	1	1		1	
Навчальні предмети	Технологічний		Спортивний		Художньо-естетичний		Універсальний	
	10	11	10	11	10	11	10	
Основи економіки	1		1		1		1	

Кількість годин на вивчення економічних дисциплін може бути збільшено за рахунок варіативної складової. При цьому курс «Основи економіки» має бути вивчений у 10 класі, а години 11 класу можна присвятити вивченню інших дисциплін економічного напрямку.

Навчально-методичне забезпечення курсу «Основи економіки»

Назва програми	Навчально-методичне забезпечення
<p>1. <i>Економіка</i>. 10 кл (авт. Ковальчук Г. О., Бобров В. Я., Мельничук В. Г., Огнев'юк В. О., Часнікова О. В. Ніколенко Ю. В.).</p> <p>2. <i>Основи економіки</i> / за ред. І. Ф. Радіонової: Програма для 10-х або 10–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, загальноосвітнього, природничо-математичного та технологічного напрямів навчання.</p> <p>3. <i>Основи економіки</i>. 10–11 кл. / За ред. Л. П. Крупської: Програма для класів суспільно-гуманітарного та загальноосвітнього профілів.</p> <p>4. <i>Основи економіки</i>. 10–11 кл. / за ред. С. В. Степаненка: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів.</p>	<p>1. <i>Економіка</i>. Підручник для 10 кл. загальноосвітніх навчальних закладів/ Г. О. Ковальчук., В. Г. Мельничук, В. О. Огнев'юк. — К.: Навчальна книга, 2003, 2005, 2006.</p> <p>2. <i>Загальна економіка</i>. Підручник для 10–11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів /І. Ф. Радіонова — 3-є вид., доп. і перероб./ Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002, 2005, 2006.</p> <p>3. <i>Моя економіка</i>. Підручник для учнів 8–9-х кл. загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням економіки та для учнів 10 кл. загальноосвітнього та гуманітарного профілів/ Л. П. Крупська. — К.: А.П.Н., 2001, 2005.</p> <p>4. <i>Економіка</i>: Посібник. 10–11 кл. / С. В. Степаненко. — К: вид-во КНЕУ, 2003.</p> <p>5. <i>Економіка</i>: Посібник. 10–11 кл. / З. Г. Ватаманюк та ін/. — К.: Либідь, 2003.</p> <p>6. <i>Основи економічних знань</i>: Посібник 10–11 кл. / Гальчинський А. С. та ін. — К.: Вища школа, 2002.</p> <p>7. <i>Збірник задач з економіки</i>: Навчальний посібник для 10–11 кл. з поглибленим вивченням економіки / Горленко Г. О. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003.</p> <p>8. <i>Збірник різномірних завдань для державної підсумкової атестації з основ економіки</i> / І. Є. Тимченко та ін. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003, 2005, 2006.</p> <p>9. <i>Практикум з економіки</i>: Робочий зошит для 10–11 кл. / Г. О. Горленко. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002.</p> <p>10. <i>Збірник задач з економіки</i>: Для 10–11 кл. / Упор. Г. О. Горленко. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002.</p> <p>11. <i>Економіка</i>. Конспект-зошит. 10–11 кл. (укр/рос)/ Ю. О. Мірясов, І. В. Романєєва./ — Харків: Країна мрій, 2005.</p> <p>12. <i>Економіка</i>. Зошит для практичних робіт. 10–11 кл./ О. В. Часнікова. — Харків: Ранок, 2005.</p> <p>13. <i>Економіка</i>. Заліковий зошит для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів. 10-11 кл. (укр/рос) /Г. Д. Довгань. — Харків: Ранок, 2005.</p> <p>14. <i>Економіка України в цифрах</i>. Комплект плакатів та методичний посібник / Ю. В. Вицюра. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004.</p> <p>15. <i>Економіка</i>. Робочий зошит та методичний посібник до нього. 10–11 кл. / С. Т. Латер, І. В. Яцишина. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005.</p> <p>16. <i>Економіка</i>. Робочий зошит. 10–11 кл./ О. В. Часнікова. — К.: Шлях, 2004.</p> <p>17. Навчально-наочний ігровий посібник «Фінансовий геній» 10–11 кл. / Д. А. Чмих, С. В. Артамонов./ — Дніпропетровськ: ТОВ «Кредо», 2004.</p>

**Навчально-методичне забезпечення елективних курсів
(спекурсів за вибором та факультативів) економічного спрямування**

Назва програми	Зміст програми	Навчально-методичне забезпечення
<p>1. <i>Основи підприємницької діяльності</i>. Програма 10–11 кл. (Авт. З. С. Варналій, В.І. Сизоненко)</p>	<p>Програма може викладатися за двома рівнями: рівень А — 35 год, рівень В — 70 год. Програма передбачає вивчення основ теорії та практики підприємництва як провідної форми господарювання за умов соціально-орієнтованої ринкової економіки. Програма побудована таким чином, щоб, вивчаючи матеріал, була можливість використовувати та розглядати як навчальні завдання, так і конкретні ситуації із практики підприємницької діяльності. Практичні роботи виконуються за вибором вчителя.</p>	<p>Навчально-методичне забезпечення: <i>Основи підприємницької діяльності</i>. Підручник для 10–11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів, ліцеїв та гімназій / Авт. З. С. Варналій, В. І. Сизоненко). — К.: Знання України, 2003. <i>Основи підприємництва</i>: Навчальний посібник. (Авт. З. С. Варналій). — К.: Знання Прес, 2002.</p>
<p>2. <i>Власна справа (Основи малого бізнесу)</i>. 10–11 кл. (Авт. Г. О. Горленко)</p>	<p>Програма розрахована на 70 год (рівень А) або на 105 год (рівень В). Головна мета програми — через практичну ігрову діяльність (модельючі вправи) ознайомити учнів з технологією заснування власної справи і дати початкові знання про управління бізнесом. Програма дозволяє учням послідовно засвоїти всі необхідні кроки для здійснення підприємницької діяльності від моменту прийняття рішення про започаткування власного бізнесу до моменту ліквідації власної справи, коли її місія вже виконана.</p>	<p><i>Власна справа (Основи малого бізнесу)</i>. Навчальний посібник / Г. О. Горленко. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003. (МОН України.)</p>
<p>3. <i>Основи менеджменту</i>. Програма для 10 (11) кл. загальноосвітніх навчальних закладів. (Авт. Г. О. Горленко)</p>	<p>Програма розрахована на 35 годин. З них 17 годин — теоретична частина (ознайомлення з основами теорії менеджменту) та 18 годин — практична частина (виконання учнями аналізу ситуацій, моделюючих вправ з планування та організації діяльності віртуального підприємства). Основна мета спецкурсу — надання системного і послідовного уявлення про зміст управлінської діяльності й формування в учнів розуміння необхідності наукового підходу до управління «організаціями» для забезпечення їх діяльності.</p>	
<p>4. <i>Основи інтелектуальної власності</i>. Програма для 10–11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. (Авт. П. М. Цибульов та ін.)</p>	<p>Програма розрахована на 35 год (рівень А) або на 70 год (рівень В). Основна мета курсу полягає у забезпеченні інтелектуального і соціального розвитку особистості шляхом навчання основам правових та економічних аспектів інтелектуальної власності.</p>	<p><i>Основи інтелектуальної власності</i>. Навчальний посібник / Цибульов П. М. — К.: «Інститут інтелектуальної власності і права», 2003. Рекомендовано МОН України (лист від 06.09.2002, № 1/11-2978).</p>

**Навчально-методичне забезпечення елективних курсів
(специкурсів за вибором та факультативів) економічного спрямування (продовження)**

Назва програми	Зміст програми	Навчально-методичне забезпечення
<p>5. <i>Основи споживчих знань</i>. Програма для 8–10 кл. (Авт. І. В. Шебундаєва)</p>	<p>Програма розрахована на 35 год. (рівень А) або на 70 год (рівень В) на один навчальний рік. Курс має загальноосвітній характер, тому може вивчатися як в основній, так і в старшій школі. Закладаючи правові основи знань споживачів, він сприяє розвитку навичок розумної споживчої поведінки. Програма курсу є не тільки освітньою, а й насамперед виховною. Знання власних прав у межах законодавства дає людині почуття впевненості. Водночас власні вчинки людини, яка знає Закон і наслідки його порушення, співвідносяться з мірою відповідальності за них.</p>	<p><i>Основи споживчих знань</i>. Навчальний посібник / І. В. Шебундаєва. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002. (МОН України.)</p>
<p>6. <i>Ділова активність</i>. Програма 8–9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. Розробник — авторський колектив зі Львова і Львівської області</p>	<p>Програма розрахована на 35 год (рівень А) або на 70 год (рівень В). Курс сприяє розвитку особистості, формує активність, гнучкість у прийнятті рішень, підприємливість, відповідальність. Він допомагає учням краще пізнати себе, свої сильні та слабкі сторони як особистості, як громадянина.</p>	<p><i>Ділова активність</i>. Методичний посібник з дидактичним наповненням для вчителів економіки та основ підприємницької діяльності. — Львів. ТзОВ «Аз-Арт», 2001.</p>
<p>7. <i>Основи економіки</i>. 8–11 кл. (Авт. І. І. Климок) — К.: Шкільний світ, 2001.</p>	<p>Автор пропонує вивчати курс у 8–11 класах в обсязі 245 годин: у 8 кл. — 35 год. у 9, 10, 11 класах — по 70 год щорічно. Формування економічних знань у 8–9 класах відбувається поетапно, з урахуванням складності понять, яка зростає при дальшому вивченні економіки. В 10–11 класах програму складено за принципом повторення та поглиблення раніше вивченого та введення нових понять та законів, які через свою складність не розглядалися раніше.</p>	<p><i>Конспект лекцій з економіки для старших класів</i> / І. І. Климок. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. <i>Методичний посібник для вчителів старших класів</i> / І. І. Климок. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005.</p>
<p>8. <i>Прикладна економіка</i>. 10–11 кл. Джуніор Ечівмент Україна.</p>	<p>У програмі визначена кількість годин з розрахунку річного навантаження — 1 год на тиждень — 35 год на рік; 2 год — 70 год на рік. Програма враховує кращий досвід викладання економіки і відповідно використовує методику засвоєння матеріалу у процесі набуття певних навичок, досвіду спілкування та аналізу конкретних матеріалів, створення власної справи.</p>	<p><i>Прикладна економіка</i>. 10–11 кл. — Джуніор Ечівмент Україна. — К.: АртЕк, 2004.</p>

Рекомендації
щодо планування вивчення предметів економічного профілю
в загальноосвітніх закладах

1. В класах всіх напрямків, де за навчальними планами економіка вивчається лише один рік в 10-му класі (1 година на тиждень за інваріантною складовою)

А) 35 годин на рік за навчальними програмами:

— за ред., Ковальчук Г. О. та ін.;

— за ред., Крупської Л. П.

Б) 35 годин на рік — інваріантна складова + 35 годин варіативної складової.

— 70 годин за ред., Ковальчук Г. О.;

— 70 годин за ред., Крупської Л. П.;

— 70 годин за ред., Степаненка С. В.

— 70 годин за ред., Радіонової І. Ф.

Включення в цих класах спецкурсів не є доцільним, оскільки варто більше часу спрямувати на більш досконале засвоєння знань основного курсу економіки.

2. В класах всіх напрямків, де за навчальними планами економіка вивчається в 10–11 класах (1 година на тиждень за інваріантною складовою + різна кількість годин варіативної складової):

А) 10 клас (35 годин інваріантної складової + 35 годин на рік варіативної складової):

— 70 годин за ред., Ковальчук Г. О.;

— 70 годин за ред., Крупської Л. П.;

— 70 годин за ред., Степаненка С. В.;

— 70 годин за ред., Радіонової І. Ф. ;

всі розділи, що відносяться до курсу «Мікроекономіка», включаючи теми, що відносяться до курсу «Підприємницька діяльність».

11 клас (35 годин на рік інваріантної складової):

— 35 годин за ред., Ковальчук Г. О.;

— 35 годин за ред., Крупської Л. П.;

— 35 годин за ред., Степаненка С. В.;

— 35 годин за ред., Радіонової І. Ф. ;

всі розділи, що відносяться до курсу «Макроекономіка».

Б) 10 клас (35 годин рік інваріантної складової — 70 годин на рік варіативної складової):

— 70 годин за ред., Ковальчук Г. О.;

— 70 годин за ред., Крупської Л. П.;

— 70 годин за ред., Степаненка С. В.;

— 70 годин за ред., Радіонової І. Ф. ;
всі розділи, що відносяться до курсу «Мікроекономіка», включаючи теми, що відносяться до курсу «Підприємницька діяльність».

35 годин будь-якого спецкурсу: «Ділова активність», «Основи споживчих знань».

11 клас (35 годин на рік інваріантної складової + 35–70 годин на рік варіативної складової):

- 35 годин за ред., Ковальчук Г. О.;
- 35 годин за ред., Крупської Л. П.;
- 35 годин за ред., Степаненка С. В.;
- 35 годин за ред., Радіонової І. Ф. ;

всі розділи, що відносяться до курсу «Макроекономіка».

Решту годин варіативної складової варто доповнити будь-яким спецкурсом, що відповідають кількості годин.

3. В класах суспільно-гуманітарного напрямку (профільний економічний клас), де за навчальними планами економіка вивчається в 10–11 класах (2 години на тиждень за інваріантною складовою в 10-му класі + різна кількість годин варіативної складової та 1 година інваріантної складової в 11 класі + різна кількість годин варіативної складової):

10 клас (70 годин на рік інваріантної складової + 35–70 годин рік варіативної складової):

- 70 годин за ред., Радіонової І. Ф.: I, II розділи;
- 34–70 годин будь-якого курсу підприємницької діяльності: «Ділова активність», «Власна справа», «Основи підприємницької діяльності».

Вибір таких спецкурсів пояснюється тим, що знання основ економіки не дає практичних навичок започаткування і ведення бізнесу, а завданням школи є також формування культури підприємництва.

11 клас (35 годин на рік інваріантної складової + 35–70–105 годин на рік варіативної складової):

- 35–70 годин за ред., Радіонової І. Ф. IV, V розділи
- 35–70 годин спецкурсів на вибір (35 годин — продовження тих спецкурсів, що були обрані в 10-му класі та 35–70 годин нового за вибором спецкурсу).

4. В класах суспільно-гуманітарного напрямку (профільний економічний клас), де за навчальними планами економіка вивчається в 8–11 класах (1–2 години в 8–9 класах за варіативною складовою, 2 години на тиждень за інваріативною складовою

в 10-му класі + різна кількість годин варіативної складової, 1 година інваріантної складової в 11 класі + різна кількість годин варіативної складової):

А) 8 клас — 35 годин «Основи споживчих знань»

9 клас — 35–70 годин «Ділова активність»

10 клас — «Основи економіки» за будь-якою програмою:

— 70 годин за ред., Ковальчук Г. О.;

— 70 годин за ред., Крупської Л. П.;

— 70 годин за ред., Степаненка С. В.;

— 70 годин за ред., Радіонової І. Ф. ;

всі розділи, що відносяться до курсу «Мікроекономіка».

+ — 35–70 годин спецкурсів «Власна справа», «Основи підприємницької діяльності» або інших

11 клас — «Основи економіки» за будь-якою програмою:

— 35 годин за ред., Ковальчук Г. О.;

— 35 годин за ред., Крупської Л. П.;

— 35 годин за ред., Степаненка С. В.;

— 35 годин за ред., Радіонової І. Ф. ;

всі розділи, що відносяться до курсу «Макроекономіка».

+ — 35–70 годин спецкурсів «Власна справа», «Основи підприємницької діяльності» або інших.

Б) В усіх класах бажано обрати програму «Основи економіки» за ред., Климюка І. І.:

8 клас — 35 годин;

9, 10, 11 класи — по 70 годин

За наявністю додаткових годин, виділених з варіативної складової доповнювати спецкурсами на вибір, серед яких віддавати перевагу: в 8–9 класах — «Ділова активність», «Основи споживчих знань», в 9–10 класах спецкурсам з підприємницької діяльності та основ малого бізнесу, а в 11 класі можна доповнювати курсами «Основи менеджменту», «Фінансова математика», «Комерційна географія» тощо.

Перелік навчальної та навчально-методичної літератури на 2006–2007 навчальний рік

Основи економіки				
Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка.		7-11	Навчальна книга	2005
Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи діяльності економіки, 10 кл. Основи підприємницької діяльності.		10-11	Шкільний світ	2001
Програми для профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спекурсів і факультативів.		10-11	Абетка-Нова	2001, 2003
Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Для 12-річної школи. 6-11 класи. Географія. Економіка.		6-11	Перун	2005
Основні підручники та навчальні посібники				
Економіка (підручник)	Ковальчук Г. О., Мельничук В. Г., Огнев'юк В. О. за ред. Радіонової І. Ф.	10	Навчальна книга	2003, 2004
Загальна економіка (підручник)		10-11	Абетка-Нова	2002, 2003, 2005
Моя економіка (підручник для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням економіки та для учнів загальноосвітнього та гуманітарного профілів)	за ред. Крупської Л. П.	8-9, 10	А.П.Н.	2001, 2002, 2005
Збірник різномірневих завдань для державної підсумкової атестації з економіки (посібник)	за ред. Тимченко І. Є.	11	Абетка-Нова	2003
Додаткові підручники та навчальні посібники				
Економіка (посібник)	за ред. Степаненка С. В.	10-11	Видавництво КНЕУ	2000
Економіка (посібник)	Вагаманюк З. Г. та ін.	10-11	Львів	2005
Основи підприємництва (посібник)	Варналій	10-11	Знання України	2002
Основи економічних знань (посібник)	Гальчинський А. С. та ін.	10-11	Вища школа	1999, 2002
Основи економіки	С.М.Воробйов	10-11	Торсінг	2004
Практикум з економіки	Горленко Г. О.	10-11	Абетка-Нова	2002

Збірник завдань для самостійних робіт з економіки	Латер Ю. С., Яцишина І. В.	10-11	Абетка-Нова	2002
Збірник задач з економіки	упор. Горленко Г. О.	10-11	Абетка-Нова	2002
Основи споживчих знань (посібник)	Шебуддаєва І. В.	8-11	Знання України Абетка-Нова	2000, 2002
Азбука споживача	Бородатова Н. В.	3-4	БФ «Інститут споживача»	2005
Збірник завдань для тематичних атестацій з економіки (посібник)	Латер Ю. С., Яцишина І. В.	10-11	Абетка-Нова	2002
Власна справа (посібник)	Горленко Г. О.	10-11	Абетка-Нова	2004
Прикладна економіка (посібник)	Джуніор Ечівмент	10-11	АртЕк	2002
Підприємництво в дії	Джуніор Ечівмент	8-10	АртЕк	2004
Міжнародний ринок	Джуніор Ечівмент	8-10	АртЕк	2004
Подорож у світ економіки	Гільберг Т. Г.	5-6	Абетка-Нова	2004
Практикум з економіки	Горленко Г. О.	10-11	Абетка-Нова	2002
Збірник задач і вправ «Контрольні завдання з економіки»	Ковальчук Г. О.	10-11	Кадри Навчальна книга	2003, 2004
Конспект лекцій з економіки для учнів старших класів та методичний посібник до нього	І.І.Климок	10-11	Абетка-Нова	2004, 2005
Основи кооперації	Бабенко С. Г., Гелей С. Д., Гончарук Я. А., Пастушенко Р. Я.	10	Знання	2004
Економіка. Конспект-зошит	Мірясов Ю. О., Романєв І. В.	10-11	Україна мрій	2005
Економіка. Заліковий зошит для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів	Г. Д. Довгань	10-11	Ранок	2005
Робочі зошити із загальної економіки та методичний посібник до них	Латер Ю. С., Яцишина І. В.	10-11	Абетка-Нова	2004
Економіка. Робочий зошит	Часнікова О. В., Масушко І. О.	10-11	Шлях	2004

Економіка. Зошит для практичних робіт (рос/укр.)	Часнікова О. В.	10–11	Ранок	2005
Економіка для молодших школярів	Гльберг Т. Г., Юхимович О. А.	3–4	Абетка-Нова	2005
Економіка України в цифрах. Плакати та методичний посібник до них	Бицора Ю. В.	10–11	Абетка-Нова	2005
Фінансовий геній. Навчально-наочний ігровий посібник	Д.А. Чмих, С.В.Авгономов	10–11	ТОВ «Кредо»	2004
Навчально-методична література				
Методичний посібник для вчителів до «Конспекту лекцій з економіки для учнів старших класів»	Климюк І. І.	10–11	Абетка-Нова	2004, 2005
Методичний посібник до «Робочих зошитів із загальної економіки»	Латер Ю. С., Ящипина І. В.	10–11	Абетка-Нова	2004
Методичний посібник до плакатів «Економіка України в цифрах»	Бицора Ю. В.	10–11	Абетка-Нова	2005

Тематичні плани
(упор. Бицюра Ю. В.)
Основи економіки (за ред. І. Ф. Радіонової)

Т Е М А	Рівень А (1 год)	Рівень В (2 год)
Що і для чого вивчає економічна наука. Її місце серед інших наук	1	2
Потреби споживача й закономірності його економічної поведінки	1	2
Виробництво та його фактори: земля, праця, капітал, здатність до підприємництва	1	2
Обмеженість виробничих ресурсів і проблема вибору. Закономірності економічної поведінки виробника	1	2
Моделі ринкової, планової та змішаної економіки	1	2
Тематична атестація	1	1
Основні проблеми економіки та їх ринкове розв'язання	1	1
Попит, пропозиція, ринкова ціна	2	3
Гроші: їх функції та види	1	2
Річні види ринків та особливості формування цін	1	3
Ринкові установи: біржі, банки та інші фінансово-кредитні посередники	1	3
Доходи в ринковій економіці	1	2
Тематична атестація	1	1
Функції підприємства та роль підприємця	1	1
Підприємницький дохід	1	3
Підприємство і власність. Організаційні форми приватних підприємств	1	2
Маркетинг у підприємницькій діяльності	1	2
Тематична атестація	1	1
Деякі прояви макроекономічної цілісності	1	2
Як забезпечується макроекономічна рівновага: три погляди	1	2
Валовий національний продукт та інші макроекономічні показники	1	3
Безробіття як наслідок порушення макrorівноваги	1	2
Інфляція як макроекономічне явище	1	3
Тематична атестація	1	1
Податково-бюджетна політика. Проблема дефіциту державного бюджету та державного боргу	1	3
Як держава регулює грошовий обіг	1	3
Світова торгівля. Торговельний баланс країни. Державне регулювання міжнародної торгівлі	1	3
Міжнародна валютна система. Міжнародні гроші	1	2
Міжнародні валютно-фінансові організації	1	
Форми міжнародного підприємництва та науково-технічного співробітництва	1	2
Узагальнення і систематизація знань	2	4
Тематична атестація	1	1

Основи економіки (за ред. Л. П. Крупської)

Для 10-х або 10–11-х класів універсального, технологічного профілів навчання, для 8–9 класів з поглибленим вивченням економіки.

Рівень А — 35 годин, рівень В — 70 годин

Орієнтовне тематичне планування

Зміст теми	Кількість годин	
	рівень А	рівень В
1. Історичний погляд на економічний розвиток країн	1	1
2. Усе починається з потреб	1	1
3. Які блага необхідні людині?	1	2
4. Які ресурси потрібні для виробництва благ?	1	2
5. Проблеми вибору та його ціна	1	2
6. Предмет економіки	1	1
7. Типи економічних систем	1	2
8. Що необхідно, щоб стати власником?	1	1
9. Умови виникнення ринкової економіки	1	2
10. Для чого потрібні гроші?	1	1
11. Кругообіг економічної діяльності	1	2
12. У чому полягає раціональна поведінка	1	1
13. Як діє закон попиту?	1	2
14. Як аналізувати ринкову пропозицію?	1	1
15. Взаємодія попиту і пропозиції	1	2
16. Яку організаційно-правову форму підприємства обрати	1	2
17. Для чого потрібно вивчати види конкуренції?	1	3
18. Як досягти найбільшого прибутку?	1	2
19. Ринкова інфраструктура — необхідна складова ринку	2	4
20. Держава — споживачеві	1	2
21. Держава — підприємцю	1	2
22. Як держава розв'язує соціально-економічні проблеми населення?	1	2
23. Де держава бере гроші і як їх розподіляє?	2	2
24. Заробітна плата	1	2
25. Доходи від цінних паперів	1	2
26. Я — клієнт банку	1	2
27. Як створюється та вимірюється багатство держави?	1	2
28. Інфляція	1	2
29. Безробіття	1	2
30. Еволюція світового господарства	1	2
31. Як розв'язуються екологічні проблеми?	1	2
Екскурсії, захист проєктів	1	4
Узагальнення і повторення	1	5
Всього	35	70

Основи економіки (за ред. І.І. Климюк)

Для 8–11 класів з поглибленим вивченням економіки
8–9 класи
(105 годин).

Орієнтовне тематичне планування

Назва теми	Кількість годин
8 клас	
Вступ	2
Потреби	2
Обмеженість ресурсів і проблеми вибору	6
Альтернативна вартість	4
Основні принципи економічного мислення	4
Фактори виробництва	4
Продуктивність	4
Основні проблеми економіки	4
Резерв	5
Всього	35
9 клас	
Обмін. Гроші	4
Кругообіг ресурсів, товарів, послуг і грошей	4
Попит	4
Пропозиція	4
Взаємодія попиту та пропозиції	4
Форми організації підприємницької діяльності	4
Витрати виробництва. Прибуток	2
Ринки факторів виробництва	4
Конкуренція та структура ринку	4
Доходи та їх розподіл	4
Роль держави в економіці	4
Грошово-кредитна система	3
Податки та державний бюджет	4
Інфляція	4
Зайнятість і безробіття	2
Економічні цикли	4
Абсолютні та порівняльні переваги	2
Міжнародна торгівля	4
Валютний курс	4
Резерв	2
Всього	70

10–11 класи (140 годин).

Орієнтовне тематичне планування

Назва теми	Кількість годин
10 клас	
Вступ	2
Потреби. Споживчі блага	2
Обмеженість ресурсів і проблема вибору	4
Альтернативна вартість	2
Економічні системи	2
Виробництво	2
Витрати виробництва та прибуток	4
Ефективність	6
Обмін. Гроші	2
Цінова еластичність попиту	2
Цінова еластичність пропозиції	2
Взаємодія попиту та пропозиції	4
Корисність і раціональна поведінка споживача	4
Види ринків	4
Ринкова інфраструктура	4
Доходи	6
Конкуренція та структура ринку	6
Форми організації підприємницької діяльності	2
Маркетинг у підприємницькій діяльності	4
Управління підприємством	2
Резерв	4
Всього	70
11 клас	
Модель кругообігу в економічній системі	4
Сукупний попит та сукупна пропозиція	4
Вимірювання результату національного виробництва	6
Зайнятість і безробіття	4
Інфляція	4
Економічні цикли	4
Класична та кейнсіанська теорія зайнятості	6
Рівноважний національний продукт	2
Податки та державний бюджет	2
Фіскальна політика	2
Грошово-кредитна система	4
Монетарна політика	2
Економічне зростання	4
Абсолютні та порівняльні переваги	4
Міжнародна торгівля	4
Валютний курс і платіжний баланс	4
Резерв	4
Всього	70

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

«Початки економіки»

«Економіка для молодших школярів»

Перша частина

3 клас (17 год.)

(автор Гільберг Т.Г.)

№ уроку	Дата	Кількість годин у темі	Зміст теми	Домашнє завдання
Розділ І. Економіка, близька людям (11 год.)				
1		2	Вступ . Що таке економіка? Виникнення терміну «економіка». Де ти зустрічався і будеш зустрічатися з економікою? Для чого вивчати економіку?	
		4	Тема 1. Потреби. Різноманіття потреб	
2			Що таке потреби? Які бувають потреби?	
3			Потреби головні і другорядні	
4			Потреби в шкільному житті	
5			Блага безкоштовні (дарові) та економічні	
		1	Тема 2. Товари та послуги	
6			Товари та речі. Як річ перетворюється на товар? Які бувають товари? Що таке послуги?	
		3	Тема 3. Джерела задоволення потреб	
7			Поняття ресурсів	
8			Види ресурсів. Кому спасибі говоримо (природні ресурси)	
9			Капітальні ресурси	
10			Хто виробляє товари і послуги? (трудові ресурси)	
11			Професії. Де і ким ти хочеш працювати в майбутньому	
Розділ ІІ. Обмеженість ресурсів та проблема вибору (5 год)				
		1	Тема 4. Можливості задоволення потреб	
12			Безмежність потреб та можливості їх задоволення	
		4	Тема 5. Обмеженість. Вибір	
13			Поняття обмеженості. Обмеженість ресурсів	
14			Проблема вибору. Вміння вибирати. Вигідний варіант	
15			Хочу і можу. Що впливає на вибір?	
16			Без чого людині не обійтись? Речі першої необхідності	
17			Підсумкове узагальнююче заняття	

«Економіка для молодших школярів»

Друга частина

4 (3) клас (17 год.)

(автор Гільберг Т.Г.)

№ уроку	Дата	Кількість годин у темі	Зміст теми	Домашнє завдання
Розділ III. Купівля. Продаж. Гроші (10 год.)				
		2	Тема 6. Натуральне та товарне господарство.	
1			Натуральне господарство – найбільш примітивний спосіб задоволення потреб.	
2			Товарне господарство	
		1	Тема 7. Обмін. Бартер – найпростіший вид обміну.	
3			Обмін. Поділ праці. Бартер – найпростіша форма обміну	
		2	Тема 8. Що таке гроші. Історія грошей.	
4			Що таке гроші. Еволюція грошей	
5			Історія виникнення українських грошей	
		1	Тема 10. Для чого потрібні гроші.	
6			Потреби людей в грошах	
		1	Тема 11. Гроші в різних країнах	
7			Грошові одиниці різних країн	
		4	Тема 12. Покупець та продавець. Де купують товари.	
8			Торгівля. Покупець. Продавець.	
9			Що таке ціна товару. Чи знаєш ти ціни?	
10			Де купують товари? Чому різні ціни?	
11			Свято першої покупки (екскурсія в магазин іграшок)	
Розділ IV. Найменша але найрідніша економіка (5 год.)				
		2	Тема 12. Сімейне господарство.	
12			Сім'я - основа життя людини. Домашня праця та сімейні обов'язки.	
13			Для чого людині праця і що вона їй дає	
		1	Тема 13. Допомога держави	
14			Як держава допомагає тим, хто не працює. Пенсії, стипендії, допомога багатодітним та малозабезпеченим	
		2	Тема 14. Бюджет сім'ї	
15			Бюджет сім'ї. Доходи сім'ї	
16			Витрати сім'ї. Твій внесок в доходи та витрати сім'ї. Що означає заощаджувати?	
17		1	Підсумкове узагальнююче заняття	

«Подорож у світ економіки»

Клас: 5

Кількість годин за програмою : 35 годин

Програма рекомендована: Міністерством освіти та науки України

(автор Гільберг Т.Г.)

№ уроку	Назва теми	Год	Дата
1	Вступ Вступ. Давайте познайомимось! Я - Економіка	1	
	Розділ I. Місце економіки в суспільстві	11	
2	Тема 1. Потреби і задоволення потреб Поняття «потреби». Які бувають потреби. Потреби першочергові та другорядні. Потреби матеріальні та нематеріальні		
3	Практична робота №1 «Класифікація потреб людини»		
4	Тема 2. Речі, товари і послуги. Споживач. Товари і речі. Скільки в світі речей. Речі мої і чужі. Послуги.		
5	Споживач		
6	Практична робота №2 «Встановлення здатності речей задовольняти потреби»		
7	Тема 3. Обмеженість і проблема вибору Безмежність бажань та можливість їх задоволення. Поняття про обмеженість		
8	Проблема вибору. Вміння вибирати.		
9	Тема 4. Ресурси Що необхідно для створення товарів та послуг? Поняття «ресурси»		
10	Види ресурсів		
11	Використання ресурсів. Проміжні товари		
12	Тематичне оцінювання		
	Розділ II. Сім'я	12	
13	Тема 5. Сімейне господарство Сім'я – першооснова життя людини. Вартість домашньої праці		
14	Розподіл обов'язків у сім'ї		
15	Тема 6. Власність Що таке власність. Власність держави, сім'ї і окремої людини		
16	Шляхи привласнення		
17	Практична робота №3 «Визначення форм власності»		
18	Тема 7. Багатство Багатство. Як воно створюється? Доходи в сім'ї як основа створення багатства		
19	Види доходів. Величина заробітної плати, від чого вона залежить		

20	Тема 8. Допомога держави Допомога держави		
21	Тема 9. Бюджет сім'ї Сімейний бюджет. Доходи і витрати сім'ї		
22	Споживчий коштик. Прожитковий мінімум		
23	Практична робота №4 «Складання власного бюджету на місяць»		
24	Тематичне оцінювання		
	Розділ III. Гроші. Купівля. Продаж. Ціна	11	
25	Тема 10. Натуральне і товарне господарство Що таке натуральне господарство? Обмін. Поділ праці. Бартер		
26	Практична робота №5 «Визначення особливостей переваг та недоліків натурального та товарного господарства»		
27	Тема 11. Гроші Гроші. Що таке гроші? Поява грошей. Товарні гроші		
28	Види грошей: готівкові, безготівкові. Українська гривня		
29	Практична робота №6 «Створення і представлення власної грошової одиниці»		
30	Тема 12. Торгівля Купівля. Продаж. Торгівля		
31	Форми торгівлі		
32	Практична робота №8 « Екскурсія до крамниці як пункту роздрібно́ї торгівлі»		
33	Тематичне оцінювання		
34	Контрольна робота за навчальний рік		
35	Узагальнення, повторення та підсумкове оцінювання		

«Подорож у світ економіки»

Клас: 6

Кількість годин за програмою: 35 годин

Програма рекомендована: Міністерством освіти та науки України

	Назва теми	Год	Дата
	Розділ 4. Підприємство та підприємництво як джерело задоволення потреб	8	
1	Тема 13. Підприємство. Що таке підприємство? Які бувають підприємства?		
2	Фірма. Імідж фірми. Як зорієнтуватися серед фірм?		
3	Екскурсія на місцеве підприємство		
4	Тема 14. Підприємництво Хто такий підприємець? Риси підприємця		
5	Що таке підприємництво		
6	Тема 15. Реклама Реклама. Види реклами		
7	Практична робота №1. Розробка реклами		

8	Тематичне оцінювання		
	Розділ 5. Ринок- місце задоволення потреб	8	
9	<i>Тема 16. Ринок</i> Що таке ринок? Учасники ринку		
10	Який буває ринок: за територією, за товарами, що продаються		
11	<i>Тема 17. Попит і пропозиція.</i> Попит. Від чого залежить попит?		
12	Пропозиція. Коли пропонують більше товарів?		
13	<i>Тема 18. Монополія і конкуренція</i> Монополія. Хто такий монополіст?		
14	Конкуренція. Конкуренція між продавцями та споживачами		
15	<i>Тема 19. Установи, які обслуговують ринок.</i> Де люди зберігають гроші (банки)? Послуги банків.		
16	Тематичне оцінювання		
	Розділ 6. Економіка країни, в якій ми живемо	9	
17	Тема 20. Багатство держави Яка держава вважається багатою? Що таке національне багатство? Чим багата Україна?		
18	<i>Тема 21. Податки</i> Поняття «податки». Як виникли податки? Види податків. Хто їх сплачує?		
19	Що можуть податки?		
20	Практична робота №2. Податки, що сплачує твоя сім'я		
21	Тема 22. Державний бюджет Скільки грошей потрібно державі? Як формується державний бюджет? Співвідношення доходів і витрат		
22	<i>Тема 23. Безробіття</i> Працездатне населення.		
23	Зайняті і безробітні. Хто такі безробітні? Чи потрібні державі безробітні?		
24	Екскурсія до центру зайнятості		
25	Тематичне оцінювання		
	Розділ 7. Світова економіка	8	
26	<i>Тема 24. Співробітництво країн світу.</i> Як країни співпрацюють між собою? Види співробітництва		
27	Міжнародна торгівля як вид співробітництва		
28	Експортні та імпорتنі товари. Як іноземні товари перетинають кордон країни. Митниця і мито.		
29	Гра «Торгівля між державами»		
30	<i>Тема 25. Гроші інших країн світу.</i> Гроші інших країн світу. <i>Практична робота №3. Ознайомлення з грошовими знаками різних держав.</i>		
31	Що таке валюта? Які операції називають валютними? Обмінні пункти		
32	Практична робота №4. Купівля і продаж валюти.		
33	Тематичне оцінювання		
34	Узагальнення, повторення та підсумкове оцінювання		

Власна справа (основи малого бізнесу) (за ред. Г. О. Горленко)

Для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.
Рівень А — 70 годин, рівень В — 105 годин.

Пояснювальна записка

Головна мета пропонованої навчальної програми «Власна справа» — через практичну ігрову навчальну діяльність (модельючі вправи) ознайомити учнів з технологією заснування власної справи і дати початкові знання про управління бізнесом.

Програма охоплює чотири взаємопов'язані розділи, матеріали яких дозволяють учням послідовно засвоїти всі необхідні кроки для здійснення підприємницької діяльності — від моменту прийняття рішення про започаткування власного бізнесу до ліквідації власної справи, коли її місія вже виконана.

Програма розрахована на 70 годин (рівень А), 105 годин (рівень В).

I частина — Розділ I «Вступ до підприємництва» і Розділ II «Як заснувати власну справу» розраховані на 35 годин і передбачають засвоєння навичок:

- вибору виду підприємницької діяльності та організаційно-правових форм ведення бізнесу;
- вивчення ринкового середовища, в якому буде здійснюватися підприємницька діяльність;
- визначення обсягу необхідних виробничих і фінансових ресурсів для започаткування бізнесу;
- розробки необхідних статутних та установчих документів;
- подання документів для державної реєстрації.

II частина — Розділ III «Функціонування бізнесу» і Розділ IV «Життєвий цикл бізнесу» розраховані на 35 годин і формують відповідні знання та початкові навички:

- управління виробництвом, фінансами, персоналом;
- обчислення початкових і поточних витрат та вибору методів ціноутворення;
- вибору каналів та методів просування товарів до споживача;
- вміння користуватися послугами організацій та установ, що обслуговують бізнесові структури;
- здійснення процедури ліквідації власної справи.

Орієнтовне тематичне планування

Зміст теми	Кількість годин	
	рівень А 70 год	рівень В 105 год
Розділ I. Вступ до підприємництва	12	21
1. Підприємець та його роль у ринковій економіці	3	6
2. Які бувають підприємницькі структури?	4	7
3. Як стати власником?	4	7
Тематичне оцінювання	1	1
Розділ II. Як заснувати власну справу	22	29
4. Перші кроки майбутнього підприємця	11	14
5. Державна реєстрація і початок бізнесу	10	14
Тематичне оцінювання	2	1
Розділ III. Функціонування бізнесу	30	47
6. Виробнича діяльність підприємницьких структур	4	9
7. Економіка бізнесу	5	9
Тематичне оцінювання	1	1
8. Комерційна діяльність	4	6
9. Фінанси та облік	5	8
Тематичне оцінювання	1	1
10. Управління бізнесом (Основи менеджменту)	6	9
11. Система обслуговування бізнесу	4	4
Розділ IV. Життєвий цикл бізнесу	6	8
12. Реорганізація та ліквідація власної справи	4	6
Тематичне оцінювання	1	1
Узагальнення, повторення та підсумок оцінювання	1	1

Основи менеджменту (за ред. Г. О. Горленко)

Для учнів 10 (11) класу загальноосвітніх навчальних закладів
35 годин

Пояснювальна записка

Основна мета спецкурсу «Основи менеджменту» — надання системного і послідовного знання про зміст управлінської діяльності і формування в учнів розуміння необхідності наукового підходу для управління «організаціями» для забезпечення ефективності та успішності їх роботи.

Прикладною метою викладання «Основа менеджменту» в школі є формування в учнів певних організаційних умінь, навичок прийняття та аналізу рішень, планування діяльності та оцінювання її результатів. Саме тому програма спецкурсу має теоретичну і практичну основи:

- теоретична частина: ознайомлення учнів з основами теорії менеджменту — 17 годин;
- практична частина: виконання учнями практичних робіт з планування, організації діяльності умовного підприємства; ділові та рольові ігри; аналіз ситуацій — 18 годин.

Назва теми	Кількість годин
1. Менеджмент у підприємницькій діяльності	2
2. Історія виникнення менеджменту	1
3. Сучасне розуміння менеджменту організацій	1
4. Що таке організація?	3
5. Зовнішнє середовище організації	2
6. Внутрішнє середовище організації	2
7. Структура організацій	4
8. Інформація і канали зв'язку в організації	3
9. Планування та успіх організації	4
10. Взаємодія рівнів та підрозділів організації	2
11. Мотивація	3
12. Контроль	2
13. Методи керівництва	3
14. Хто хоче стати менеджером?	3

Основи інтелектуальної власності
(за ред. П. М. Цибульов, О. М. Онаць,
Г. Н. Сердюк, Л. В. Яскевич)

Для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.
Рівень А — 35 годин, рівень В — 70 годин.

Пояснювальна записка

Основні завдання курсу полягають у забезпеченні інтелектуального і соціального розвитку особистості шляхом навчання основам правових та економічних аспектів інтелектуальної власності.

Програма розрахована на 35 годин (рівень А) або 70 годин (рівень В).

Орієнтовне тематичне планування

Назва розділу і зміст теми	Кількість годин	
	рівень А	рівень В
1. Вступ. Поняття інтелектуальної власності	1	1
2. Еволюція інтелектуальної власності	2	2
3. Місце і роль інтелектуальної власності у економічному і соціальному розвитку суспільства	2	3
4. Об'єкти і суб'єкти прав інтелектуальної власності	2	4
5. Система охорони інтелектуальної власності	1	2
6. Міжнародна система охорони інтелектуальної власності	1	4
7. Правова охорона об'єктів патентного права	3	6
8. Правова охорона засобів індивідуалізації учасників товарного обігу, товарів та послуг	1	3
9. Правова охорона нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності	1	2
10. Правова охорона об'єктів авторського права і суміжних прав	2	4
11. Міжнародна правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності	1	2
12. Права та обов'язки власників охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності	1	2
13. Ліцензія як правова форма реалізації виключного права на об'єкт інтелектуальної власності	1	2
14. Укладання ліцензійних договорів	1	3
15. Передача (відступлення) авторського права	1	3
16. Інтелектуальна власність як товар	1	2
17. Оцінка вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності	4	8
18. Система захисту прав інтелектуальної власності та її призначення	1	2
19. Адміністративний порядок захисту прав	1	3
20. Судовий порядок захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності	1	4

21. Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності відповідно до вимог, визнаних у міжнародній практиці норм та правил	1	2
Узагальнення і повторення	5	6
Всього	35	70

Основи споживчих знань

Для 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.
Рівень А — 35 годин, рівень В — 70 годин.

Пояснювальна записка

Курс «Основи споживчих знань» має загальноосвітній характер, тому може вивчатися як в основній, так і в старшій школі. Закладаючи правові основи знань споживачів, він сприяє розвитку навичок розумної споживчої поведінки. Програма курсу є не тільки освітньою, а й насамперед виховною, такою, що формує вільну особистість. Знання власних прав у межах законодавства дає людині почуття впевненості. Водночас власні вчинки людини, яка знає Закон і наслідки його порушення, співвідносяться з мірою відповідальності за них.

Орієнтовне тематичне планування

Назва розділу і зміст теми	Кількість годин	
	рівень А	рівень В
1. Виникнення і розвиток споживчого руху	1	2
2. Основні учасники ринкових відносин	1	2
3. Договір. Як правильно зробити покупку	2	4
4. Право на інформацію	2	4
5. Право на вибір	2	4
6. Право на якість	2	5
7. Право на безпеку	2	4
8. Право на компенсацію	2	6
9. Чи завжди має рацію споживач?	1	2
10. Ми — споживачі послуг	2	4
11. Реклама	2	4
12. Грошові інструменти	2	4
13. «Зелене споживання»	2	4
14. Споживчий самозахист	2	4
15. Юридична допомога	2	5
16. Досудовий і судовий захист	2	5
17. Організації, що захищають споживачів	1	2
Тематичне оцінювання	3	3
Експерсії	2	2
Всього	35	70

Ділова активність

Для 8–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Рівень А — 35 годин, рівень В — 70 годин.

Програму розробив авторський колектив Львова та Львівської області за спонсорської підтримки DFID (Department for International Development).

Пояснювальна записка

Сучасна молодь має бути активною, гнучкою, підприємливою, вміти діяти у будь-яких життєвих ситуаціях, приймати рішення та відповідати за них. Курс «Ділова активність» сприяє розвитку особистості. Він допомагає учням краще пізнати себе, свої сильні та слабкі сторони, долати труднощі та невдачі, повірити в свої сили, стати активнішими та дівішими членами суспільства.

Учні навчатися співпрацювати з різними людьми, йти на компроміси, погоджувати свої дії з більшістю, працювати в групі, знаходити інформацію.

Орієнтовне тематичне планування

Зміст теми	Кількість годин	
	рівень А	рівень В
1. Підприємницька група. (Розвиток групи)	3	6
2. Особистість у підприємстві. (Розвиток особистості)	3	6
3. Методи прийняття рішення. (Введення поняття ділової активності)	2	4
4. Проблеми та їх подолання. (Як розв'язувати проблеми?)	7	14
5. Підприємницька ідея (Як знаходити власні ідеї?)	2	4
6. Вибір стратегії підприємства. (Як перевіряти ідеї?)	2	4
7. Дослідження ринку. (Ринок і потреби споживачів)	2	5
8. Організаційно-правові форми підприємництва. (Як організовуватись?)	2	4
9. Фінансова база підприємництва. (Фінанси)	3	7
10. Просування та реклама	2	6
Подання учнівських проєктів (бізнес-планів)	6	9
Узагальнення, повторення та підсумкове оцінювання	1	1
Всього	35	70

Орієнтовне тематичне планування

Перший рівень

Тема	Кількість навчальних годин
1. Що таке економіка?	2
2. Людина та її потреби	15
3. Що необхідно для задоволення основних потреб людини?	7
4. Економіка в школі	8
5. Виробництво — основа економіки	8
6. Економічні ресурси, що використовуються у виробництві	9
7. Праця як економічний ресурс	10
8. Техніка і виробництво	7
9. Обмін та його роль в економіці	8
10. Де і як відбувається обмін?	16
11. Гроші — необхідний інструмент обміну	10

Другий рівень

Тема	Кількість навчальних годин
1. Потреби та їх задоволення	5
2. Обмеженість і проблема вибору	7
3. Споживання товарів і послуг	8
4. Як орієнтуватися в світі товарів?	14
5. Економічні ресурси і фактори виробництва	7
6. Особливості сучасного виробництва	10
7. Що таке власність?	9
8. Виробництво та екологія	8
9. Ринок і його механізм	12
10. Ціноутворення в умовах ринку	5
11. Ринок і конкуренція	9
12. Гроші і банки в ринковій економіці	8

Третій рівень

Тема	Кількість навчальних годин
1. Місце і роль сімейного господарства в економічному житті суспільства	6
2. Потреби сім'ї та їх задоволення	12
3. Доходи сімей. Нерівність доходів, економічні та соціальні наслідки	16
4. Основні витрати сім'ї	12
5. Споживчий бюджет сім'ї та його планування	10
6. Особливості сімейного господарювання в умовах ринкової економіки	12

Четвертий рівень

Тема	Кількість навчальних годин
1. Історія виникнення і розвитку економічної науки	3
2. Предмет і метод економічної науки	3
3. Основні проблеми економічної організації суспільства	4
4. Типи економічних систем	2
5. Ринок і його функціонування	6
6. Теорія споживчої поведінки	3
7. Попит, пропозиція і ринкова рівновага	5
8. Еластичність попиту і пропозиції	4
9. Державне регулювання ринку	4
Тематичне оцінювання	2
10. Виробництво і витрати	15
11. Фірма в умовах ринкових відносин	
12. Теорія фірми	15
13. Ринок праці	11
14. Ринок землі та природних ресурсів	11
15. Ринок капіталу	14
Тематичне оцінювання	4
16. Вимірювання результатів економічної діяльності країни. Сукупний попит і сукупна пропозиція	8
17. Економічне зростання	4
18. Безробіття та інфляція	10
19. Класична і кейнсіанська «теорія зайнятості»	8
20. Гроші. Банківська справа. Грошово-кредитна політика	12
21. Міжнародні економічні відносини	3
22. Міжнародна торгівля	5
23. Міжнародна валютно-фінансова система	6
24. Глобальні економічні проблеми	3
Тематичне оцінювання	4
Резерв	5

Програма спецкурсу «Початки економіки» для учнів 5–7 класів загальноосвітніх навчальних закладів

Автор: Бицюра Юрій Васильович, вчитель економіки
Фінансового ліцею м. Києва.

Пояснювальна записка

З розвитком ринкових відносин в Україні особливо актуальним стає виховання людини, здатної сприймати ринкові перетворення, легко адаптуватися до змін у житті, вільно оперувати основними економічними поняттями, володіти практичними навичками діяльності в умовах ринку.

Програма «Початки економіки» розрахована для вивчення учнями 5–7 класів і складена на основі програми з «Початків економіки» [1, с. 6–8] та програми факультативного курсу «Людина і ринок» [9]. Крім цього, програма включає власні авторські нароби і пройшла апробацію на базі Фінансового ліцею м. Києва.

З метою підвищення рівня економічної освіти в Україні необхідно починати ознайомлення з економікою дітей якомога раніше. При вивченні курсу «Початки економіки» учні мають змогу отримати початкові знання про економіку, що стане передумовою для подальшого поглибленого вивчення економіки в старших класах, сформувати елементарні навички поведінки в ринкових умовах, розвивати економічне мислення. Відбувається формування первинної економічної культури і освіченості. Головними завданнями курсу є:

- вивчення основних економічних понять, з якими діти зустрічаються в повсякденному житті;
- навчання учнів здатності робити вибір та оцінювати його наслідки для себе, своєї родини, друзів;
- формувати відчуття відповідальності за прийняті рішення;
- висвітлення зв'язків, які існують у ринковій економіці між людиною, родиною і державою.

Програма передбачає активне використання діяльнішого підходу при навчанні учнів. З учнями можна проводити різноманітні ділові ігри, екскурсії, виконувати моделюючі вправи, розв'язувати задачі економічного змісту, про які детальніше можна ознайомитися в додатковій літературі [1]–[8]. Основою для навчання при цьому є не лише запам'ятовування учнями навчального матеріалу, а і їх безпосередня участь в процесі його засвоєння і практичного використання. Тому учень

виступає не тільки об'єктом, а і суб'єктом навчально-виховного процесу.

На вивчення курсу «Початки економіки» відводиться 105 годин (1 год. на тиждень). Паралельно з цим курсом можуть проводитись факультативні заняття «Цікава економіка», на яких з учнями можуть проводитись різноманітні ігри, конкурси, вікторини. Це дасть змогу в цікавій, ігровій формі закріпити одержані знання з економіки і сформувані практичні уміння, необхідні для економічної діяльності.

5 клас

ТЕМА 1. Потреби і можливості (5 год)

Потреби. Найпростіша класифікація потреб людини. Фактори, які впливають на їх формування.

Обмеженість можливостей як загальна проблема всіх людей. Формування уявлення про необхідність вибору.

Економічні потреби. Товари і послуги. Споживач.

Необхідність і економічна доцільність участі всіх членів сім'ї у виконанні домашньої роботи. Взаємозалежність і кооперація в сім'ї.

Учні повинні знати:

- сутність поняття «потреби»;
- що всі потреби постійно зростають і є безмежними;
- що представляють собою економічні потреби;
- фактори, які впливають на формування потреб;
- що потреби задовольняють за допомогою товарів і послуг.

Учні повинні вміти:

- наводити приклади потреб людини;
- складати перелік головних потреб родини;
- розрізняти економічні та неекономічні потреби;
- наводити приклади товарів, котрі споживають учні та їхні сім'ї, і послуг, якими вони користуються.

Практичні роботи:

- визначення потреб Мауглі та способів їх задоволення за твором Р. Кіплінга «Мауглі»;
- намалювати власні потреби зараз і в майбутньому;
- визначення списку речей, необхідних для туристичного походу.

ТЕМА 2. Обмін і спеціалізація (4 год)

Натуральне господарство як найбільш примітивний спосіб задоволення власних потреб.

Необхідність і взаємовигідність обміну. Умови обміну: свобода прийняття рішення про обмін, рівноцінність обмінюваних речей, можливість здійснити обмін кожним із учасників.

Спеціалізація як найбільш ефективний спосіб господарювання. Взаємозалежність людей різних професій при створенні товарів та послуг. Кооперація праці. Неможливість і економічна недоцільність виробництва всіх товарів та послуг однією людиною.

Учні повинні знати:

- що для задоволення своїх потреб люди здійснюють добровільний обмін;
- що добровільний обмін відбувається тоді, коли люди очікують вигоду;
- умови здійснення обміну;
- що бартер є найпростішою формою обміну.

Учні повинні вміти:

- пояснювати, для чого відбувся той або інший обмін;
- висловлювати вигоду обміну в конкретних випадках;
- пояснювати на конкретних прикладах труднощі, які виникали при бартерному обміні.

Практичні роботи:

- ділова гра «Давайте обмінюємось»;
- намалювати людей різних професій та результати їхньої праці;
- знайти у літературних творах опис натурального господарства та визначити його особливості.

ТЕМА 3. Гроші. Еволюція грошей (8 год)

Бартер як найпростіша форма обміну. Недоліки бартеру.

Гроші як засіб розв'язання проблем бартеру. Еволюція грошей.

Властивості і функції грошей, які дозволяють їм стати універсальним засобом обміну.

Поняття обміну товару на гроші як купівлі-продажу. Кількість грошей, яку можна отримати при продажу або можна заплатити при купівлі однієї одиниці товару як ціну.

Учні повинні знати:

- що бартер є найпростішою формою обміну;
- роль грошей при обслуговуванні обміну;
- які властивості притаманні грошам;
- поняття обміну товару на гроші як купівлі-продажу.

Учні повинні вміти:

- наводити приклади товарів, які виконували роль грошей;
- пояснювати на конкретних прикладах труднощі, які виникали при бартерному обміні;
- пояснювати на прикладах властивості, які притаманні грошам.

Практичні роботи:

- ділова гра «Бартер»;
- перегляд відеофільму «Еволюція грошей»;
- написати казку «Як виникли гроші».

ТЕМА 4. Багатство. Доходи сім'ї (8 год)

Багатство як сукупна вартість всього майна та грошей сім'ї. Рухоме і нерухоме майно.

Дохід сім'ї як джерело збільшення її багатства.

Заробітна плата як основне джерело доходу сім'ї. Причини відмінностей в розмірі заробітної плати в залежності від професії, здібностей робітника і умов роботи.

Різні форми заробітної плати та причини їх існування.

Інші види доходів сім'ї — пенсії, стипендії, грошові допомоги. Необхідність допомагати тим, хто не має змоги працювати.

Власність як джерело багатства.

Оренда як передача власності в тимчасове користування за певну плату. Рента. Орендар і орендодавець.

Учні повинні знати:

- що таке багатство;
- про дохід сім'ї як джерело збільшення її багатства;
- що заробітна плата є основним джерелом доходу сім'ї;
- інші види доходів сім'ї — пенсії, стипендії, грошові допомоги;
- різні форми заробітної плати та причини їх існування;
- що таке оренда, рента.

Учні повинні вміти:

- розрізняти рухоме та нерухоме майно;
- визначати основні джерела збільшення багатства сім'ї;

- визначати причини відмінностей в розмірі заробітної плати;
- розрізняти форми заробітної плати і визначати професії, для яких найбільш притаманна погодинна і відрядна зарплата.

Практичні роботи:

- скласти таблицю нерухомого та рухомого майна сім'ї та розрахувати їх загальну вартість;
- написати твір або казку «Як стати багатим»;
- знайти інформацію про найбагатших людей в світі і визначити те, як вони досягли успіху.

ТЕМА 5. Витрати. Бюджет сім'ї (10 год)

Фактори, які впливають на величину витрат. Проблеми, які стоять перед сім'єю через необхідність вибирати між бажаннями і можливостями.

Бюджет як план, в якому враховуються доходи і плануються витрати сім'ї.

Заощадження як спосіб нагромадження необхідної суми. Банк. Зберігання грошей в банку.

Вкладник. Позичальник. Вигідність позичання грошей.

Банківські розрахунки за допомогою готівкових і безготівкових грошей. Розрахунковий рахунок.

Страховання як спосіб захисту майна і здоров'я членів сім'ї.

Учні повинні знати:

- що таке витрати і як вони розраховуються;
- фактори, які впливають на величину витрат;
- що бюджет є планом, в якому враховуються доходи і плануються витрати сім'ї;
- навіщо потрібні заощадження;
- місце, в якому можна зберігати гроші (банк);
- чому вигідно позичати гроші;
- що банківські розрахунки здійснюються за допомогою готівкових і безготівкових грошей;
- що страховання є способом захисту майна і здоров'я членів сім'ї.

Учні повинні вміти:

- розраховувати витрати сім'ї;
- складати найпростіший бюджет сім'ї;
- розрізняти, хто є вкладником, а хто є позичальником;
- розрізняти готівкові і безготівкові гроші.

Практичні роботи:

- скласти бюджет сім'ї;
- розв'язування задач на складання бюджету сім'ї;
- відвідати банк і з'ясувати, які послуги він надає;
- скласти список банків у вашому регіоні (місті).

6 клас

ТЕМА 1. Виробництво товарів та послуг (8 год)

Речі, товари і послуги. Речі, створені для власного споживання. Товар як річ, що призначена для продажу. Товари продовольчі та промислові. Товари повсякденного попиту. Товари для дітей, жінок, чоловіків. Класифікація послуг: особисті, ділові послуги, сервіс.

Звідки беруться речі? Що потрібно для виготовлення речей? Сировина, праця, знаряддя праці як ресурси для виготовлення речей. Обмеженість ресурсів. Проблема вибору.

Виробництво як діяльність людей по виготовленню товарів та послуг. Елементи виробництва: праця, предмети праці, засоби праці.

Праця як здібності, трудові навички, фізичні та розумові зусилля людей. Предмети праці — земля, сировина, матеріали. Засоби праці — машини, інструменти, обладнання, виробничі будівлі, нафто- та газопроводи, канали, мости тощо. Продукт виробництва як результат процесу виробництва. Вплив виробництва на природу та людину.

Помічники людини. Інструменти. Види інструментів. Важіль, блок, клин як перші найпростіші механізми. Машини. Види машин. Розумні машини: комп'ютери, роботи.

Учні повинні знати:

- що речі створені для власного споживання, а товари призначені для продажу;
- звідки беруться речі;
- що послуги бувають особисті, ділові та сервісні;
- що називається виробництвом;
- елементи процесу виробництва: праця, предмети праці, засоби праці;
- що є результатом процесу виробництва;
- як впливає виробництво на природу та людину.

Учні повинні вміти:

- розрізняти речі, товари і послуги;

- розрізняти товари продовольчі та промислові;
- скласти список матеріалів, необхідних для виготовлення певних речей;
- розрізняти елементи процесу виробництва: праця, предмети праці, засоби праці.

Практичні роботи:

- ділова гра «Добування ресурсів»;
- намалювати рекламну листівку на товар чи послугу;
- скласти перелік послуг, якими користується сім'я;
- скласти список матеріалів, необхідних для виготовлення стільця (хлопці), плаття (дівчата);
- екскурсія на підприємство;
- написання твору-роздуму «Моя майбутня професія».

ТЕМА 2. Праця в житті людини (9 год)

Праця як основне джерело багатства. Фізична та розумова праця.

Праця селянина, ремісника, робітника. Засоби полегшення фізичної праці.

Що таке винахід та відкриття? Користь розумової праці для людей. Видатні вчені та винахідники. Штучний розум.

Винагорода за працю: заробітна плата, премія. Моральне задоволення людини від добре виконаної роботи. Народна мудрість про працьовитість і лінощі.

Як організувати свою працю. Праця школяра. Розпорядок дня. Прийоми ефективного планування свого часу.

Найважливіші чинники організації праці: ціль, план, підготовка, виконання, контроль результату. Реальність цілі. Послідовність плану. Ретельність підготовки. Акуратність виконання. Самоконтроль.

Чесність, кмітливість та діловитість як визначальні риси ділової людини. Розпорядок дня ділової людини. Вміле спілкування з людьми як запорука успіху. Поради відомих бізнесменів. Здібності людини. Врахування своїх можливостей. Чи кожний може стати мільйонером.

Самообслуговування вдома. Домашня праця. Розподіл домашніх обов'язків між членами сім'ї. Що може робити шестикласник вдома?

Учні повинні знати:

- що праця є основним джерелом багатства;
- які існують можливі винагороди за працю;

- засоби полегшення фізичної праці;
- що таке винахід та відкриття;
- інформацію про видатних вчених та винахідників;
- як організувати свою працю;
- що кмітливість та діловитість є визначальними рисами ділової людини;
- як правильно спілкуватися з людьми для того, щоб досягти успіху;
- що може робити шестикласник вдома.

Учні повинні вміти:

- визначати, скільки коштує виконання певної роботи;
- використовувати засоби полегшення фізичної і розумової праці;
- ефективно організовувати свою працю;
- контролювати результати власної праці;
- складати життєві плани на майбутнє та визначати шляхи їх досягнення;
- використовувати поради відомих бізнесменів при спілкуванні з людьми;
- виконувати домашні обов'язки в сім'ї.

Практичні роботи:

- знайти у творах Т. Г. Шевченка опис примусової праці;
- скласти розпорядок дня на тиждень;
- підготувати реферати про видатних вчених та винахідників;
- розв'язування задач на розрахунок заробітної плати;
- скласти таблицю «Розподіл обов'язків у моїй сім'ї».

ТЕМА 3. Продовольчі та промислові товари. Якість товару (10 год)

Продовольчі та промислові товари. Місця купівлі та продажу продовольчих та промислових товарів. Інформація на упаковці: штрих-код, дата виготовлення, термін зберігання товару та його склад. Якість товару. Співвідношення ціни та якості товару. Складання переліку матеріалів, необхідних для виготовлення певної речі, та розрахунок їх загальної вартості. Права споживача при купівлі товару і його використанні. У світі моди. Що таке мода? Модні товари: одяг, музика, косметика, зачіска. Хто купує модні товари? Повторюваність моди. Недовговічність моди. Створення модних товарів власною працею.

Учні повинні знати:

- місця, де можна придбати продовольчі і промислові товари;
- основні вимоги до продовольчих і промислових товарів;
- для чого потрібно читати інформацію на упаковці;
- за якими критеріями визначається якість товару;
- основні види продовольчих і промислових товарів;
- права споживача при купівлі товару і його використанні;
- що таке мода та її особливості.

Учні повинні вміти:

- правильно поводитися в місцях, в яких можна придбати продовольчі і промислові товари;
- визначати, чи відповідає товар інформації зазначеній на упаковці;
- розрізняти продовольчі і промислові товари;
- приймати рішення про купівлю товару чи послугу на основі співвідношення їх ціни та якості;
- визначати, які товари є модними, а які ні;
- наводити приклади престижних товарів сьогодення.

Практичні роботи:

- моделюючи вправа «Як обирати товар?»;
- зібрати упаковки і визначити, чи відповідає інформація на ній якості товару;
- за рецептом розрахувати вартість приготування певної страви;
- ділова гра «Купівля товарів»;
- екскурсія до регіонального центру «Захисту прав споживачів»;
- робота з рекламними каталогами.

ТЕМА 4. Споживчий кошик (8 год)

Споживчий кошик. Перелік товарів та послуг, які входять до споживчого кошика.

Вартість споживчого кошика для окремих категорій громадян. Вартість споживчого кошика у селі і місті.

Мої потреби і можливості. Розрахунок кількості грошей, необхідних для купівлі визначеної кількості товарів. Оцінка можливості купівлі товарів. Складання реального списку речей, який би відповідав існуючим можливостям. Комунальні послуги. Економія електроенергії. Розрахункові книжки. Плата за квартиру.

Загальна та корисна площа. Плата за газ, електроенергію та тепло. Способи економії газу, електроенергії, тепла та води.

Раціональне харчування (калорійність продуктів). Складання переліку продуктів, які входять до щоденного раціону. Підрахунок сукупної калорійності продуктів. Порівняння з нормою для даного віку.

Учні повинні знати:

- про власні потреби і можливості;
- що таке раціональне харчування (калорійність продуктів);
- які матеріали необхідні для виготовлення певної речі;
- що таке комунальні послуги;
- способи економії газу, електроенергії, тепла та води.

Учні повинні вміти:

- визначити поняття «споживчого кошика»;
- надати перелік товарів та послуг, які входять до споживчого кошика;
- розраховувати кількість грошей, необхідних для купівлі визначеної кількості товарів;
- оцінювати можливості купівлі цих речей за заданими грошовими обмеженнями;
- розраховувати вартість комунальних послуг;
- складати перелік продуктів, які входять до щоденного споживчого раціону;
- підраховувати сукупну калорійність продуктів і порівнювати з нормою для даного віку.

Практичні роботи:

- розрахунок вартості споживчого кошика;
- розрахунок кількості грошей, необхідних для купівлі визначеної кількості товарів;
- робота з каталогами цін на товари (прайс-листами);
- моделююча вправа «Оцінка можливості купівлі товарів»;
- розрахунок вартості комунальних послуг;
- складання переліку продуктів, які входять до щоденного раціону, підрахунок сукупної калорійності продуктів та порівняння з нормою для даного віку.

7 клас

ТЕМА 1. Значення грошей у житті людини.

Ціна товару (9 год)

Гроші. Чи можна жити без грошей? Гроші як засіб обміну і міра вартості товарів і послуг. Еволюція грошей. Вимоги до грошей: універсальність, можливість дроблення на частки, легкість зберігання, важкість підробки. Види грошей: монети, паперові гроші, чеки, кредитні картки. Сучасні гроші.

Доходи, витрати виробництва та собівартість продукції. Прибуток. Собівартість продукції. Шляхи зниження собівартості продукції. Продуктивність праці як характеристика ефективності праці. Фактори, які впливають на продуктивність праці. Ціна. Утворення ціни. Головне завдання ціни — покрити витрати та отримати прибуток. Попит і пропозиція товарів та послуг. Криві попиту і пропозиції. Закон попиту. Закон пропозиції. Нецінові фактори попиту. Нецінові фактори пропозиції. Ринкова ціна. Зміна ринкової ціни.

Учні повинні знати:

- що гроші є засобом обміну і мірою вартості товарів та послуг;
- еволюцію виникнення грошових відносин;
- основні вимоги до грошей;
- види грошей: монети, паперові гроші, чеки, кредитні картки;
- що таке доходи, витрати виробництва та собівартість продукції;
- шляхи зниження собівартості продукції;
- як формується ціна;
- поняття попиту і пропозиції;
- закони попиту і пропозиції;
- нецінові фактори попиту і пропозиції.

Учні повинні вміти:

- наводити приклади заміників грошей, які існували раніше;
- розрізняти різні види грошей;
- робити найпростіші розрахунки витрат виробництва та собівартості продукції;
- визначати шляхи зниження собівартості продукції;
- розраховувати продуктивність праці;
- будувати графіки попиту і пропозиції;
- визначати ринкову ціну.

Практичні роботи:

- визначати засоби захисту грошей від підробок;
- визначати загальну вартість сніданку для сім'ї;
- ділова гра «Що в черевичку»;
- ділова гра «Встановлення ціни на товар»;
- розв'язування задач на визначення ринкової ціни і кількості товару, яка буде продана.

ТЕМА 2. Доходи від праці та їх зберігання (8 год)

Трудові ресурси. Громадяни, які постійно працюють або шукають роботу як трудові ресурси. «Сині комірці», «Білі комірці», працівники сфери послуг, сільськогосподарські працівники.

Підприємці. Підприємництво. Що має знати підприємець? Що повинен уміти підприємець? Основні риси особистості підприємця. Поради підприємцям-початківцям.

Підприємницький дохід. Доходи працівників різних професій. Заробітна плата. Авторська винагорода. Гонорар. Податки. Чистий прибуток.

Зберігання та примноження власних доходів. Дивіденди. Банківський процент.

Учні повинні знати:

- що таке трудові ресурси;
- що таке підприємництво;
- основні риси особистості підприємця;
- які доходи отримують працівники різних професій;
- що таке банківський процент, дивіденд;
- суть поняття «податок».

Учні повинні вміти:

- приймати рішення про використання власних доходів;
- оцінювати вигідність вкладення грошей в банк у порівнянні з купівлею акцій;
- розраховувати підприємницький прибуток, чистий прибуток, заробітну плату, дивіденди, банківський процент.

Практичні роботи:

- ділова гра «Доходи різних професій»;
- ділова гра «Прийом на роботу»;
- розв'язування задач на розрахунок підприємницького прибутку, чистого прибутку, заробітної плати, дивідендів, банківського процента;

- реферати «Видатні підприємці»;
- зустріч з підприємцем;
- моделююча вправа «Я — клієнт банку»;
- екскурсія до банку або фондової біржі.

ТЕМА 3. Економіка присадибної ділянки (9 год)

Присадибна ділянка. Оптимальна площа присадибної ділянки. Вартість продукції саду і городу. Мінеральні добрива. Способи домашньої заготівлі продуктів харчування взимку та влітку. Планування розміщення будинку, саду, городу, місця відпочинку, квітника на присадибній ділянці. Присадибне господарство: птахівництво, свинарство, молочне тваринництво, бджільництво. Заготівля кормів для тварин.

Учні повинні знати:

- що присадибна ділянка є джерелом додаткових доходів і дає можливість споживання екологічно чистих продуктів харчування;
- заходи з підвищення ефективності присадибної ділянки;
- способи домашньої заготівлі продуктів харчування взимку та влітку;
- особливості розташування будинку, саду, городу, місця відпочинку, квітника на присадибній ділянці.

Учні повинні вміти:

- розраховувати оптимальну площу присадибної ділянки за заданим показником середньої врожайності з 1 м²;
- використовувати способи домашньої заготівлі продуктів харчування взимку та влітку;
- розраховувати кількість зекономлених грошей за рахунок вирощування і споживання власних овочів та фруктів;
- розраховувати вартість кормів, необхідних для відгодовування тварин.

Практичні роботи:

- розрахувати оптимальну площу присадибного саду і городу;
- розрахунок кількості зекономлених грошей за рахунок вирощування і споживання власних овочів та фруктів;
- з'ясування у батьків (бабусь, дідусів), знайомих того, які добрива і в якій кількості використовуються на їх городі;
- розрахунок вартості літрової та 3-літрової банки готової продукції;

- моделююча вправа «План-схема присадибної ділянки»;
- ділова гра «Я — господар».

ТЕМА 4. Інформаційні технології у домашньому господарстві (9 год)

Пакет програм Microsoft Office. Друк текстових документів. Електронні таблиці. Складання розрахункових таблиць, графіків, діаграм. Складання бюджету сім'ї. Бази даних. Програми, що дозволяють скласти меню із наявних продуктів. Програма «Домашня бухгалтерія». Використання Internet у домашньому господарстві: пошук необхідного товару чи послуги, оплата комунальних послуг, розсилка пошти, рекламні оголошення, пошук друзів, партнерів та клієнтів, прийняття участі в аукціонах, заощадження коштів в Internet-банках, купівля-продаж акцій тощо.

Учні повинні знати:

- як друкувати текстові документи;
- що представляють собою електронні таблиці;
- для чого потрібно складати бази даних;
- що існують програми, які дозволяють скласти меню із наявних продуктів;
- можливості програми «Домашня бухгалтерія»;
- способи використання Internet у домашньому господарстві.

Учні повинні вміти:

- користуватися програмами Microsoft Office;
- друкувати текстові документи;
- складати електронні таблиці;
- складати розрахункові таблиці, графіки, діаграми;
- складати бази даних і вести пошук інформації в них;
- користуватися програмою «Домашня бухгалтерія» для планування бюджету сім'ї;
- використовувати Internet у домашньому господарстві для пошуку необхідного товару чи послуги, оплати комунальних послуг, розсилки пошти, пошуку друзів, партнерів тощо.

Практичні роботи:

- розрахунок за допомогою електронних таблиць:
  - 1) енергетичної цінності улюбленої страви;
  - 2) матеріальних витрат на ремонт квартири;
  - 3) витрат на канцелярські товари для школяра на місяць, рік;

- складання бюджету сім'ї та підбір різних варіантів витрат за наявного бюджетного обмеження доходів;
- використання програми «Домашня бухгалтерія» для планування бюджету сім'ї;
- побудова графіків росту (спаду) доходів та витрат сім'ї;
- скласти базу даних своїх родичів із зазначенням інформації про ім'я, дату народження, вік, професію, адресу проживання тощо;
- використання Internet для пошуку необхідного товару чи послуги, оплати комунальних послуг, розсилки пошти, пошуку друзів, партнерів тощо.

Рекомендована література

1. Ермакова И. В., Протасевич Т. А. Начала экономики. Первый год обучения: Учебно-методическое пособие. — Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1997. — 90 с.
2. Азимов Л. Б., Журавская Е. В. Уроки экономики в школе. Активные формы преподавания: Учебно-методическое пособие. — М.: Аспект Пресе, 1995. — 70 с.
3. Липсиц Н. И. Удивительные приключения в стране Экономика. — М.: Вита-Пресс, 2001. — 352 с.
4. Райзберг Б. А. Экономика для детей в играх, задачах и примерах. Практическое пособие. — М.: «Ось-89», 1998. — 72 с.
5. Економіка родини: для батьків і дитини: Навч. посібник / Автор-укладач Г. О. Ковальчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 120 с.
6. Беденко М. В. Про бізнес та гроші для дітей хороших / Малюнки Валентина Качуровського. — К.: Факт, 2001. — 52 с: іл. — (Серія «Дитяча Академія Наук» під загальною редакцією Л. Фінкельштейна).
7. Симоненко В. Д., Шелепина О. И. Семейная экономика: Учебное пособие для 7–8 классов общеобразовательных учреждений. Образовательная область «Технология». — 2-е изд. испр. и доп. — М.: Вита-Пресс, 2002. — 192 с.
8. Латер Ю. С., Яцишина І. В., Гільберг Т. Г. Основи сімейної економіки: робочий зошит учня 8 класу. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. — 76 с.
9. Ільїн С. Людина і ринок: Програма факультативного курсу для учнів 5–8 класів середньої загальноосвітньої школи // Географія та основи економіки в школі. — 1998. — № 4. — С. 21–27.

Програма спецкурсу «Економічні проекти та їх презентування» для учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів

Автор: Бицюра Юрій Васильович, вчитель економіки Фінансового ліцею м. Києва.

Пояснювальна записка

Щодня люди відвідують тисячі презентацій по всьому світу. Дослідницькі групи проводять презентації своїх проектів перед комісіями з науково-дослідної роботи, продавці проводять презентації товарів для покупців, рекламні агентства на своїх презентаціях представляють ідеї проведення рекламних кампаній своїм клієнтам, а скільки презентацій проводять засоби масової інформації, можна собі тільки уявити.

В загальноосвітніх навчальних закладах теж проводяться презентації. Але у всіх тих, хто проводить презентації, завжди виникає багато проблем: як представити групі людей нові факти, ідеї, товари (послуги), якусь подію в цікавій, привабливій і переконуючій формі. Програма «Економічні проекти та їх презентування» створена для розв'язання цих проблем шляхом ознайомлення із загальноприйнятими принципами організації і проведення презентацій та безпосередньої участі учнів у проведенні презентацій.

У книзі [1] викладені поради та способи знаменитих експертів та інструкторів у сфері презентації. Це фундаментальна праця з основ презентування. Існує дуже багато літератури, наприклад, [2], [3], в якій є вже готові розробки презентацій. Крім цього, додаткові матеріали для проведення презентацій та їх створення можна знайти в такій літературі: [4]–[10].

Діяльнісний підхід у навчанні передбачає, що розвиток особистості відбувається тоді, коли вона виявляє властивості і зв'язки, які існують в житті лише у процесі діяльності. Знання не можна дати в готовому вигляді, бо вони завжди засвоюються через включення їх до того чи іншого виду діяльності.

Програма «Економічні проекти та їх презентування» має практичну направленість і переважно розрахована на організацію та проведення економічних презентацій. Систематична розробка економічних проектів у формі презентацій повинна сприяти прикладному застосуванню економічних знань, умінь та навичок, формуванню загальних і специфічних для економіки розумових дій та прийомів розумової діяльності. Учні мають

змогу проявити свої творчі здібності та ініціативу. Розробка презентацій економічних проектів означає, що:

- вчитель і учні ставлять перед собою загальну мету і завдання: визначення мети і завдань;
- вони спільно планують, як саме повинна проходити презентація, які методи, прийоми та засоби будуть використані при її проведенні: планування;
- вони виконують поточну роботу разом або в групах, кожна з яких виконує певне завдання. вони звертаються за допомогою до інших вчителів, позашкільних організацій, батьків тощо: реалізація;
- вони представляють результати своєї роботи над проектом учням, батькам, організаціям, громадськості: презентація і оцінка.

Загальна *мета* розробки економічних проектів з точки зору майбутньої професійної діяльності така:

- в рамках проектної роботи учні повинні набувати здібності і уміння, які їм будуть необхідні в майбутній професійній діяльності;
- проектна робота повинна сприяти розвитку таких якостей особистості, як: ініціативність, комунікативність, наполегливість, підприємливість, діловитість, цілеспрямованість, відповідальність, здатність до роботи в команді тощо.

В результаті роботи над створенням та проведенням презентацій в учнів повинні бути сформовані такі *уміння*:

- створювати і проводити презентації;
- самостійно вести пошук шляхів для досягнення поставленої мети;
- координувати свою діяльність з роботою команди для досягнення спільної мети;
- виявляти недоліки в роботі та вести пошук засобів і заходів для їх усунення;
- збирати, систематизувати інформацію, критично оцінювати її і використовувати в розробці презентацій;
- вести ділову дискусію, уміти висловлювати і відстоювати власну думку;
- проводити маркетингові дослідження ринку;
- надавати допомогу у проведенні шкільних свят та відзначенні інших подій.

Кращі економічні проекти вчитель може відбирати і здійснювати їх презентації в школі або навіть на районному чи місцевому рівні. Програма призначена для навчання учнів 10–11 класів загальноосвітніх шкіл і розрахована на 35 год (0,5 год

на тиждень). Крім цього, можливий ще такий варіант використання програми: в 10 або 11 класі 1 год на тиждень. Кожний вчитель обирає варіант на свій розсуд.

ТЕМА 1. Презентації та їх види (3 год)

Проект. Презентація. Мета та завдання презентації. Робота з аудиторією. Використання технічних засобів презентування. Значення презентування в економіці. Види презентацій: товару (послуги), фірми, події.

Учні повинні знати:

- суть понять «проект» і «презентація»;
- основну мету та завдання презентації;
- основні правила роботи з аудиторією;
- що під час презентації необхідно поєднувати словесні та наочні методи подачі інформації;
- які технічні засоби можна використати при проведенні презентації;
- значення презентування в економіці;
- види презентацій.

Учні повинні вміти:

- висувати власні ідеї при розробці презентацій;
- формулювати мету та завдання презентації відповідно до теми презентації;
- обговорювати поставлену проблему, вести ділову дискусію, висловлювати і відстоювати власну думку;
- демонструвати плакати і пояснювати їх зміст;
- використовувати елементарні функції аудіо-, відео- і комп'ютерної техніки для проведення презентацій.

Практичні роботи:

- моделююча вправа «Вибір теми та формулювання мети та завдання презентації»;
- обговорення проблем, які існують у школі, та пошук шляхів їх вирішення;
- робота з технічними пристроями в групах з наступною короткою презентацією.

ТЕМА 2. Планування презентації (3 год)

План презентації. Підготовчий етап: визначення мети та аудиторії, на яку розрахована презентація. Планування програ-

ми виступів. Структура проведення презентації: вступ, основна частина, ускладнення, рекомендації, узагальнення.

Учні повинні знати:

- що при плануванні програми виступів необхідно визначити, хто і на яку тему повинен виступати, час і послідовність виступів;
- основні особливості кожного з етапів структури проведення презентації;
- проблеми, які можуть виникнути в ході проведення презентації, та шляхи їх усунення.

Учні повинні вміти:

- чітко і лаконічно формулювати мету презентації, виходячи з обраної теми презентації;
- визначати аудиторію, на яку розрахована певна презентація;
- складати план виступів із зазначенням того, хто і на яку тему повинен виступати, часу і послідовності виступів;
- планувати проведення презентації на шкільні свята.

Практичні роботи:

- мозковий штурм «Тема і мета презентації»;
- моделююча вправа «Складання плану виступів із зазначенням того, хто і на яку тему повинен виступати, часу і послідовності виступів»;
- моделююча вправа «Відмічання пунктів презентації літерами А, В, С у порядку їх важливості для того, щоб за необхідністю можна було виключити окремі пункти презентації»;
- планування проведення презентації на шкільні свята;
- самопрезентація при співбесіді про прийняття на роботу.

ТЕМА 3. Технологія організації та проведення презентацій (6 год)

Визначення команди з підготовки та проведення презентації. Розподіл ролей та підготовка сценарію презентації. Проведення репетицій.

Технологія подачі інформації. Роль міміки, жестів, пауз, тембру голосу виступаючого при проведенні презентацій. Поради видатних ораторів.

Використання наочності та технічних засобів при проведенні презентацій. Рекомендації щодо використання плакатів, дошок, діапроекторів, слайдоскопів, магнітофонів, відеоманітофонів, комп'ютерів.

Проектування наочності. Вимоги до кольору, ліній, композиції, пропорцій, шрифтів, слів, діаграм, графіків, таблиць при створенні та використанні наочних матеріалів.

Місце проведення презентації. Вимоги до оформлення, світла, декорацій, одягу ведучих.

Зовнішні та внутрішні перешкоди при проведенні презентацій.

Складання кошторису витрат на проведення презентації. Оцінка можливого ефекту від проведення презентації.

Учні повинні знати:

- хто повинен входити в команду з підготовки та проведенню презентації;
- що для успіху презентації необхідно проводити неодноразові репетиції;
- роль міміки, жестів, пауз, тембру голосу виступаючого при проведенні презентацій;
- поради видатних ораторів;
- рекомендації щодо використання плакатів, дошок, діапроекторів, слайдоскопів, магнітофонів, відеоманітофонів, комп'ютерів;
- вимоги до кольору, ліній, композиції, пропорцій, шрифтів, слів, діаграм, графіків, таблиць при створенні та використанні наочних матеріалів;
- вимоги до оформлення, світла, декорацій, одягу ведучих;
- можливі зовнішні та внутрішні перешкоди при проведенні презентацій;
- які існують основні статті витрат на проведення презентації.

Учні повинні вміти:

- розподіляти ролі між учасниками презентації та готувати сценарій її проведення;
- застосовувати технологію подачі інформації при проведенні презентацій;
- керуватися порадами видатних ораторів у виступах під час презентації;
- використовувати наочність та технічні засоби при проведенні презентацій;

- створювати та використовувати наочні матеріали відповідно до встановлених правил та вимог;
- облаштувати місце проведення презентації відповідно до встановлених правил та вимог;
- скласти кошторис витрат на проведення презентації;
- оцінювати можливий ефект від проведення презентації.

Практичні роботи:

- мозковий штурм «А що, якщо ... ?» з метою моделювання дій у разі виникнення непередбачуваних ситуацій;
- прослуховування аудіозапису виступу учня і обговорення допущених помилок;
- перегляд відеофільму з демонстрацією зразків ораторського мистецтва;
- перегляд відеофільму з демонстрацією зразків презентацій;
- відвідування виставок та презентацій;
- складання кошторису витрат на проведення презентації та оцінка можливого ефекту від проведення презентації.

ТЕМА 4. Презентація фірми та її товару чи послуги (8 год)

Вибір теми презентації. Формулювання мети та завдань презентації. Складання плану презентації. Визначення аудиторії, на яку розрахована презентація. Планування програми виступів.

Визначення команди з підготовки та проведення презентації. Розподіл ролей та підготовка сценарію презентації. З'ясування можливості залучення батьків або знайомих до організації та проведення презентацій. Маркетингове дослідження ринку, до якого відноситься тема презентації. Проведення репетицій.

Підготовка наочностей та технічних засобів для проведення презентацій. Складання кошторису витрат на проведення презентації. Оцінка можливого ефекту від проведення презентації.

Проведення презентації. Обговорення результатів проведення презентації.

Учні повинні знати:

- які технічні засоби можна використати при проведенні презентації;
- що при плануванні програми виступів необхідно визначити, хто і на яку тему повинен виступати, час і послідовність виступів;

- основні особливості кожного з етапів проведення презентації;
- проблеми, які можуть виникнути в ході проведення презентації, та шляхи їх усунення;
- що для успіху презентації необхідно проводити неодноразові репетиції;
- роль міміки, жестів, пауз, тембру голосу виступаючого при проведенні презентацій;
- рекомендації щодо використання плакатів, дошок, діaproекторів, слайдоскопів, магнітофонів, відеоманітофонів, комп'ютерів;
- вимоги до кольору, ліній, композиції, пропорцій, шрифтів, слів, діаграм, графіків, таблиць при створенні та використанні наочних матеріалів;
- вимоги до оформлення, світла, декорацій, одягу ведучих;
- які існують основні статті витрат на проведення презентації;
- можливості використання інформаційних технологій при розробці презентацій.

Учні повинні вміти:

- висувати власні ідеї при розробці презентації;
- формулювати мету та завдання презентації відповідно до теми презентації;
- залучати батьків, знайомих для організації та проведення презентації;
- розподіляти ролі між учасниками презентації та готувати сценарій її проведення;
- проводити маркетингове дослідження ринку, до якого відноситься тема презентації;
- використовувати наочності та технічні засоби при проведенні презентації;
- створювати та використовувати наочні матеріали відповідно до встановлених правил та вимог;
- облаштовувати місце проведення презентації відповідно до встановлених правил та вимог;
- складати кошторис витрат на проведення презентації;
- оцінювати можливий ефект від проведення презентації;
- обговорювати результати проведення презентації та з'ясовувати допущені помилки та шляхи їх усунення в майбутньому;
- використовувати інформаційні технології при розробці і проведенні рекламних презентацій.

Практичні роботи:

- проведення презентації за власне обраною темою;
- проведення репетицій;

- презентація туристичної фірми (кондитерської фабрики, видавництва...), на якій працюють батьки одного з учнів школи;
- презентація місцевої фірми, яка зацікавлена у продажу своїх товарів (послуг) учням школи або їхнім батькам.

ТЕМА 5. Використання інформаційних технологій при створенні презентацій (8 год)

Програма Microsoft Power Point. Створення презентаційних файлів. Вставка тексту, малюнків, фотографій, таблиць, діаграм, схем та їх обробка. Фон слайдів. Налаштування анімації об'єктів.

Використання музичних та відеофайлів. Створення гіперпосилань. Перевірка правильності демонстрації слайдів.

Формування груп учнів. Вибір тематики навчальних презентацій. Робота з літературою за заданою темою. Збір, аналіз і перевірка правильності інформації та змісту презентації під керівництвом вчителя відповідного предмета. Робота над дизайном презентації. Налаштування анімації. Застосування технології гіпертексту для створення меню і кнопок переходу.

Сканування і фотографування необхідних матеріалів. Запис тексту і музики. Робота з відеокамерою й обробка отриманих відеоматеріалів.

Захист презентацій. Обговорення результатів проведення комп'ютерних презентацій.

Учні повинні знати:

- основні принципи роботи з програмою Microsoft Power Point;
- можливості використання інформаційних технологій при розробці навчальних презентацій;
- як здійснювати вставку і обробку тексту, малюнків, фотографій, таблиць, діаграм, схем;
- що яскравим доповненням комп'ютерної презентації є використання музичних та відеофайлів;
- як здійснювати налаштування анімації;
- процедуру захисту комп'ютерних презентацій.

Учні повинні вміти:

- використовувати інформаційні технології при розробці навчальних презентацій;
- налагоджувати анімацію тексту, малюнків, фотографій, таблиць, діаграм, схем;

- здійснювати перевірку правильності демонстрації слайдів;
- працювати з літературою за заданою темою презентації;
- застосувати технологію гіпертексту для створення меню і кнопок переходу;
- сканувати і фотографувати необхідні матеріали;
- працювати з відеокамерою й здійснювати обробку отриманих відеоматеріалів;
- при захисті презентації показати знання мети, задач проекту, області його застосування;
- розповісти про призначення об'єктів і гіпертексту на кожному слайді, а також відповідати на питання, що задаються членами комісії.

Практичні роботи:

- проведення презентації «Наш клас»;
- проведення презентації «Наша школа»;
- презентація окремих тем підручника з економіки;
- створення презентацій з інших навчальних предметів;
- захист комп'ютерних презентацій.

ТЕМА 6. Розробка економічних проектів за вибором учнів (7 год)

Розробка економічних проектів: «Куди вкласти гроші?», «Підприємництво у нашому районі (місті)», «Формула успіху», «Етика сучасного бізнесу», «Реклама школи», «Навчальний банк», «Суперменеджер», «Фундаменти добробуту», «Рівень життя в Україні», «Економіка розвинутих країн світу» тощо.

Учні повинні вміти:

- висувати власні ідеї і втілювати їх при розробці власних економічних проектів;
- збирати, систематизувати інформацію, критично оцінювати її і використовувати при розробці власних презентацій;
- вести ділову дискусію, уміти висловлювати і відстоювати власну думку;
- досліджувати конкурентів, споживачів, ринок;
- розробляти власні бізнес-плани та їх презентувати;
- презентувати власні економічні проекти.

Рекомендована література

1. Джей Энтони, Джей Рос. Эффективная презентация: Пер. с англ. — Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2002. — 176 с.
2. Белова Т. Презентация-экзамен на «отлично»! // Открытый урок. — 1998. — № 30 (149).
3. Камински Х., Сорвина И. Проектный метод // Экономика. Вопросы школьного экономического образования. — 1999. — № 2. — С. 63–66.
4. Энциклопедия малого бизнеса, или Как начать свое дело. Практическое пособие для предпринимателей, разработанное спец. Адм. США по малому бизнесу: Пер. с англ. / Под ред. Т. А. Слука. — М.: Книга Интернэшнл, Одиссей, 1994. — 286 с.
5. Урчукин В. Г. Десять заповедей предпринимателя. — К.: «Укрзакордонвізасервіс», 1992. — 86 с.
6. Завьялов П. С., Демидов В. Е. Формула успеха: маркетинг. — М.: Международные отношения, 1991. — 416 с.
7. Арредондо Л. Искусство деловой презентации «Урал ІЛТЭ». — 1998. — 254 с.
8. Сагман С. Эффективная работа с Power Point 7.0 для Windows 95. — СПб: Питер, 1997. — 376 с.
9. Котлер Ф. Основы маркетинга. Второе европейское издание. — К.: Диалектика, 2000. — 944 с.
10. Мескон М. Основы менеджмента (2-е изд.). — М.: Дело, 1998. — 800 с.

ПРОГРАМИ ДЛЯ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ

Економіка. 10 клас

35(70) год, 1(2) год на тиждень

Пояснювальна записка

Нині вивчення економіки є необхідною складовою загальної освіти. У системі економічних відносин кожен з нас є повноправним учасником господарського життя країни та світу спочатку як споживач, а згодом як виробник товарів і послуг. Поза економікою не залишається ніхто. Тому знання цієї науки допоможуть зорієнтуватися в навколишньому світі, цілеспрямовано приймати раціональні рішення, виявляти свої сильні й слабкі риси на ринку праці, забезпечувати добробут своєї сім'ї.

Запропонована програма охоплює вступ і п'ять розділів.

Теми розділу I «Вступ до економіки» розкривають фундаментальні положення економічної науки про сутність господарської діяльності людей, необмеженість людських потреб і можливості їх задоволення, закони попиту та пропозиції, їх вплив на добробут як окремої людини, так і цілих країн.

Вивчення цих тем дасть змогу відповісти на запитання:

- що вивчає економічна наука;
- що таке економіка як сфера людської діяльності;
- хто може бути суб'єктом економічних відносин;
- як діють основні економічні закони і як їх можна раціонально використовувати;
- що таке економічні системи і які їх основні компоненти;
- яку власність має кожен з нас і чому відносини власності є однією з найважливіших рушійних сил економічного розвитку.

Вивчення розділу II «Мале коло економічного кругообігу: домашні господарства і підприємства» спрямоване на досягнення низки цілей. Серед них — навчитися вирізняти та пояснювати сутність, роль і закономірності функціонування таких важливих економічних суб'єктів, як домогосподарства та підприємства. Значне місце відведено розкриттю особливостей домашнього господарства в економічному кругообігу, способів раціоналізації його ведення, ролі кожного члена сім'ї у цих процесах.

Серед тем, присвячених підприємництву, основну увагу приділено змісту, формам і чинникам виробництва, актуальним

питанням організації та економіки підприємницької діяльності, можливостям реалізації власних економічних інтересів, вибору способів організації виробництва, збуту продукції, ефективності використання виробничого потенціалу, найважливішим проблемам виробництва — зменшенню витрат і збільшенню доходів.

Вивчення тем розділу спрямоване на всебічне розкриття економічних процесів і закономірностей, безпосередньо пов'язаних із повсякденним життям окремої сім'ї, людини чи місцем її роботи, на комплексний аналіз взаємозалежностей між складовими простого економічного кругообігу «домогосподарства — підприємства».

Такий підхід дає змогу навчитися робити вибір, результатом якого може бути збільшення власних доходів, створює умови для реалізації власної ініціативи.

Розділ III «Національна економіка» охоплює теми, які розкривають сутність економічного потенціалу країни та державного регулювання економіки, роль держави в ринковій економіці, її функції та механізми впливу на економічні процеси. Особливу увагу приділено питанням державних фінансів, бюджету країни, податкової системи, соціального захисту населення.

Серед найважливіших завдань цього розділу такі:

- навчитися пояснювати процеси, які відбуваються в державі, що характеризують цілісну картину господарства країни;
- вміти аналізувати основні макроекономічні показники України;
- навчитися характеризувати макроекономічні явища і закономірності, що стосуються грошового ринку, бюджету, податкової системи, ринку праці;
- навчитись висловлювати і доводити власні думки, пропозиції з окремих питань господарських процесів, що є основою для усвідомленого вибору професії, продовження освіти і самоосвіти тощо.

Вивчення тем, які входять до розділу IV «Світова економіка», допоможе виявити особливості економіки України з погляду світового господарства, можливості застосування досвіду інших країн для власного економічного зростання. Ці знання мають велике значення для формування світогляду молодій людині, на їх основі виробляються такі важливі вміння:

- орієнтуватися в широкому спектрі різноманітних фактів і явищ міжнародного соціально-економічного життя;

- аналізувати основні тенденції і проблеми розвитку сучасної світової економіки;
- обґрунтовувати необхідність, засоби і напрями регулювання зовнішньої торгівлі для участі країни в світових господарських процесах;
- виявляти особливості процесів міжнародної економічної інтеграції;
- самостійно поповнювати свої знання в галузі міжнародної економіки;
- пояснювати потенційні можливості й напрями раціональної участі України в міжнародному поділі праці;
- характеризувати сутність міжнародних валютних відносин, особливості міжнародної валютної системи.

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	1(1)	Вступ Що вивчає економіка. Історія розвитку науки. Міжпредметні зв'язки	
Розділ І. ВСТУП ДО ЕКОНОМІКИ			
	1(1)	Тема 1. Господарування та економіка Необхідність господарської діяльності людини. Економічні блага та ресурси, їх роль у задоволенні потреб людини. Проблема вибору. Альтернативна вартість	Учень — знає поняття: <i>господарська діяльність, блага, ресурси, товари, послуги, альтернативна вартість</i> ; — характеризує сутність господарської діяльності людини; — пояснює необхідність господарської діяльності та чинники, які її визначають; — вміє обґрунтовувати проблему вибору, визначати альтернативну вартість вибору
	1(1)	Тема 2. Потреби людей — основа економічної діяльності Потреби та їх вплив на розвиток економічних відносин у суспільстві. Групи потреб і їх відмінність між собою. Споживче благо. Роль товарів та їх корисність в економічній поведінці споживача	Учень — знає поняття: <i>потреби, споживчі блага</i> ; — розрізняє групи потреб; — характеризує особисті й суспільні, матеріальні й духовні потреби; — пояснює механізми задоволення потреб; — аналізує проблему безмежності потреб та її вплив на розвиток людства
	1(2)	Тема 3. Економічні ресурси Сутність економічних ресурсів та їх види. Характеристики економічних ресурсів: праця, земля, капітал, підприємливість. Чинники виробництва та власність	Учень — знає поняття: <i>виробництво, економічні ресурси, чинники виробництва, земля, праця, капітал, підприємливість</i> ; — характеризує основні ознаки економічних ресурсів;

		— пояснює проблему обмеженості ресурсів і наводить приклади ; — аналізує вплив обмеженості ресурсів на господарську діяльність людини
1(3)	Тема 4. Ринок і його основні елементи: попит, пропозиція, ціни Взаємодія суб'єктів господарювання: як бажання споживачів матеріалізуються в товари і послуги. Попит і чинники, що на нього впливають. Корисність товару. Пропозиція та чинники, від яких вона залежить. Еластичність попиту та пропозиції. Роль ціни у взаємодії попиту та пропозиції	Учень — знає поняття: <i>ринок, попит, пропозиція, ціна, еластичність попиту</i> ; — пояснює дію законів попиту та пропозиції; — вміє розраховувати коефіцієнт еластичності; — характеризує значення коефіцієнта еластичності для різних видів товарів; — обґрунтовує чинники, які визначають дію законів попиту та пропозиції; — пояснює механізм встановлення ринкових цін і ринкової рівноваги
	Практична робота 1. Характеристика умов ринкової рівноваги Аналіз кривих попиту та пропозиції. Визначення ринкової ціни та чинників, які на неї впливають	
1(2)	Тема 5. Конкуренція Конкуренція та її види. Монополія та олігополія. Методи цінової і нецінової конкуренції. Нечесна конкуренція. Рівні ринкової конкуренції	Учень — знає поняття: <i>конкуренція, монополія</i> ; — розрізняє різні типи конкурентних структур; — пояснює , які чинники визначають рівень конкуренції; вплив конкуренції на якість життя людей; — обґрунтовує сутність і необхідність антимонопольного законодавства; — наводить приклади конкуренції у різних галузях господарства; — характеризує конкуренцію в своєму населеному пункті
1(3)	Тема 6. Гроші Сутність грошей та їх походження. Форми грошей і їх зміни з розвитком людства. Функції грошей. Грошова маса. Інфляція. Електронні гроші	Учень — знає поняття: <i>гроші, монета, бартер</i> ; — обґрунтовує роль грошей в економіці; — розрізняє види грошей; пояснює функції грошей; — характеризує етапи розвитку грошей з розвитком людства
1(2)	Тема 7. Економічний процес та економічні системи Основні суб'єкти економічного процесу. Економічний кругообіг. Власність економічних суб'єктів. Форми та об'єкти власності. Сутність економічної системи	Учень — знає поняття: <i>суб'єкт господарювання, домашнє господарство, підприємство, державні установи, економічна система</i> ; — розрізняє основні типи економічних систем; — характеризує відносини власності та роль суб'єктів господарювання в різних економічних системах;

			— пояснює відмінності, позитивні та негативні особливості різних типів економічних систем
Розділ II. МАЛЕ КОЛО ЕКОНОМІЧНОГО КРУГООБІГУ: ДОМАШНІ ГОСПОДАРСТВА ТА ПІДПРИЄМСТВА			
Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	1(1)	Тема 1. Домашнє господарство Поняття <i>домашнє господарство</i> , його основні особливості. Зміна ролі домашнього господарства в економічному житті країни. Просте коло економічного кругообігу; взаємодія підприємств і домогосподарств. Домашнє господарство в сучасній економіці. Домогосподарства як сфера споживання. Основні форми економічних відносин домогосподарств і держави. Добробут сім'ї. Сімейний бюджет. Структура доходів і видатків сім'ї	Учень — знає поняття: <i>домашнє господарство</i> ; — пояснює роль домашнього господарства в економічній системі; — характеризує роль домашніх господарств у сучасній економіці; — розрізняє домашні господарства за структурою доходів і витрат, за складом сім'ї; — аналізує бюджет умовного домогосподарства, основні джерела доходів і витрат сім'ї; — пояснює чинники добробуту сім'ї
		Практична робота 2. Характеристика бюджету домогосподарства Аналіз структури доходів і витрат домашнього господарства (<i>за статистичним матеріалом</i>). Визначення чинників добробуту сім'ї. Складання кривої Лоренца. Опис доходів і витрат умовної сім'ї	
	1(1)	Тема 2. Виробництво Виробництво та його основні чинники. Форми організації виробництва. Основні показники ефективності виробництва: продуктивність та інтенсивність	Учень — знає поняття: <i>виробництво, продуктивність, інтенсивність праці</i> ; — розрізняє матеріальне і нематеріальне виробництво; — характеризує структуру виробництва в національній економіці, відмінності виробництва в різні періоди розвитку людства; — пояснює відмінності між первинним, вторинним і третинним виробництвом; — визначає чинники, які впливають на технологічні процеси
	1(4)	Тема 3. Підприємництво та підприємство (фірма) Підприємець. Підприємництво та основні види підприємницької діяльності. Підприємство. Організаційні типи підприємств. Підприємство та власність	Учень — знає поняття: <i>підприємець, підприємництво</i> ; — характеризує види підприємницької діяльності й типи підприємств; — пояснює роль підприємця та значення підприємницької діяльності в розвитку економіки; — наводить приклади підприємств у своїй місцевості; — обґрунтовує якості людини, необхідні для підприємницької діяльності

2(6)	<p>Тема 4. Витрати виробництва та прибуток підприємства Витрати виробництва та їх види. Закон зменшення продуктивності чинників виробництва. Собівартість продукції і доходи підприємства. Сутність і значення прибутку, його зв'язок з виручкою від реалізації. Види прибутку. Господарський прибуток підприємства. Рентабельність виробництва</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>витрати, собівартість, прибуток</i>; — розрізняє поняття: <i>доходи і прибуток, види витрат</i>, наводить їх приклади; — перелічує чинники, які впливають на структуру витрат виробництва та визначають його прибутковість; — вміє розраховувати собівартість продукції, рентабельність виробництва; — характеризує за допомогою статистичного матеріалу прибутковість різних галузей господарства України</p>
	<p>Практична робота 3. Визначення умов прибутковості підприємства Складання калькуляції витрат і визначення собівартості виробництва продукції (<i>за вибором</i>). Визначення показників прибутку та рентабельності виробництва. Аналіз чинників ефективності виробництва</p>	
1(1)	<p>Тема 5. Ринкова інфраструктура та торгові посередники Ринкова інфраструктура. Діяльність торгових посередників на сучасному ринку. Електронна торгівля в сучасному інформаційному суспільстві</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>ринкова інфраструктура, називає</i> її складові елементи; — розрізняє види торгових посередників; — пояснює значення торгового посередництва для розвитку ринкової економіки; — наводить приклади торговельних установ своєї місцевості</p>
1(2)	<p>Тема 6. Фінансово-кредитні установи Сутність поняття <i>фінансовий ринок</i> та його функції. Фінансово-кредитні посередники. Роль банків у ринковій інфраструктурі. Ринок цінних паперів. Види цінних паперів</p>	<p>Учень — розрізняє основні фінансово-кредитні установи в ринковій економіці (банк, фондова біржа, довірче товариство, фонд), види цінних паперів (акції, облігації); — пояснює значення цінних паперів для розвитку ринкової економіки; — характеризує роль банків у економіці; — наводить приклади фінансово-кредитних установ своєї місцевості</p>
1(2)	<p>Тема 7. Доходи від використання економічних ресурсів Основні форми доходів від економічних ресурсів. Заробітна плата. Держава та оплата праці. Рента. Позичковий відсоток. Прибуток підприємця</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>заробітна плата, позичковий відсоток, рента</i>; — характеризує види доходів від використання економічних ресурсів; — пояснює різні види оплати праці, перелічує чинники, які їх визначають; — вміє розраховувати суми виплат за кредит з урахуванням ставки позичкового відсотка;</p>

			— пояснює необхідність земельної ренти та її залежність від якості землі
	1(1)	Тема 8. Менеджмент Сутність менеджменту. Складові діяльності менеджера. Рівні менеджменту. Особисті якості сучасного менеджера	Учень — знає поняття: <i>менеджмент, управління, менеджер</i> ; — пояснює сутність діяльності управління; — обґрунтовує роль менеджменту для розвитку організації; — характеризує основні функції менеджера; — називає прізвиська менеджерів, керівників підприємств своєї місцевості; — визначає якості, необхідні для менеджера
Розділ III. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА			
Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	1(2)	Тема 1. Економічний потенціал суспільства Показники економічного та людського розвитку. Структура господарства країни. Етапи економічного кругообігу. Основні макроекономічні пропорції: показники сукупного попиту та пропозиції. Основні особливості макроекономічної рівноваги	Учень — знає показники, які характеризують економічний розвиток країни; — розрізняє поняття: <i>сукупний попит і сукупна пропозиція</i> ; — характеризує складові елементи структури господарства країни, головні риси макроекономічної рівноваги та умови її становлення
	1(2)	Тема 2. Система показників господарювання Система національних рахунків. Основні показники національного багатства. Національний дохід і чинники його зростання	Учень — знає поняття: <i>система національних рахунків (СНР), національне багатство, ВВП, додана вартість</i> ; — розрізняє основні показники національного багатства країни; — пояснює значення СНР для зіставлення показників економічного розвитку різних країн; — вміє розраховувати показники економічного розвитку країн; — характеризує основні чинники зростання національного доходу країни
	1(2)	Тема 3. Роль держави в ринковій економіці Держава і сучасний ринок. Функції держави в сучасній економіці. Економічна політика держави. Державне регулювання економіки. Держава і сталий розвиток країни	Учень — знає поняття <i>економічний цикл</i> та його фази; — називає причини циклічних коливань в економіці; — обґрунтовує роль держави та пояснює її функції у сучасній економіці; — характеризує різні фази економічного циклу; — визначає основні напрями економічної політики держави

1(2)	<p>Тема 4. Фінансово-бюджетна система країни Фінанси та їх функції. Фінансова система країни. Фінансова діяльність держави. Бюджетна система</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>фінанси, бюджетна система</i>; — розрізняє поняття: <i>доходи і видатки державного бюджету та місцевих бюджетів</i>; — пояснює функції фінансів у економіці; — обґрунтовує роль фінансів домашніх господарств і підприємств у ринковій економіці; — називає основні джерела доходів держави</p>
1(3)	<p>Тема 5. Податки і доходи держави Основні джерела доходів держави. Класифікація податків і система оподаткування. Вплив податків на ринкову рівновагу</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>податки, неподаткові надходження</i>; — розрізняє прямі і непрямі податки, їх види; — пояснює роль податків у фінансовій системі країни; — обґрунтовує необхідність податків для забезпечення функцій держави; — вміє розраховувати суми податкових платежів у конкретній ситуації</p>
	<p>Практична робота 4. Характеристика податкової системи України Складання переліку податків, що їх сплачують громадяни України (фізичні особи). Характеристика пільг в оподаткуванні доходів громадян. Розрахунок показників прибуткового податку громадян та інших видів податків (<i>за вибором</i>). Складання переліку податків, що їх сплачують підприємства (юридичні особи). Розрахунок показників різних видів оподаткування підприємств (<i>за вибором учителя</i>). Характеристика єдиного податку</p>	
1(2)	<p>Тема 6. Грошово-кредитна політика держави Сутність грошово-кредитної політики, її цілі та об'єкти. Грошовий ринок. Грошовий обіг і його регулювання. Становлення грошової системи країни</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>грошовий ринок, попит і пропозиція грошей, інфляція, грошово-кредитна політика</i>; — розрізняє методи здійснення грошово-кредитної політики; — обґрунтовує необхідність грошово-кредитної політики держави; — пояснює причини та наслідки інфляції; — вміє розраховувати рівень інфляції та індекс споживчих цін; — характеризує етапи становлення грошової системи України</p>
1(2)	<p>Тема 7. Соціальна політика держави Соціальний захист населення в ринковій економіці. Роль видатків бюджету в соціальній політиці держави. Безробіття, його форми та причини. Соціальне партнерство на ринку праці</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>соціальний захист, соціальна політика, зайнятість, безробіття та його форми</i>; — називає складові соціального захисту населення; — обґрунтовує необхідність соціального захисту громадян і роль держави в його забезпеченні; — наводить приклади соціальних заходів держави</p>

1(2)	Тема 8. Правові засади ринкової економіки Значення правової системи в економічному житті суспільства. Правове регулювання економічних процесів. Роль публічного права в ринковій економіці	Учень — <i>знає</i> поняття <i>правове регулювання економіки</i> ; — <i>розрізняє</i> основні напрями правового регулювання економіки; — <i>обґрунтовує</i> роль держави в правовому регулюванні економічних процесів
Розділ IV. СВІТОВА ЕКОНОМІКА		
1(2)	Тема 1. Міжнародні економічні відносини та світове господарство Основні форми міжнародних економічних відносин. Світове господарство. Міжнародний поділ праці як чинник розвитку світового господарства. Глобалізація світової економіки	Учень — <i>знає</i> поняття: <i>світове господарство, глобалізація економіки</i> ; — <i>розрізняє</i> основні форми міжнародних економічних відносин; — <i>пояснює</i> чинники розвитку світового господарства; — <i>називає</i> спеціалізацію країн у світовому господарстві та чинники її становлення
1(2)	Тема 2. Міжнародна торгівля Сутність і значення міжнародної торгівлі. Світовий ринок і міжнародні торговельні організації. Правила міжнародної торгівлі. Торговельний баланс країни	Учень — <i>знає</i> поняття: <i>експорт, імпорт, тарифи, мито, демпінг</i> ; — <i>називає</i> основні напрями державного регулювання міжнародної торгівлі; — <i>пояснює</i> чинники виникнення міжнародної торгівлі; — <i>обґрунтовує</i> роль міжнародної торгівлі в розвитку світового господарства; — <i>характеризує</i> за допомогою статистичного матеріалу складові (статті) експортно-імпортних операцій в Україні
1(2)	Тема 3. Міжнародні валютні відносини Валюта та її види. Визначення валютного курсу та його значення для міжнародної торгівлі. Світова валютна система та її складові елементи. Світовий грошовий товар і міжнародна ліквідність. Статус країни в міжнародних економічних відносинах. Роль фінансово-кредитних організацій у міжнародній економічній сфері	Учень — <i>знає</i> поняття: <i>валюта, валютний курс, конвертованість валюти</i> ; — <i>називає</i> етапи розвитку міжнародної валютної системи та складові елементи; — <i>пояснює</i> здійснення міжнародних розрахунків; — <i>характеризує</i> діяльність міжнародних валютно-фінансових організацій
	Практична робота 5. Характеристика валютного курсу гривні Визначення курсу гривні до інших валют (<i>на час виконання роботи</i>). Розрахунки ціни товарів (<i>за вибором</i>) у валютах інших країн. Визначення зміни курсу гривні за певний період (<i>за допомогою статистичного матеріалу</i>). Пояснення чинників валютного курсу	
1(2)	Тема 4. Міжнародна економічна інтеграція Міжнародна економічна інтеграція, її види і чинники. Міжнародні економічні об'єднання	Учень — <i>знає</i> поняття <i>міжнародна економічна інтеграція</i> ; — <i>розрізняє</i> види міжнародної економічної інтеграції; — <i>називає</i> провідні міжнародні економічні об'єднання;

			<ul style="list-style-type: none"> — пояснює чинники розвитку міжнародної економічної інтеграції; — обґрунтовує доцільність міжнародних економічних об'єднань; — виявляє їх переваги та недоліки
Розділ V. УКРАЇНА І СВІТ			
1(2)	Тема 1. Економічні системи країн світу Суспільний лад країни та її економічна система. Командно-адміністративна та ринкова економіка. Змішана економіка. Керована державою економіка	Учень — знає поняття: <i>економічна система, суспільний лад країни</i> ; — розрізняє ідеології індивідуалізму та колективізму, які притаманні різним типам економічних систем; — пояснює сутність демократичного і тоталітарного суспільств; — характеризує значення фундаментальних складових ринкової економіки: конкуренції і власності, свободи і стабільності	
1(2)	Тема 2. Сучасні моделі ринкової економіки Модель вільного підприємництва. Модель узгодженого вільного підприємництва. Модель соціально орієнтованої ринкової економіки. Модель перерозподілу доходів	Учень — знає основні відмінності між сучасними моделями ринкової економіки; — характеризує моделі ринкової економіки, які розвиваються в країнах сучасного світу	
1(2)	Тема 3. Перехідна економіка в Україні Особливості перехідної економіки в країнах світу. Перехідна економіка в Україні, її особливості та проблеми. Економічна стратегія України в перехідний період	Учень — знає поняття <i>перехідна економіка</i> та її основні риси; — розрізняє поняття: <i>роздержавлення, приватизація, лібералізація</i> ; — пояснює проблеми перехідного періоду в економіці України; — називає заходи, необхідні для розвитку економіки України	
1(2)	Тема 4. Україна в світовій економіці Індекс людського розвитку та економічний потенціал України. Зовнішньоекономічні зв'язки підприємств України. Інтеграція України в світову економічну систему	Учень — знає особливості економічного потенціалу України серед інших країн світу; — характеризує місце нашої країни в світовій економіці за різними показниками; — обґрунтовує необхідність розвитку зовнішньоекономічних зв'язків між підприємствами України; — характеризує зв'язки України з іншими країнами	
1(2)	Резерв часу (для проведення практичних робіт, ігор, вправ)		

Комерційна географія. 11 клас

35 год, 1 год на тиждень

Пояснювальна записка

Вивчення курсу «Комерційна географія» є доцільним у старших класах суспільно-гуманітарного профілю загальноосвітніх закладів.

Актуальність вивчення курсу зумовлена розвитком в Україні ринкових економічних відносин та інтегруванням економіки нашої країни в європейський і світовий економічний простір, поглибленням та урізноманітненням зовнішніх зв'язків держави. Рушійною силою економічних перетворень, ключовою постаттю ринкової економіки є підприємець — людина, якій притаманні такі якості, як почуття ризику, лідерство та вміння об'єднувати людей для досягнення мети, наполегливість, гнучкість, здатність до точного розрахунку. Власне підприємницький хист — «талант і достатні знання». Комерційна географія має озброїти молодих людей, які в майбутньому планують зайнятися комерційною діяльністю, знаннями про природні умови та ресурси своєї країни, розміщення виробництва та умови підприємництва, суспільно-політичні обставини та фінансово-кредитну і грошову системи, ринки збуту товарів, їх стандарти та можливості міжнародної торгівлі в їх географічному (територіальному) аспекті.

Основна мета курсу — доповнити та поглибити знання учнів старшої школи про природні, соціальні, економічні чинники, що впливають на просторову організацію господарства своєї країни, проінформувати про економічні зв'язки з іншими країнами та особливості формування національного ринку, обґрунтувати важливість географічних знань і методів географічного аналізу для майбутньої фахової діяльності.

Розподіл годин подано орієнтовно. Вчитель може вносити зміни до навчальної програми, яка розрахована на 35 год (з них резервні — 3 год).

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	2	<p>Вступ Об'єкт і предмет вивчення комерційної географії. Методи наукового пізнання. Міжпредметні зв'язки. Історія розвитку комерційної географії. Розвиток комерційної географії в Україні й напрями наукового пошуку</p>	<p>Учень — знає, що вивчає комерційна географія, її місце в системі соціально-економічних (суспільних) географічних дисциплін та зв'язки курсу з іншими економічними та суспільними науками; — пояснює значення знань комерційної географії для пізнання навколишнього світу та фахової підготовки</p>
	6	<p>Тема 1. Загальні відомості про Україну Територія і кордони. Політико-адміністративний устрій. Грошова одиниця, емісійні інститути. Особливості природних умов. Населення. Кількість населення і його розміщення. Національний і соціальний склад. Міське та сільське населення. Економічно активне населення. Зайнятість</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>територія, кордони, політико-адміністративний устрій, структура населення, економічно активне населення</i>; — пояснює особливості природних умов, демографічної ситуації в Україні; — називає адміністративні області та автономну республіку України; — вміє оцінювати вигідність економіко-географічного та геополітичного положення країни, оптимальність умов проживання людей</p>
		<p>Практичні роботи 1. Оцінка вигідності економіко-географічного та геополітичного положення України. 2. Вибір оптимального місця проживання для людей з різним рівнем достатку та різних соціальних груп</p>	
	4	<p>Тема 2. Засади організації ринкової економіки Політична система. Законодавче поле України щодо організації підприємницької діяльності. Закон України «Про підприємство». Податкова політика і податки. Мито, митна політика і митна система. Виробнича інфраструктура. Транспорт як головна складова виробничої інфраструктури. Матеріально-технічне постачання. Соціальна інфраструктура. Житлово-комунальне господарство і побутове обслуговування. Громадське харчування. Медичне обслуговування. Система культурно-освітніх закладів. Освітня система. Фінансово-кредитна інфраструктура. Мережа фінансових установ, банків та їх філій в Україні. Ринкова інфраструктура. Основні елементи ринкової структури: фонди</p>	<p>Учень — пояснює поняття: <i>політична система, підприємницька діяльність, податки, мито, митний збір, інфраструктура</i>; — називає об'єкти, що належать до виробничої, соціальної, фінансово-кредитної та ринкової інфраструктури; — характеризує рівень розвитку виробничої, соціальної, фінансово-кредитної, ринкової інфраструктури України та її географію</p>

		розвитку і підтримки, асоціації підприємців, комерційно-інформаційні центри, брокерські, страхові, аудиторські, холдингові компанії, аукціони, торгово-промислові палати, біржі, торгові дома, ярмарки, служби маркетингу тощо	
6	Тема 3. Соціально-економічна та ресурсна база виробництва Основні компоненти соціально-економічного потенціалу: природно-ресурсний, соціально-демографічний, виробничий, аграрний, трудовий, рекреаційний, науковий, інформаційний	Учень — називає основні показники соціально-економічного потенціалу; — характеризує основні компоненти соціально-економічного потенціалу та їх розподіл по території України; — вмiє оцінювати рівень соціально-економічного розвитку країни	
		Практична робота 3. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку країни за показниками структури економіки	
6	Тема 4. Характеристика експортного виробництва країни Економічна політика та економічна система держави. Галузева структура економіки. Промислове виробництво: паливна, енергетична, металургійна, машинобудівна, лісохімічна галузі, промисловість будівельних матеріалів, галузі виробництва предметів споживання. Сільськогосподарське виробництво: рослинництво, тваринництво	Учень — знає поняття: <i>економічна політика, галузева структура господарства, міжгалузевий комплекс</i> ; — характеризує основні галузі господарства; — аналізує чинники, що впливають на розміщення промислових підприємств	
		Практична робота 4. Оцінка чинників розміщення промислових підприємств (<i>галузь виробництва за вибором</i>)	
2	Тема 5. Особливості формування внутрішнього ринку. Внутрішня торгівля Особливості формування внутрішнього ринку. Причини і наслідки економічних проблем. Напрями реформування економіки. Загальний огляд внутрішньої торгівлі. Система оптової торгівлі та її види. Роздрібна торгівля. Географія галузевих ринків. Ринок природної сировини та палива. Ринок споживних (непродовольчих) товарів і послуг. Особливості формування ринку послуг	Учень — характеризує внутрішній ринок України, географію галузевих ринків	
6	Тема 6. Міжнародне співробітництво та зовнішні економічні зв'язки України Міжнародна торгівля. Міжнародний рух капіталу і світові фінансові центри. Міжнародний	Учень — пояснює поняття: <i>міжнародний поділ праці, міжнародна торгівля, світовий ринок, ринок робочої сили, міжнародна трудова міграція</i> ;	

	<p>ринку робочої сили і міжнародна трудова міграція. Місце України на світовому ринку. Система регулювання міжнародних економічних відносин в Україні. Минуле і сучасне міжнародної торгівлі України. Участь України в роботі міждержавних економічних союзів та організацій. Міжнародне співробітництво та зовнішньоекономічні зв'язки з країнами світу. Зовнішньоекономічні зв'язки України з країнами СНД, Прибалтики, Західної Європи, Азії, Африки, Америки, Австралією та Океанією. Нові напрями і форми зовнішньоекономічного співробітництва України</p>	<p>— називає основні міждержавні економічні союзи та організації; — характеризує місце України в міжнародному поділі праці; — знає про участь України в роботі міждержавних економічних союзів та організацій, зовнішньоекономічні зв'язки з країнами різних рівнів розвитку та регіонами</p>
3	Резерв часу	

Література

1. Алаев О. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. — М., 1983.
2. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі. — К.: Основи, 1996.
3. Виробництво товарів народного споживання в Україні / Статист. зб. — К.: Мінстат України, 1996.
4. Географічна енциклопедія України: В 3 т. — К.:Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1993.
5. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до економічної і соціальної географії. — К.: Либідь, 1996.
6. Жук М. В. Комерційна географія України: Підручн. для студ. географ. та економ. спец. вищих закл. освіти. — Чернівці: Прут, 1998.
7. Заболоцький Б. Ф. Розміщення продуктивних сил України: Національна макроекономіка: Посіб. — К.: Академвидав, 2002.
8. Максаковский В. П. Географическая картина мира: 230 каналов углубления курса «Экономическая и социальная география мира» (10 клас). — 2-е изд. испр. и доп. — Ярославль: Верхняя Волга, 1996.
9. Маслак П. О., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу. — К.: Лібра, 1996.
10. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1994.
11. Розміщення продуктивних сил України: Підручн. / За ред. Є. П. Качана. — К.: Вища шк., 1998.
12. РПС: навчальний посібник /За ред. В. В. Ковалевського, В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюка та ін. — К.: Либідь, 1996.
13. Руденко В. П. Довідник з географії природно-ресурсного потенціалу України. — К.: Вища шк., 1993.
14. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. — К.; Чернівці: К.-М. Академія — Зелена Буковина, 1999.
15. Соціально-економічна географія України / За ред. О. І. Шаблія. — Львів: Світ, 1994.
16. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб. — К.: Вікар, 2001.

Фінансова математика. 10–11 класи

70 год, 1 год на тиждень

Пояснювальна записка

В умовах становлення і розвитку ринкових відносин в Україні, коли дедалі більшого значення набуває використання у фінансовій сфері чеків, векселів, облігацій, акцій, виникає потреба в підготовці майбутніх економістів з методики фінансових розрахунків.

Сьогодні в кожного з нас виникають запитання: «Де взяти гроші?», «Куди вкласти гроші?». Кожній сучасній людині треба знати основні принципи та механізм функціонування банківської системи. Від того, як глибоко будуть засвоєні знання, значною мірою залежатиме успіх і дохід у майбутньому, оскільки і бізнесмену, і юристу, і пенсіонеру, і студенту, і домогосподарці все одно рано чи пізно доведеться мати справу з банківською системою.

У школах Європи й Америки курс «Фінансової математики» є невід'ємною частиною загального курсу математики, зорієнтованого на навчальні заклади економічного профілю, а в Україні цей курс викладається лише в деяких вищих і загальноосвітніх навчальних закладах. Якщо Україна має намір працювати в умовах ринкової економіки, то їй необхідно якомога швидше ставати на стійкі рейки цивілізованого бізнесу, а основу цього потрібно закладати ще в школі.

Тільки в умовах безперервної економічної освіти наші учні зможуть в майбутньому стати повноправними партнерами бізнесменів будь-якої країни світу.

Програму складено на основі програми факультативного курсу «Основи фінансової математики та математичної економіки» ліцею №100 «Поділ» м. Києва, навчального посібника «Початковий курс фінансової математики» (див.: Медведєв Г. А. Начальный курс финансовой математики: Учеб. пособие. — М.: ТОО «Острожье», 2000) та ін.

Метою вивчення курсу «Фінансова математика» є ознайомлення учнів з можливими методами розв'язування прикладних завдань у сфері фінансів, бізнесу та економіки. Особливу увагу приділено виконанню практичних завдань, зміст яких викладено наприкінці кожної теми програми.

У курсі розглядаються задачі, які розв'язуються алгебраїчними методами і ґрунтуються на вмінні користуватися розрахунковими формулами, виконувати аналіз елементарних функцій

і розв'язувати рівняння, нерівності та їх системи зі шкільного курсу математики. Основними завданнями курсу є:

- формування глибоких знань про найважливіші категорії фінансової математики, такі як процент, дисконт, вексель, анuitети (періодичні платежі), відрахування, курс акції, амортизація тощо;
- вироблення вмінь розраховувати банківські проценти та платежі, складати графік періодичних виплат за кредитом;
- дослідження зміни фінансових показників і виявлення причин цих змін;
- навчання приймати обґрунтовані рішення про вигідність вкладення грошей або одержання кредиту;
- формування уявлень про етапи розв'язування завдань економічного характеру, можливості математики в цьому процесі, що, в свою чергу, сприятиме усвідомленню учнями того, що математика — це не абстрактна наука, а засіб, який дає змогу виконувати практичні завдання.

Задачі з економічним змістом є цікавим і корисним математичним матеріалом, що потребує вільного володіння знаннями зі шкільного курсу математики, здатності логічно та чітко мислити, вміння знайти правильний хід розв'язання.

Усе це необхідно майбутнім фінансистам, менеджерам, економістам, а також усім тим, хто хоче стати економічно освіченою людиною.

10 клас

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	6	Тема 1. Прості проценти та дисконт Проценти. Види процентних ставок. Простий процент. Поточна та майбутня вартість грошей. Простий дисконт. Дисконтний та процентний вексель. Облік векселів. Визначення строку позики і величини процентної ставки. Обмін валюти і нарощування процентів	Учень — знає поняття: <i>простий процент, початкова вартість грошей та майбутня вартість грошей, простий дисконт, дисконтний вексельний процентний вексель</i> , основні позначення у фінансовій математиці; — розрізняє в операції нарощування з конвертацією валют два види доходів: зміну курсу валюти і нарощування процентів; — вміє знаходити простий процент, початкову та майбутню вартість грошей, простий дисконт, вести облік векселів; — визначає строк позики й величину процентної ставки, в якій валюті вкладення грошей є вигіднішим —

			в іноземній чи національній, якщо задано поточний і майбутній курси валют; — розрізняє дисконтний та процентний вексель
		Практичні роботи 1. Дослідження ринку банківських послуг у регіоні (місті). 2. Вкладення грошей у банк (<i>моделююча вправа</i>). 3. Отримання кредиту в банку (<i>ділова гра</i>). 4. Облік векселів (<i>моделююча вправа</i>). 5. Куди краще вкласти гроші? (<i>диспут</i>)	
8	Тема 2. Складні проценти Постановка завдання на складний процент. Конверсійний період та процентна ставка. Основна формула складного процента. Порівняння зростання суми за простим і складним процентом. Нарощування процентів кілька разів на рік. Номінальна та ефективна ставка процента. Дисконтування за складним процентом. Визначення строку позики й величини процентної ставки. Неперервне нарахування процентів. Формула нарахування складного процента за умови зміни ставок процента через певні проміжки часу	Учень — знає постановку завдання на складний процент, що таке конверсійний період та процентна ставка, основну формулу складного процента, формулу неперервного нарахування процентів; — розуміє , що чим частіше нараховуються проценти, тим швидше нагромаджується сума грошей; чим відрізняється номінальна ставка процента від ефективної; — розраховує початкову та майбутню вартість грошей для дробових періодів часу; — розрізняє задачі на простий і складний процент; — наводить приклади з життя, в яких моделюються нарахування процентних платежів; — використовує в розрахунках основну формулу складного процента; — вміє знаходити початкову вартість і складний дисконт, початкову та майбутню вартість грошей для дробових періодів часу; — приймає обгрунтовані рішення про вигідність вкладення грошей або одержання кредиту; — визначає строк позики й величину процентної ставки; — розраховує поточну та кінцеву суми за умови зміни ставок процента через певні проміжки часу	
		Екскурсія до банку	
		Практичні роботи 6. Вкладення грошей на тривалий строк (<i>моделююча вправа</i>). 7. Де вигідніше брати кредит (<i>моделююча вправа</i>)? 8. Що буде, якщо боржник не поверне гроші (<i>моделююча вправа</i>)? 9. Зміна процентної політики банку (<i>ділова гра</i>).	
5	Тема 3. Фінансова еквівалентність процентних ставок і платежів Еквівалентні процентні ставки. Дотовані суми. Серії дотованих сум. Правило еквівалентності. Еквівалентні серії платежів. Рівняння еквівалентності	Учень — знає умову еквівалентності процентних ставок, що називається дотованою сумою, властивості дотованих сум, правило та рівняння еквівалентності; — розраховує еквівалентні процентні ставки за різних умов нарахування;	

		<ul style="list-style-type: none"> — знаходить еквівалентні ставки процента з різними періодами конверсії; — застосовує властивості дотованих сум під час розв'язування задач, правило й рівняння еквівалентності під час розв'язування задач 	
		<p>Практичні роботи 10. Рівносильні платежі (<i>моделюючи вправа</i>). 11. Зміна умов контракту (<i>моделюючи вправа</i>).</p>	
		<p>Тема 4. Прості ануїтети (періодичні платежі) Ануїтет, ануїтетні зобов'язання. Початкова та майбутня вартість простого ануїтету. Визначення суми періодичних платежів ануїтету. Визначення строку виплати періодичних платежів. Визначення процентної ставки за періодичними платежами. Купівля товарів у розстрочку, внесення страхових платежів, сплата ренти, амортизація основних фондів</p>	<p>Учень — знає суть поняття <i>ануїтет</i>, що таке початкова та майбутня вартість простого ануїтету; — наводить приклади ануїтетів; — відрізняє ануїтети від простого та складного процента; — розраховує початкову та майбутню вартість простого ануїтету; — визначає суму періодичних платежів ануїтету, строк виплати періодичних платежів, процентну ставку за періодичними платежами</p>
		<p>Практичні роботи 12. Складання плану погашення боргу відповідно до умов фінансової угоди. 13. Аналіз ефективності (дохідності) фінансових операцій для кредитора. 14. Купівля товарів у розстрочку (<i>ділова гра</i>). 15. Страхування автомобіля (<i>моделюючи вправа</i>).</p>	
8		<p>Тема 5. Складні ануїтети Змінні ануїтети. Відстрочені ануїтети. Поточна вартість відстрочених ануїтетів. Складні ануїтети. Перетворення складних ануїтетів у прості. Початкова та кінцева вартість складних ануїтетів. Перетворення простих ануїтетів у складні. Визначення процентної ставки та строку за складними ануїтетами</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>змінні ануїтети, відстрочені ануїтети, складні ануїтети, рантьє</i>; — розуміє механізм перетворення складних ануїтетів у прості та перетворення простих ануїтетів у складні, формули початкової та кінцевої вартості ануїтетів; — розраховує поточну вартість відстрочених ануїтетів; — знаходить обсяг періодичних платежів, які дадуть змогу нагромадити необхідну суму грошей протягом певного часу, різні варіанти виплати заборгованої суми грошей; — перетворює складні ануїтети у прості, прості ануїтети у складні; — визначає процентну ставку та строк за складними ануїтетами</p>
		<p>Практичні роботи 16. Різні варіанти купівлі будинку (автомобіля, комп'ютера) (<i>моделюючи вправа</i>). 17. Нагромадження необхідної суми грошей (<i>ділова гра</i>). 18. Зміна умов контракту (<i>моделюючи вправа</i>). 19. За які кошти живуть рантьє? (<i>моделюючи вправа</i>).</p>	

11 клас

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	8	<p>Тема 6. Амортизація боргу та викупні фонди Викупні фонди. Графік викупного фонду. Амортизація боргу. Визначення несплаченої суми боргу. Визначення періодичних амортизаційних відрахувань. Графік амортизації боргу. Амортизація в разі дострокової виплати позики. Реструктуризація боргу. Купівля товарів у розстрочку. Розрахунок періодичних платежів за методом «доданих процентів». Порівняння викупних фондів з амортизаційними методами погашення боргу</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>амортизація боргу, план завершення і план поточної оплати</i>; — розуміє метод викупного фонду, що означає «реструктуризувати борг»; — визначає несплачену суму боргу, періодичні амортизаційні відрахування; — вміє складати графіки викупного фонду та амортизації боргу; — складає плани поточної оплати боргу в разі купівлі товарів у розстрочку; — розраховує періодичні платежі методом «доданих процентів»; — порівнює викупні фонди з амортизаційними методами погашення боргу</p>
		<p>Практичні роботи 20. Дослідження ринку нерухомості в регіоні (місті). 21. Купівля житла в розстрочку (<i>моделююча вправа</i>). 22. Купівля автомобіля (комп'ютера) у розстрочку (<i>моделююча вправа</i>). 23. Ділова гра «Візьми товарний кредит у банку». 24. Складання графіка викупного фонду. 25. Складання графіка амортизації боргу. 26. Дострокова виплата боргу (<i>моделююча вправа</i>). 27. Реструктуризація боргу (<i>моделююча вправа</i>).</p>	
	8	<p>Тема 7. Рента і капіталізація. Лізинг Звичайна проста і загальна рента. Капіталізація вартості активів. Порівняння активів на основі інвестиційної вартості. Порівняння активів на основі вартості продукції. Фінансовий і оперативний лізинг. Схеми погашення заборгованості за лізинговими контрактами. Методи розрахунку лізингових платежів</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>звичайна проста і загальна рента, капіталізація вартості активів; формулу капіталізації вартості активів, фінансовий і оперативний лізинг</i>; — розуміє умови отримання товарів у лізинг і методи розрахунку лізингових платежів; — розрізняє звичайну просту і загальну ренту; — застосовує формулу капіталізації вартості активів при розв'язуванні задач; — порівнює активи на основі інвестиційної вартості та на основі вартості продукції; — вміє складати схеми погашення заборгованості за лізинговими контрактами</p>
		<p>Практичні роботи 28. Дослідження ринку лізингових послуг у регіоні (місті). 29. Купівля трактора (комбайна) за лізинговою угодою (<i>моделююча вправа</i>). 30. Складання схеми погашення боргу за лізинговою угодою</p>	

5	<p>Тема 8. Облігації Облігації. Рейтинг облігацій. Дохідність облігацій. Інвестиційна ставка процента по облігаціях. Визначення купівельної ціни облігації для отримання заданої норми інвестицій. Складання розкладу виплат по облігаціях. Розрахунок повної купівельної ціни облігації. Визначення норми дохідності по облігаціях. Серійні та ануїтетні облігації</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>облігація, інвестиційна ставка процента по облігаціях</i>; — вміє скласти розклад виплат по облігаціях, визначити норму дохідності по облігаціях; — розуміє, що для облігацій характерним є кредитний і ринковий ризики; — визначає купівельну ціну облігації для отримання визначеної норми інвестицій, норму дохідності по облігаціях; — складає розклад виплат по облігаціях; — розраховує повну купівельну ціну облігації; — розв'язує задачі, пов'язані із серійними та ануїтетними облігаціями</p>
	<p>Практичні роботи 31. Дослідження ринку цінних паперів у регіоні (місті). 32. Інвестування коштів в облігації (<i>ділова гра</i>). 33. Складання розкладу виплат по облігаціях. 34. Оцінка норми дохідності по облігаціях (<i>моделююча вправа</i>)</p>	
6	<p>Тема 9. Акції Акції. Розрахунок курсу акції та дивідендів. Курсова вартість акції. Визначення ціни і дохідності по акціях. Опціон. Ціна опціону. Форвардні та ф'ючерсні угоди</p>	<p>Учень — знає формули для визначення ціни і дохідності по акціях, поняття опціон, форвардна угода та ф'ючерсна угода; — розрізняє різні види акцій та облігацій; — розраховує курс акції та дивідендів по ній, курсову вартість акції, ціну опціону; — визначає ціну і дохідність по акціях; — вміє зменшувати ризики в комерційній діяльності за допомогою опціону, укладення форвардної та ф'ючерсної угоди</p>
	<p>Практичні роботи 35. Дослідження фондового ринку в Україні або регіоні (місті). 36. Інвестування коштів в акції та облігації (<i>ділова гра</i>).</p>	
	<p>Тема 10. Страхові ануїтети та особисте страхування Страховання. Таблиці страхових імовірностей. Вартість страхового полісу. Страховання життя. Пенсійне страхування. Форми пенсійного страхування. Обов'язкове страхування в Україні. Страховання в інших країнах світу</p>	<p>Учень — знає поняття: <i>страхування, форми пенсійного страхування</i>, які існують обов'язкові страхові платежі в Україні, як здійснюється страхування в інших країнах світу; — вміє здійснити страхування життя; — використовує таблиці страхових імовірностей для розрахунку вартості страхового полісу; — розраховує суму періодичних внесків при страхуванні життя, суму обов'язкових страхових платежів;</p>

		— оцінює переваги та недоліки недержавного пенсійного страхування; — знає відмінності між страхуванням в Україні та інших країнах світу
	Практичні роботи 37. Дослідження ринку страхових послуг в Україні або регіоні (місті). 38. Укладення страхової угоди (<i>моделююча справа</i>). 39. Моя майбутня пенсія (<i>ділова гра</i>). 40. Автомобільна аварія (<i>моделююча справа</i>). 41. Розрахунок вартості медичного страхування. 42. Система страхування якої країни є ефективнішою (<i>диспут</i>)?	

Література

1. *Медведев Г. А.* Начальный курс финансовой математики: Учеб. пособие. — М.: ТОО «Острожъ», 2000. — 267 с.
2. *Вайнтрауб М. А., Стрельченко О. С., Стрельченко І. Г.* Фінансова математика: Навч. посіб. — К.: ТОВ «Арт-програми», 2002. — 120 с.
3. *Уолш Кяран.* Ключові фінансові показники: Аналіз та управління розвитком підприємства: Пер. з англ. — К.: Наук., думка, 2001. — 367 с.
4. *Четыркин Е. М.* Финансовая математика: Учебник. — М.: Дело, 2001. — 400 с.
5. *Мицкевич А. А.* Сборник заданий по экономике: Для уч. 9–11 кл.: В 3 кн. Кн.1: Задачник по микроэкономике. — М.: Вита-Пресс, 2001. — 463 с.
6. *Мицкевич А. А.* Сборник заданий по экономике с решениями: Пособие для препод.: В 3 кн. — Кн. 1: Задачник по микроэкономике с решениями. — М.: Вита-Пресс, 2001. — 592 с.
7. Збірник задач з економіки: Навч. посіб. для учнів 10–11 кл. загальноосвіт. навч. закл. з поглибл. вивч. економіки /Упор. Г. О. Горленко — 3-тє вид. доп. і перероб. — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. — 168 с.
8. *Горленко Г. О.* Методичний посібник для вчителя до збірника задач з економіки. — 2-ге вид. — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. — 116 с.
9. *Латер Ю. С., Яцишина І. В.* Збірник самостійних робіт з економіки для 10–11 кл. загальноосвіт. закл. — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. — 252 с.
10. Програма факультативного курсу «Основи фінансової математики та тематичної економіки» ліцею № 100 «Поділ» // Математика в шк. — 1998. — № 3.

Економіка. 6–11 класи

(для поглибленого і профільного навчання)

Пояснювальна записка

Навчальна програма з економіки розроблена на основі положень Державного стандарту базової і повної середньої освіти та ґрунтується на положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа).

Загальноосвітня цінність шкільної економіки полягає у формуванні світоглядного розуміння природи ринкових процесів та власного місця людини як дійової особи цих процесів. Вивчення економіки в школі спрямоване на формування в учнів економічного мислення, що суттєво вплине на їхню поведінку як споживачів, найманих працівників, інвесторів, підприємців тощо — врешті-решт, на їхню громадянську свідомість та громадянський вибір.

Економіка є не тільки джерелом нових відомостей про ринкову економіку, а й основою для формування гуманістичного світогляду. Формування основ економічного мислення дасть змогу учням приймати ефективні рішення як раціональним споживачам, ефективним виробникам, компетентним інвесторам, майбутнім працівникам та роботодавцям, активним учасникам світової економіки та відповідальним громадянам. Шкільна економічна освіта має дати необхідні знання та навички для аналізу економічних подій у суспільстві, розуміння реалій навколишнього світу, усвідомлення меж можливого в економічній політиці.

Вивчення базових економічних категорій сприятиме кращому розумінню учнями реальних економічних процесів та пошуку свого місця для ефективної участі в цих процесах. Вивчення економіки в школі має бути спрямоване на формування в учнів економічного світогляду, розвиток творчого мислення, а також набуття навичок критичного мислення, аналізу та об'єктивної оцінки економічної ситуації, прийняття самостійних рішень. Вивчаючи економіку, учні набувають необхідного досвіду планування свого подальшого життя: освіти, кар'єри, праці, наукової діяльності тощо.

Структура і зміст програми з економіки ґрунтуються на принципах неперервності й наступності шкільної економічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньопредметних зв'язків, гуманізації, гуманітаризації, диференціації навчального матеріалу залежно від вікових можливостей учнів, практичної спрямованості.

У програмі відображено наскрізні для шкільної економіки змістові лінії, зазначені в Державному стандарті.

Елементи економічних знань учні отримують у початковій школі. Поглиблення цих знань відбувається в 5 — 9 класах під час вивчення економіки (35 год), коли на доступному для учнів рівні формуються початкові уявлення про необмеженість потреб та обмеженість ресурсів, проблему вибору, гроші та їхню роль у ринковому кругообігу, дійових осіб ринкової економіки та особливості їхньої поведінки, підприємництво, світову економіку.

В 10–11 класах вивчення економіки має більш ґрунтовний характер. Більша кількість годин (по 70 год на кожен навчальний рік) дає змогу ретельно розглянути сутність основних економічних концепцій, використати моделюючі вправи, розв'язати низку економічних задач, організувати роботу в малих групах, спрямувати учнів на проведення самостійних досліджень, обговорень, наукових дискусій тощо.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з економіки здійснюється з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і передбачає диференційований підхід щодо його організації. Критерієм оцінки роботи учнів є не стільки обсяг навчального матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, використовувати в життєвих ситуаціях, вміння самостійно здобувати знання. При цьому важливо використовувати під час вивчення економіки мотиваційний потенціал для учнів: авансування успіху, спонукання до самоаналізу, самооцінки, самопізнання, інтенсифікацію того змісту навчального матеріалу, який має особистісне значення для учнів.

Перед початком вивчення чергової теми усі учні мають бути ознайомлені з тривалістю її вивчення (кількість занять); кількістю і тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення; питаннями, що виносяться на тематичне оцінювання, якщо воно проводиться в усно-письмовій формі, або за допомогою орієнтовних завдань (задач) тощо; терміном і формою проведення тематичного оцінювання; критеріями оцінювання.

6 клас

35 год, 1 год на тиждень

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	2	Що вивчає економіка Предмет економіки. Значення економіки в житті людини. Види діяльності людини	Учень — називає сфери життя і діяльності людини; — наводить приклади видів діяльності людини, відомих з курсу історії; — характеризує процеси виробництва, обміну, розподілу; — спостерігає та описує зміни в суспільному житті, натуральне і товарне виробництво, вплив діяльності людини на її добробут; — робить висновки про роль людини в економіці, про роль економіки в житті людини
	16	Розділ I. ВИБІР ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ	
	8	Тема 1. Безмежність потреб та обмеженість ресурсів Потреби. Основні види потреб. Чинники, які впливають на зміни потреб. Закон зростання потреб. Характерні риси економічних благ. Товари та послуги. Споживчі та інвестиційні блага. Виробничі ресурси: природні ресурси, капітальні ресурси, трудові ресурси, підприємницька діяльність. Обмеженість виробничих ресурсів. Багатоваріантність використання ресурсів	Учень — називає основні види потреб; економічні блага, види виробничих ресурсів; — наводить приклади потреб людини, ресурсів, які необхідні для виробництва певного товару, благ, які можна виготовити з конкретних ресурсів, літературних персонажів, перед якими стоїть проблема вибору, вибору, який здійснюють виробники та споживачі; — характеризує критерії класифікації потреб, критерії поділу благ на економічні та неекономічні, споживчі та інвестиційні блага, відмінність товарів від послуг, зростання потреб, обмеженість виробничих ресурсів, механізм вибору за допомогою сітки прийняття рішення, альтернативну вартість вибору, альтернативний та компромісний вибір;
	6	Тема 2. Необхідність вибору та процес прийняття рішення Необхідність вибору. Альтернативи та критерії вибору. Вигоди та втрати вибору. Гратка ухвалення рішення. Вибір споживача та вибір виробника	— спостерігає та описує зміну потреб людини під впливом різних чинників, різні блага, які задовольняють одну й ту саму потребу, блага, які доповнюють одне одного при споживанні, свої потреби та можливість їх задоволення, проблему вибору ресурсів для виробництва конкретного товару або вибору товару з конкретних ресурсів;
	2	Тема 3. Компромісний вибір та альтернативна вартість вибору Альтернативний та компромісний вибір. Альтернативна вартість	— робить висновки про необхідність здійснення вибору внаслідок безмежності потреб та обмеженості ресурсів, про існування альтернативної вартості

12	Розділ II. ТИПИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ КРУГООБІГ	
2	Тема 1. Основні питання економіки Дійові особи економіки та їх інтереси. Домогосподарства. Фірми. Держава. Основні питання економіки: Що виробляти? Як виробляти? Для кого виробляти?	Учень — називає поняття та форми власності, основних дійових осіб економіки, основні питання економіки та їх причини; поняття <i>інфляція</i> ; — наводить приклади розв'язування основних питань економіки в різних економічних системах, об'єктів та суб'єктів власності, ситуацій, в яких люди виступають як покупці (споживачі) та як продавці (виробники) на ринку, товарів, які виконували роль грошей; — характеризує економічні інтереси дійових осіб ринку, типи економічних систем, певні функції грошей у різноманітних економічних ситуаціях, базову модель кругообігу товарів, послуг, ресурсів та грошей;
2	Тема 2. Що визначає власність Економічна сутність власності. Права власності в ринковій економіці. Приватна власність. Державна власність. Колективна власність	— спостерігає та описує вигоду, пов'язану з використанням грошей у процесі обміну, роль домогосподарств, фірм та держави в процесі кругообігу товарів, послуг, ресурсів та грошей; — робить висновки про вплив форми власності на всю систему економічних відносин, про економічну ефективність ринкової економіки, про необхідність підтримання повноцінності грошей, про роль ринків ресурсів та товарів і послуг у погодженні інтересів суб'єктів ринку та задоволенні потреб, про недоліки та переваги різних економічних систем, що економічні рішення дійових осіб визначаються типом економічної системи, яка характеризується способом розв'язування основних питань економіки, що інфляція виявляється у зростанні середнього рівня цін
2	Тема 3. Типи економічних систем Традиційна економіка. Командна економіка. Ринкова економіка. Змішана економіка	— спостерігає та описує вигоду, пов'язану з використанням грошей у процесі обміну, роль домогосподарств, фірм та держави в процесі кругообігу товарів, послуг, ресурсів та грошей; — робить висновки про вплив форми власності на всю систему економічних відносин, про економічну ефективність ринкової економіки, про необхідність підтримання повноцінності грошей, про роль ринків ресурсів та товарів і послуг у погодженні інтересів суб'єктів ринку та задоволенні потреб, про недоліки та переваги різних економічних систем, що економічні рішення дійових осіб визначаються типом економічної системи, яка характеризується способом розв'язування основних питань економіки, що інфляція виявляється у зростанні середнього рівня цін
3	Тема 4. Кругообіг економічної діяльності Роль домогосподарств, фірм, держави у процесі кругообігу. Кругообіг ресурсів, товарів, послуг і грошей у ринковій економіці	— робить висновки про вплив форми власності на всю систему економічних відносин, про економічну ефективність ринкової економіки, про необхідність підтримання повноцінності грошей, про роль ринків ресурсів та товарів і послуг у погодженні інтересів суб'єктів ринку та задоволенні потреб, про недоліки та переваги різних економічних систем, що економічні рішення дійових осіб визначаються типом економічної системи, яка характеризується способом розв'язування основних питань економіки, що інфляція виявляється у зростанні середнього рівня цін
3	Тема 5. Необхідність та роль грошей Еволюція грошей. Функції грошей. Можливість інфляції	— робить висновки про вплив форми власності на всю систему економічних відносин, про економічну ефективність ринкової економіки, про необхідність підтримання повноцінності грошей, про роль ринків ресурсів та товарів і послуг у погодженні інтересів суб'єктів ринку та задоволенні потреб, про недоліки та переваги різних економічних систем, що економічні рішення дійових осіб визначаються типом економічної системи, яка характеризується способом розв'язування основних питань економіки, що інфляція виявляється у зростанні середнього рівня цін
5	Резерв часу	

7 клас

35 год, 1 год на тиждень

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	11	Розділ I. РАЦІОНАЛЬНА ПОВЕДІНКА СПОЖИВАЧА	
	4	Тема 1. Принципи раціонального мислення Мотивація економічної поведінки. Вибір за принципом «витрати — вигоди». Економічна раціональність. Вигоди добровільного обміну. Абсолютні та порівняльні переваги	Учень — називає : економіку наукою про раціональний вибір, <i>товари-субститути та товари-комплементи, поняття корисність</i> ; — наводить приклади втрат при певному виборі ситуацій, коли один і той самий товар має різну корисність для споживача; — характеризує граничну та загальну корисність на умовних прикладах, абсолютні та порівняльні переваги, основні джерела доходів сім'ї, ефект доходу та ефект заміщення; — спостерігає та описує ситуації, коли підприємець повинен зменшувати ціни на додаткову кількість продукту на основі зв'язку між зниженням граничної корисності та зменшенням кількості товарів, яку споживачі готові купити; — робить висновки , що людина, яка мислить раціонально, приймає рішення, керуючись співвідношенням вигод та витрат; що споживач, приймаючи рішення щодо придбання товарів та послуг, прагне максимізувати загальну корисність; що споживач завжди обмежений бюджетом. Цю ситуацію можна графічно відобразити бюджетною лінією. Бюджетна лінія змінюється під впливом зміни цін товарів та доходу споживача
	3	Тема 2. Маржинальна (гранична) корисність товарів та послуг Корисність. Гранична та загальна корисність. Спадна гранична корисність. Маржинальний аналіз	
	4	Тема 3. Формування доходів та раціональні витрати сім'ї Бюджет споживача. Бюджетна лінія та її зміни. Доходи та витрати сім'ї. Ефект заміщення та ефект доходу. Товари-субститути та товари-комплементи	
	17	Розділ II. ВИРОБНИЦТВО ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ	
	4	Тема 1. Процес виробництва товарів та послуг Виробництво. Чинники виробництва: земля, праця, капітал. Підприємницька здібність. Роль технологій та інформації	Учень — називає види виробничих ресурсів, чинники зростання продуктивності праці; — визначає поняття: виручка (дохід), витрати, прибуток; — наводить приклади конкретних чинників виробництва для виготовлення певних товарів та послуг; впливу НТП на виробничі ресурси та продуктивність праці; ефективного та неефективного використання чинників виробництва; використання різних технологій виробництва;
	4	Тема 2. Продуктивність праці та чинники її зростання Продуктивність праці. НТП. Спеціалізація. Рівень кваліфікації трудових ресурсів. Організація праці. Розрахунок продуктивності праці	

5	Тема 3. Виробничий вибір Крива виробничих можливостей. Альтернативні варіанти виробництва. Ефективність виробництва	— характеризує переваги та недоліки спеціалізації, криву виробничих можливостей; відмінність між виручкою і прибутком; — обчислює альтернативну вартість виробництва певної кількості одного товару, використовуючи криву виробничих можливостей; продуктивність праці окремих учнів та бригад у процесі виробництва (наприклад, іграшок); зміну продуктивності праці за допомогою індексного методу; виручку від реалізації та прибуток на умовних прикладах;
4	Тема 4. Як отримати прибуток Витрати виробництва. Виручка. Прибуток як стимул для виробника	— робить висновки , що кількість та якість економічних благ залежать від ефективності використання ресурсів та продуктивності праці; що підвищення продуктивності праці дає змогу кожній людині мати більшу кількість товарів та послуг; що будь-яке виробництво пов'язане з різноманітними витратами
7	Резерв часу	

8 клас

35 год, 1 год на тиждень

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	14	Розділ І. РИНКОВИЙ МЕХАНІЗМ	
	4	Тема 1. Попит та його чинники Попит. Величина попиту. Закон попиту. Графік попиту. Нецінові чинники попиту. Зміна попиту	Учень — називає поняття <i>попиту</i> та <i>пропозиції</i> , <i>ринкової рівноваги</i> , <i>конкуренції</i> ; — наводить приклади впливу на ринок певного товару нецінових чинників попиту та пропозиції; встановлення цін «стелі» та цін «підлоги»; взаємопов'язаних ринків; дискримінації цін;
	4	Тема 2. Пропозиція та її зміни Пропозиція. Величина пропозиції. Закон пропозиції. Графік пропозиції. Нецінові чинники пропозиції. Зміна пропозиції	— характеризує відмінність між попитом та величиною попиту, пропозицією та величиною пропозиції; закони попиту та пропозиції; ринковий механізм як механізм взаємодії попиту та пропозиції; причини та наслідки встановлення цін «стелі» та цін «підлоги»; методи цінової та нецінової конкуренції;
	6	Тема 3. Ринкова рівновага Ринкова рівновага та її зміни. Рівноважні ціна та кількість. Дефіцит та надлишок. Взаємопов'язані ринки	— визначає та описує конкуренцію як між продавцями, між споживачами, так і між продавцями та споживачами; зміни попиту та пропозиції під впливом нецінових чинників; встановлення рівноважної ціни та рівноважної кількості; зміни ринкової рівноваги під впливом різних чинників; елементи ринкової інфраструктури (біржі, банки тощо) та їх призначення;
	8	Розділ ІІ. ЕФЕКТИВНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	
	4	Тема 1. Конкуренція в ринковій економіці Конкуренція. Конкуренція між споживачами та виробниками. Цінова та нецінова конкуренція	— аналізує графік попиту, графік пропозиції за допомогою графіків зміни положення точки ринкової рівноваги; ситуації дефіциту та надлишку;
	4	Тема 2. Ринкова інфраструктура Ринкові установи: банки, біржі та інші фінансово-кредитні посередники. Роль інфраструктури у функціонуванні ринкового механізму	— обчислює рівноважну ціну та рівноважну кількість продукції; розміри дефіциту та надлишку; — робить висновки , що покупці купують більшу кількість товарів, коли ціни знижуються, і навпаки; що продавці пропонують більшу кількість товарів, коли ціни зростають, і навпаки; що ринкова ціна визначається як рівновага між попитом і пропозицією і є узгодженням інтересів покупців і продавців; що конкуренція сприяє раціональному використанню обмежених ресурсів, зростанню продуктивності праці та зниженню цін на товари та послуги; що конкуренція між виробниками зазвичай вигідна споживачам, а

		конкуренція між споживачами зазвичай вигідна виробникам; що продавці конкурують не тільки через ціну на продукцію, а й через якість товару, рівень сервісу, дизайн продукції, рекламу тощо
8	Розділ III. ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ ДЕРЖАВИ	
4	Тема 1. Держава і ринок Неспроможність ринку та її форми. Позитивні та негативні зовнішні ефекти. Суспільні товари та послуги. Держава в ринковому кругообігу	Учень — називає поняття <i>суспільних товарів, валового внутрішнього продукту; соціальні цілі розвитку економічної системи; джерела державних коштів та напрями їх використання</i> ; — наводить приклади неспроможності ринку в розв'язуванні важливих проблем суспільного життя; надання державою суспільних товарів та послуг в Україні; позитивних та негативних зовнішніх ефектів та їх нейтралізації; надання державою інформації, що дає змогу ринку ефективно працювати; — характеризує роль держави в ринковому кругообігу; валовий внутрішній продукт як основний інструмент виміру національного виробництва і доходів; принципи оподаткування; — спостерігає та аналізує дані про сучасний і колишній рівень ВВП в Україні та інших країнах; — робить висновки , що держава повинна втручатися в економіку, тому що ринковий механізм не може розв'язувати всі проблеми суспільства; що взаємодія людей через ринковий механізм породжує побічні наслідки, так звані зовнішні ефекти, які не враховуються в процесі реалізації ринкових відносин; що держава повинна забезпечити людей суспільними благами; що однією з форм неспроможності ринку є недостатність інформації; що від правильної та своєчасної сплати податків залежить ефективність функціонування держави
4	Тема 2. Економічні функції держави Податки. Соціальні цілі економічної системи. Вимір національного виробництва	
5	Резерв часу	

9 клас
35 год, 1 год на тиждень

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	9	Розділ І. ПІДПРИЄМНИЦТВО	
	3	Тема 1. Підприємництво та його економічна сутність Підприємець та його риси. Підприємництво як особливий чинник виробництва. Свобода вибору підприємницької діяльності	Учень — знає функції підприємця; організаційні форми бізнесу; види підприємств за формою власності; поняття <i>менеджмент</i> та <i>маркетинг</i> ; — наводить приклади зв'язку між престижністю професії та рівнем її оплати; різних форм бізнесу у своєму регіоні;
	3	Тема 2. Організаційні форми бізнесу Форми організації бізнесу: одноосібні володіння, товариство (партнерство), корпорації. Переваги та недоліки організаційних форм бізнесу	— характеризує привабливість підприємницької діяльності для людини; риси, які є необхідними для підприємця; — спостерігає та описує позитивні та негативні риси різних організаційних форм бізнесу;
	3	Тема 3. Підприємство та його види Підприємство та його функції. Чинники, що визначають розміри підприємств. Види підприємств за формою власності	— робить висновки , що вибір освіти та кар'єри суттєво впливає на рівень доходів та статус людини; що організація будь-якого бізнесу пов'язана з ризиком, який беруть на себе підприємці, прагнучи отримати прибуток; що існують переваги і недоліки у будь-якій формі організації бізнесу; що діяльність сучасного підприємства неможлива без ефективного менеджменту та маркетингу
	11	Розділ ІІ. РІШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ГРОШЕЙ	
	2	Тема 1. Гроші та їх види Гроші. Види грошей в обігу. Попит на гроші та пропозиція грошей	Учень — знає види грошей в обігу; основні форми доходів в економіці (заробітна плата, рента, відсоток, прибуток); поняття <i>номінальних</i> та <i>реальних доходів</i> ;
	3	Тема 2. Збереження Процент. Кредит. Джерела кредиту. Форми кредиту. Збереження	— наводить приклади основних джерел кредиту; основних форм кредиту (комерційного, споживчого, державного, іпотечного); доходів, які одержує людина, сім'я, підприємство;
	2	Тема 3. Інвестування Інвестиції. Види інвестицій. Доходи від інвестицій	— характеризує функції, які виконують гроші при здійсненні торгівлі, інвестуванні, наданні позик, здійсненні заощаджень; особливості попиту на гроші та їх пропозиції; різні форми кредиту;
	4	Тема 4. Доходи в ринковій економіці Основні форми доходів у ринковій економіці: процент, заробітна плата, рента, прибуток. Реальні та номінальні доходи	— спостерігає та описує характерні риси монет, банкнот та основних видів депозитних рахунків; безперервність у процесі виробництва, реалізації, споживання товарів

		<p>та послуг, яка досягається за допомогою кредиту; на конкретних прикладах, як величина процента впливає на економічні рішення суб'єктів ринку щодо заощаджень та надання позик;</p> <p>— аналізує статистичні дані про доходи населення; структуру доходів сім'ї учня;</p> <p>— обчислює зміну купівельної спроможності грошової одиниці внаслідок зміни середнього рівня цін;</p> <p>— робить висновки, що роль грошей визначається їх основними функціями (міра вартості, засіб обміну та засіб нагромадження); що рівень цін впливає на купівельну спроможність грошей; що кредит підвищує ефективність використання ресурсів; що процент є «ціною» грошей і заохочує вкладників відкласти своє споживання на майбутнє, а кредиторів — взяти на себе ризик неповернення кредиту боржниками та втрати від очікуваної інфляції; що за допомогою грошей всі учасники ринку ефективніше торгують, заощаджують, інвестують, позичають</p>
10	Розділ III. ЕКОНОМІКА БЕЗ КОРДОНІВ	
2	Тема 1. Міжнародні економічні відносини Форми міжнародних зв'язків. Міжнародний поділ праці	Учень — називає : поняття <i>абсолютних та порівняльних переваг</i> ; аргументи на захист вільної торгівлі; відмінність між експортом та імпортом; поняття <i>валюти і валютного курсу</i> ; — наводить приклади країн, які природно здатні виробляти товар чи надавати послуги з меншими витратами ресурсів, ніж їх торговельні партнери; традиційної спеціалізації країн на виробництві певних товарів та наданні послуг;
6	Тема 2. Міжнародна торгівля Принципи порівняльних та абсолютних переваг. Експорт. Імпорт. Торговельний баланс. Методи регулювання зовнішньої торгівлі. Торговельні бар'єри	— характеризує міжнародний поділ праці; напрями спеціалізації України; необхідність обмежень зовнішньої торгівлі; потреби, які задовольняються на валютному ринку; зміни курсу гривні; — спостерігає та описує різні форми міжнародних зв'язків; дію тарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі; наслідки введення мита та імпорتنних квот; — обчислює на умовних прикладах альтернативні витрати виробництва двох товарів у країнах та визначає напрями їх спеціалізації; сальдо торговельного балансу; курс валют;
2	Тема 3. Валюта та валютний курс Валюта. Валютний курс	

			<p>— робить висновки, що основою сучасної міжнародної торгівлі є принцип порівняльних переваг; що добровільний обмін між країнами на основі принципу порівняльних переваг завжди є взаємовигідним і приводить до зростання виробництва та споживання в кожній країні; що відмінність між експортом та імпортом — це сальдо зовнішньої торгівлі, яке може бути позитивним чи негативним; що більшість країн проводять політику встановлення обмежень вільної торгівлі; що валютний курс визначається як ціна валюти однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн</p>
--	--	--	---

10 клас

70 год, 2 год на тиждень

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	12	Розділ І. СПОЖИВАННЯ ТА ПОПИТ	
	6	<p>Тема 1. Споживання та рівновага споживача Корисність товарів та послуг. Загальна корисність. Гранична корисність. Закон спадної граничної корисності. Крива байдужості. Бюджетна лінія. Максимізація корисності. Рівновага споживача</p>	<p>Учень — називає поняття <i>загальної</i> та <i>граничної корисності</i>; відмінність між величиною попиту та попитом; аргументи на користь дії закону попиту; нецінові чинники попиту; — наводить приклади використання дії закону спадної граничної корисності в ціновій політиці фірм; товарів Гіффена та товарів Веблена; товарів та послуг різної еластичності; — характеризує дію закону спадної граничної корисності; дію закону попиту; — спостерігає та описує зміну структури покупок сім'ї при зміні цін та доходів; — графічно ілюструє криву байдужості на основі індивідуальних уподобань; можливості споживання для конкретного споживача; зміни попиту під дією нецінових чинників; — визначає за допомогою кривої байдужості, якому товару надає перевагу споживач; на умовних прикладах набір товарів, які дають змогу максимізувати корисність за умов обмеженого бюджету; коефіцієнт цінової еластичності попиту; — робить висновки, що кожний споживач має альтернативний вибір різноманітних комбінацій товарів, які забезпечують рівну загальну корисність для нього; що вибір споживача обмежений його бюджетом; що зниження цін на товари робить споживача реально «багатшим» при тому самому рівні номінальних доходів; що підвищення цін на деякий товар чи послугу стимулює споживача купувати відносно дешевші заміниники; що однакова процентна зміна ціни продукції може спричинити різну процентну зміну величини попиту для різних товарів; як попит може змінюватися під впливом нецінових чинників; як цінова еластичність попиту впливає на виручку від реалізації фірми</p>
	6	<p>Тема 2. Попит та його еластичність Попит. Закон попиту. Ефект доходу та ефект заміщення. Ефект Гіффена. Ефект Веблена. Нецінові чинники попиту. Цінова еластичність попиту</p>	

12	Розділ II. ВИРОБНИЦТВО ТА ВИТРАТИ. ПРОПОЗИЦІЯ	
6	Тема 1. Витрати виробництва та прибуток Постійні, змінні, загальні витрати. Середні витрати. Граничні витрати. Внутрішні та зовнішні витрати. Бухгалтерський та економічний прибуток	Учень — називає критерії поділу витрат на постійні та змінні; аргументи на користь дії закону пропозиції; нецінові чинники пропозиції; — наводить приклади витрат, які здійснює підприємство; продукції, різної еластичності пропозиції; — характеризує відмінність між внутрішніми та зовнішніми витратами; відмінність між бухгалтерським та економічним прибутком; — спостерігає та описує головні способи зниження витрат; вплив на економічну поведінку вітчизняних підприємців величини прибутку; — графічно ілюструє різні види витрат; зміни пропозиції під дією нецінових чинників; — визначає внутрішні та зовнішні витрати; бухгалтерський та економічний прибуток; середні витрати та порівнює їх із ціною товару або послуги; граничні витрати та граничний дохід; оптимальний обсяг виробництва, який приносить максимальний прибуток; коефіцієнт цінової еластичності пропозиції; — робить висновки , щоб максимізувати прибуток, кожний виробник повинен приймати раціональне рішення стосовно оптимізації виробничих витрат; що максимізація прибутку потребує аналізу граничних витрат та граничного доходу; що є різні методи зниження витрат виробництва, чільне місце серед яких посідає науково-технічний прогрес; що очікувана величина отриманого прибутку є найважливішим стимулом для підприємницької діяльності; що залежність величини пропозиції від зміни ціни є різною для різних груп товарів; що чинник часу є одним з найголовніших при аналізі еластичності пропозиції
6	Тема 2. Пропозиція та її еластичність Пропозиція. Закон пропозиції. Нецінові чинники пропозиції. Цінова еластичність пропозиції	
10	Розділ III. ВЗАЄМОДІЯ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	
	Тема 1. Ринкова рівновага та її порушення Ринковий механізм. Ринкова рівновага. Рівноважна ціна. Рівноважна кількість. Зміни ринкової рівноваги. Надлишок споживача. Надлишок виробника	Учень — називає : складові ринкового механізму; чинники, які призводять до змін ринкової рівноваги; — наводить приклади ситуацій встановлення цін «підлоги» та цін «стелі»; взаємопов'язаних ринків; — характеризує причини встановлення цін «підлоги» та цін «стелі»; — спостерігає та описує наслідки державного втручання в ринкове ціноутворення (дефіцит та надлишок);
	Тема 2. Державне регулювання цін Ціни «стелі» та ціни «підлоги». Дефіцит та надлишок	

		<p>Тема 3. Взаємопов'язаність ринків Взаємопов'язаність ринків. Зміни на взаємопов'язаних ринках</p>	<p>— графічно ілюструє встановлення та зміну ринкової рівноваги; надлишки споживача та виробника; зміни на взаємопов'язаних ринках; — визначає параметри ринкової рівноваги; надлишки споживача та виробника; розміри дефіциту або надлишку; розподіл податкового тягаря між споживачами та виробниками; — робить висновки, що державне регулювання цін порушує ринкову рівновагу і спотворює ринкові сигнали та стимули для виробників і споживачів, а це зумовлює виникнення дефіциту та надлишку; що споживачі та виробники мають вигоди від купівлі-продажу товарів та послуг за ринковою рівноважною ціною, які ілюструються надлишком споживача та надлишком виробника; що ринки взаємопов'язані, і зміна ціни на одному з ринків може викликати зміну цін та обсягу продажу на інших ринках</p>
16	<p>Розділ IV. РИНКИ ЧИННИКІВ ВИРОБНИЦТВА ТА ФАКТОРНІ ДОХОДИ</p>		
2	<p>Тема 1. Види ринків та їх особливості Види ринків: ринок природних ресурсів, ринок праці, ринок капітальних ресурсів, фінансовий ринок. Особливості попиту та пропозиції на факторних ринках</p>	<p>Учень — називає різні види факторних ринків; послуги, які можуть одержати підприємці та споживачі в межах фінансово-кредитної інфраструктури ринку; різні форми доходів у економіці; — наводить приклади похідного характеру попиту на виробничі ресурси;</p>	
2	<p>Тема 2. Ринок природних ресурсів Ринок природних ресурсів. Рента. Ціна землі</p>	<p>— характеризує суть, види та форми заробітної плати; відмінність між номінальними та реальними доходами;</p>	
3	<p>Тема 3. Ринок праці Ринок праці. Суть, види та форми заробітної плати</p>	<p>— спостерігає та описує особливості попиту та пропозиції на ринках різних видів; операції, які здійснюють основні інститути ринкової інфраструктури: біржі, банки, страхові компанії тощо; .</p>	
3	<p>Тема 4. Фінансовий ринок Фінансові ринки. Курс акцій</p>	<p>— графічно ілюструє можливий та критичний рівень диференціації доходів за допомогою кривої Лоренца;</p>	
2	<p>Тема 5. Інфраструктура ринку Основні установи ринкової інфраструктури. Операції, які здійснюють основні інститути ринкової інфраструктури</p>	<p>— визначає ціну землі та земельну ренту; розмір позичкового процента; курс акцій; прибуток як винагороду за ризик; екстремальні значення нерівності доходів за допомогою кривої Лоренца; реально та номінальну заробітну плату;</p>	
4	<p>Тема 6. Доходи в ринковій економіці та їх розподіл Основні форми доходів у економіці: заробітна плата, рента, процент, прибуток. Нерівність розподілу доходів. Крива Лоренца. Номінальні та реальні доходи</p>	<p>— робить висновки, що ринковий механізм спрацьовує на ринках всіх видів; що попит на чинники</p>	

		виробництва має похідний характер від попиту на товари та послуги; що є комплекс організацій, які забезпечують ефективне функціонування суб'єктів ринкової економіки та вдосконалюють рух товарно-грошових потоків; що доходи залежать від ринкової вартості наданих ресурсів; що диференціація доходів є закономірним процесом і не може розглядатись як прояв несправедливості в ринковій економіці
10	Розділ V. ТИПИ РИНКОВИХ СТРУКТУР	
2	Тема 1. Поняття ринкової структури Конкуренція. Ознаки ринкової структури. Методи конкурентної боротьби. Типи ринкових структур	Учень — називає методи цінової та нецінової конкуренції; — характеризує основні риси кожного типу ринкових структур; доцільність існування природних монополій;
2	Тема 2. Характеристика досконалої конкуренції Основні ознаки ринку чистої конкуренції. Значення конкуренції	— наводить приклади впливу конкуренції на зменшення витрат, підвищення продуктивності та рівня якості; недобросовісної конкуренції та її наслідків у вітчизняній економіці; конкурентних, монопольних, монополістичних та олігополістичних ринків в Україні;
2	Тема 3. Ринок чистої монополії Ознаки монопольного ринку. Види монополій. Природна монополія. Антимонопольне регулювання	— спостерігає та описує наслідки існування монопольного ринку; методи антимонопольного регулювання та захисту конкуренції;
2	Тема 4. Ринок монополістичної конкуренції Особливості монополістичної конкуренції. Диференціація продукції	— робить висновки , що за рівнем конкуренції розрізняють ринок чистої конкуренції, ринок монополії, ринок монополістичної конкуренції та олігополістичний ринок; що тип ринкової структури визначається такими критеріями: кількість виробників, тип продукту, обмеження вступу до ринку, вплив на ринкові ціни, доступність необхідної інформації тощо
2	Тема 5. Характеристика олігопольного ринку Олігополія та її риси. Методи конкурентної боротьби в умовах олігополії	
10	Резерв часу	

11 клас
70 год, 2 год на тиждень

Дата	К-сть годин	Зміст теми	Навчальні досягнення
	8	Розділ І. РЕЗУЛЬТАТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА	
	2	Тема 1. Національна економіка як ціле Особливість макроекономічної цілісності. Система національних рахунків	Учень — називає основні макроекономічні показники (ВВП, ВНП, НД, ЧВП); способи розрахунку ВВП (виробничий, за витратами, за доходами); — наводить приклади недосконалості вимірників результатів національного виробництва; відхилення фактичного ВВП від його потенційного рівня; — характеризує відмінність між ВВП і ВНП; додану вартість; відмінність між номінальним та реальним ВВП; складові ВВП за витратами та доходами; — аналізує статистичні дані про сучасний і колишній рівень ВВП в Україні і порівнює їх з аналогічними показниками інших країн; — обчислює валові інвестиції як суму чистих інвестицій та амортизації; чистий експорт як різницю між експортом та імпортом; за статистичними даними чи на умовних прикладах ВВП за доходами та витратами; реальний і номінальний ВВП за допомогою дефлятора ВВП; рівень реального ВВП на одну особу в Україні; — робить висновки , що від результатів національного виробництва, які вимірюються за допомогою системи макроекономічних показників, залежить рівень життя в країні; що ВВП можна розраховувати різними методами; що необхідність врахування зміни цін потребує розрахунку та аналізу реального ВВП; що реальний рівень ВВП на одну особу дає змогу порівняти стандарти життя в різних країнах та за різні проміжки часу; що чинні вимірники результатів національного виробництва є недосконалими; що потенційний рівень ВВП країни визначається кількістю та якістю її наявних виробничих ресурсів
	6	Тема 2. Валовий внутрішній продукт (ВВП) та способи його розрахунку Валовий внутрішній продукт (ВВП). Валовий національний продукт (ВНП). Способи розрахунку ВВП. Додана вартість. Особисті споживчі видатки. Валові та чисті інвестиції. Державні закупівлі товарів та послуг. Чистий експорт. Номінальний та реальний ВВП. Дефлятор ВВП. ВВП на одну особу. Потенційний ВВП	
	6	Розділ ІІ. МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА	
	2	Тема 1. Сукупний попит та його складові Сукупний попит. Складові сукупного попиту. Крива АБ.	Учень — називає складові сукупних витрат; складові сукупної пропозиції; цінові та нецінові чинники

		Цінові та нецінові чинники сукупного попиту	сукупного попиту та сукупної пропозиції;
2		Тема 2. Сутність сукупної пропозиції Сукупна пропозиція. Крива А8. Цінові та нецінові чинники сукупної пропозиції	— характеризує модель сукупного попиту та сукупної пропозиції; рівень реального ВВП, зайнятості та цін за допомогою моделі макроекономічної рівноваги;
2		Тема 3. Макроекономічна рівновага Взаємодія АБ та А8. Макроекономічна рівновага. Зміни в макрорівновазі	— спостерігає та описує значення моделі сукупного попиту та сукупної пропозиції для аналізу наслідків макроекономічних подій; альтернативні підходи до макроекономічної політики; — графічно ілюструє криву сукупного попиту та її змін під впливом нецінових чинників; криву сукупної пропозиції та змін під впливом нецінових чинників; модель зміни макроекономічної рівноваги; — робить висновки , що рівні національного доходу, зайнятості та цін формуються на основі взаємодії рішень про здійснення витрат і виробництва, які приймаються домашніми господарствами, фірмами та урядом; що сукупний попит ототожнюється з ВВП, підрахованим за витратами; що сукупна пропозиція ототожнюється з ВВП, підрахованим за доходами; що модель «АО—АЗ» є базовою моделлю макроекономічної рівноваги, яка постійно змінюється
5		Розділ III. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ І ЦИКЛІЧНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	
2		Тема 1. Економічне зростання та його типи Економічне зростання: екстенсивне та інтенсивне	Учень — називає типи економічного зростання: екстенсивне та інтенсивне; фази економічного циклу;
3		Тема 2. Економічний цикл та його фази Циклічність. Фази економічного циклу: рецесія, депресія, поживлення та піднесення. Інвестиції. Заощадження	— наводить приклади методів екстенсивного та інтенсивного зростання; впливу економічного зростання на добробут населення та якість життя; — характеризує економічне зростання як внесок у людський капітал, капітальні ресурси, технологічні та організаційні зміни; економічне зростання за допомогою кривої виробничих можливостей; сукупного попиту та сукупної пропозиції; — характеризує модель сукупного попиту та сукупної пропозиції; рівень реального ВВП, зайнятості та цін за допомогою моделі макроекономічної рівноваги; — спостерігає та описує на основі статистичних даних про ВВП зміни рівня економічної активності; роль інвестицій та заощаджень в процесі економічного розвитку; як інвестиції в освіту можуть вплинути

		<p>на економічне зростання країни та рівень життя в майбутньому; особливості фаз економічного циклу в окремих країнах;</p> <ul style="list-style-type: none"> — обчислює темпи економічного зростання; — робить висновки, що економічне зростання — це розширення межі виробничих можливостей та створення умов додаткової зайнятості та отримання прибутку; що економічне зростання можливе як за рахунок кількісного збільшення ресурсів такої самої якості (екстенсивне), так і за рахунок технічного прогресу (інтенсивне); що економічний розвиток, що має циклічний характер у будь-якій країні, зумовлений коливанням інвестицій та заощаджень; що економічний цикл означає послідовне піднесення та зниження рівня економічної активності впродовж декількох років; що держава використовує різні методи для регулювання економіки з метою нейтралізації западів та стимулювання економічного розвитку
11	Розділ IV. ЗАЙНЯТИСТЬ ТА БЕЗРОБІТТЯ	
2	<p>Тема 1. Сутність зайнятості та безробіття Робоча сила. Зайнятість. Безробіття. Економічно активне та економічно неактивне населення</p>	<p>Учень — називає та розрізняє поняття працездатного населення, економічно активного населення (зайняті та безробітні) та економічно неактивного населення, критерії безробіття;</p>
2	<p>Тема 2. Види безробіття Види безробіття: фрикційне, структурне, циклічне. Відкриті і приховане безробіття</p>	<p>— наводить приклади людей, які входять до складу робочої сили; фрикційного, структурного, циклічного безробіття; установ, які займаються регулюванням зайнятості в Україні;</p>
3	<p>Тема 3. Рівень безробіття Рівень безробіття. Природний рівень безробіття</p>	<p>— характеризує структуру працездатного населення країни; відкриті та приховане безробіття на прикладах реальної економіки України;</p>
4	<p>Тема 4. Наслідки безробіття та політика зайнятості Соціально-економічні наслідки безробіття. Закон Оукена. Політика зайнятості</p>	<p>— спостерігає та порівнює, за яких умов людина може залишати роботу або бути звільненою з неї; рівні безробіття в різних країнах; соціальні проблеми, спричинені безробіттям;</p> <p>— обчислює рівень фактичного безробіття на умовних прикладах чи за статистичними даними; втрати ВВП від безробіття за допомогою закону Оукена;</p> <p>— робить висновки, що вимушене безробіття як один з проявів порушення макроекономічної рівноваги є центральною проблемою сучасної ринкової економіки; що наслідки безробіття відчутні в усіх</p>

			сферах життєдіяльності суспільства і потребують особливих заходів державного регулювання; що залежно від різних причин безробіття може бути фрикційним, структурним та циклічним; що природний рівень безробіття визначає рівень зайнятості, який відповідає потенційному обсягу ВВП; що існування прихованого безробіття впливає на фактичний рівень безробіття в Україні
	8	Розділ V. ІНФЛЯЦІЯ	
	4	Тема 1. Суть та види інфляції Інфляція. Види інфляції: повзуча, галопуюча та гіперінфляція. Відкрита та придушена інфляція. Інфляція попиту та інфляція витрат (пропозиції). Рівень інфляції. Темпи інфляції	Учень — називає сутність інфляції; види інфляції стосовно темпів зростання цін: повзучу, галопуючу, гіперінфляцію; — наводить приклади негативних та позитивних наслідків інфляції; — характеризує інфляцію за допомогою рівняння Фішера; залежність між рівнем інфляції та рівнем безробіття; — спостерігає та описує відмінності між відкритою та придушеною інфляцією; роль очікуваної інфляції у прийнятті економічних рішень; — обчислює рівень інфляції; індекси цін та темп інфляції, а також визначає її вид; — робить висновки , що інфляція є одним з проявів макроекономічної нестабільності, який призводить до перерозподілу доходів серед членів суспільства та до невизначеності, яка впливає на економічні рішення; що з огляду на причини, які спричиняють зростання цін, розрізняють інфляцію попиту та інфляцію витрат (пропозиції); що інфляція може мати не лише негативні, руйнівні, а й позитивні наслідки; що інфляція і безробіття пов'язані між собою
	4	Тема 2. Соціально-економічні наслідки інфляції та антиінфляційна політика Інфляція та реальні доходи. Інфляція та безробіття. Антиінфляційна політика	
	7	Розділ VI. ГРОШОВО-КРЕДИТНА (МОНЕТАРНА) ПОЛІТИКА	
	3	Тема 1. Національний банк та його функції Центральний банк та його функції. Грошова маса та її вимірювання	Учень — називає структуру банківської системи; функції Центрального банку та комерційних банків; — наводить приклади комплексної дії інструментів монетарної політики; — характеризує структуру грошової маси; наслідки застосування основних інструментів монетарної політики; — спостерігає та описує , як кількість грошей в економіці впливає на її розвиток; як політика «дорогих» та «дешевих» грошей впливає на раціональну поведінку суб'єктів економічної діяльності;
	4	Тема 2. Інструменти монетарної політики Монетарна (грошова) політика. Інструменти монетарної політики: регулювання облікової ставки процента, зміна норми обов'язкових резервів, проведення операцій на відкритому ринку	

		<p>— обчислює величину складових грошової маси на умовних прикладах чи за статистичними даними; обсяг та зміни грошової маси за допомогою рівняння Фішера;</p> <p>— робить висновки, що монетарна політика здійснюється Центральним банком країни через комплекс взаємопов'язаних заходів щодо зміни грошової пропозиції; що існує безпосередній зв'язок між масою грошей в обігу та рівнем ділової активності; що коли економіка країни перебуває у стані кризи чи депресії, Центральний банк здійснює стимулюючу грошову політику; що під час піднесення чи високого рівня інфляції Центральний банк проводить рестрикційну (стримувальну) грошову політику</p>
8	Розділ VII. БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА (ФІСКАЛЬНА) ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ	
4	Тема 1. Податки та система оподаткування Податки. Функції податків. Прямі та непрямі податки. Прогресивні, пропорційні та регресивні податки	Учень — називає суть та функції податків; принципи оподаткування; — наводить приклади різних видів податків; конкретних напрямів державних видатків; — характеризує за фактичними даними головні джерела бюджетних надходжень та напрямів бюджетних витрат в Україні; зв'язок між ставкою оподаткування та надходженнями до держбюджету на прикладі кривої Лаффера; вплив конкретних заходів фіскальної політики на економічну кон'юнктуру;
2	Тема 2. Структура державного бюджету країни Державний бюджет. Дефіцит державного бюджету. Державний борг	— спостерігає та описує зміст податкової декларації та принципи її подання; зв'язок дефіциту держбюджету з іншими економічними проблемами; можливі варіанти заходів уряду щодо покриття внутрішнього та зовнішнього державного боргу; — обчислює ставку оподаткування на умовних прикладах чи за статистичними даними; суму податку на прибуток фірми; особистий прибутковий податок; розмір дефіциту чи надлишку державного бюджету;
2	Тема 3. Цілі та інструменти фіскальної політики Зміст та цілі фіскальної політики. Інструменти фіскальної політики	— робить висновки , що держбюджет складається з надходжень та видатків і є головним фінансовим планом країни; що перевищення ставки оподаткування понад оптимальний рівень веде до зменшення бюджетних надходжень; що в разі невідповідності бюджетних надходжень

			та бюджетних видатків виникає або бюджетний дефіцит, або надлишок; що дефіцит держбюджету спричиняє виникнення державного боргу; що рішення уряду про зміну величини бюджетних видатків та рівня оподаткування становлять зміст фінансової політики і приймаються з метою впливу на рівень національного виробництва, зайнятості та цін
	7	Розділ VIII. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА МІЖНАРОДНА ВАЛЮТНА СИСТЕМА	
	2	Тема 1. Світове господарство Принципи порівняльних та абсолютних переваг. Міжнародний поділ праці. Світове господарство. Міжнародна торгівля. Експорт та імпорт. Методи регулювання зовнішньої торгівлі: тарифні та нетарифні	Учень — називає суть абсолютних та порівняльних переваг, суть торговельного балансу країни, суть валютного курсу; — наводить приклади міжнародних економічних організацій; прояву позитивних та негативних наслідків глобалізації для України; економічного співробітництва України з іншими державами у розв'язуванні глобальних проблем; — характеризує необхідність включення України у світові інтеграційні процеси; наслідки державного регулювання зовнішньої торгівлі; прояви глобалізації у різних сферах; — спостерігає та описує вигідність чи невикладність певних комерційних операцій, виходячи з валютного курсу; основні види глобальних проблем та способи їх розв'язування; — обчислює альтернативну вартість виробництва товарів та послуг і визначає напрями спеціалізації країн; курси валют; — робить висновок що, якщо країни спеціалізуються на виробництві товару з найменшими альтернативними витратами, то світова економіка може виробляти значно більше товарів і надавати більше послуг; що міжнародна торгівля — це рух товарів та послуг у двобічному напрямі: експорт та імпорт; що глобалізація економіки полягає в посиленні інтеграції економік та суспільств різних держав шляхом прискореного зростання міжнародного руху товарів та послуг, капіталів, технологій, ідей та міграції трудових ресурсів; що глобалізація відбувається під зростаючим
	3	Тема 2. Міжнародна валютна система Валюта та валютний курс. Міжнародна валютна система	
	2	Тема 3. Глобалізація економіки Сутність та чинники глобалізації. Наслідки та прояви глобалізації. Способи розв'язування глобальних проблем	

			впливом транснаціонального капіталу, в умовах розвитку інформаційних технологій, транспортної інфраструктури, лібералізації тарифної політики; що глобалізація створює не тільки нові можливості щодо економічного розвитку, а й загрозу для нього
	10	Резерв часу	

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

Загальноосвітня економічна освіта на сучасному етапі має такі основні цілі:

1) ознайомлення з основами економічної теорії і прикладних економічних дисциплін (основами бізнесу, підприємницької діяльності, бухгалтерського обліку, менеджменту, маркетингу тощо);

2) формування в учнів економічного мислення;

3) формування вмінь і навичок приймати обґрунтоване рішення;

4) проведення соціальної адаптації до змін, що відбуваються в сучасному суспільстві у зв'язку з переходом до ринкових відносин;

5) проведення професійної орієнтації в галузі економічної, правової, підприємницької діяльності та розвиток підприємницьких здібностей учнів.

Відповідно до цілей економічної освіти оцінюванню підлягають теоретичні знання учнів з основ теорії та вміння використовувати ці знання у повсякденні, а саме: під час аналізу конкретних життєвих ситуацій і здійснення оптимального вибору; розв'язання практичних завдань, пов'язаних з економічною діяльністю людини, сім'ї, громади, держави; проведення порівняльного аналізу економічних явищ тощо.

Навчальна діяльність учнів має багаторівневий характер.

Початковий рівень — учень здійснює пізнавальну діяльність лише під керівництвом учителя; відтворення навчального матеріалу має фрагментарний вигляд. Результатом вивчення навчального матеріалу є впізнання учнем економічних явищ, формул, понять та однослівна відповідь на запитання. На цьому рівні учень ще не здатний розв'язувати задачі, будувати і читати графіки економічного змісту, описувати з економічної точки зору свій вибір або дії.

Середній рівень — учень з допомогою вчителя відтворює інформацію, засвоєну ним у процесі навчання (знання і вміння є копіями); намагається співвіднести показані або описані раніше економічні явища з їх характеристиками, формулами, графіками тощо, тобто може встановити, не пояснюючи причин, відповідні зв'язки: намагається застосовувати окремі прийоми логічного мислення (порівняння, аналіз, висновок); намагається розв'язати економічні справи на одну дію, загальна методи-

ка, послідовність та формула яких йому знайомі; намагається використати здобуті знання для пояснення власних рішень або дій.

Достатній рівень — учень здійснює пізнавальну діяльність самостійно, інколи звертається за консультацією до вчителя. Він розуміє і свідомо відтворює основний навчальний матеріал; застосовує в типових ситуаціях прийоми логічного мислення (порівняння, аналіз, висновок); самостійно розв'язує типові економічні вправи; вміє використовувати здобуті знання у типових ситуаціях, самостійно доводить своє твердження, але з деякими неточностями; вміє користуватися додатковими (крім розповіді вчителя і підручника) джерелами інформації; вміє спостерігати за економічною інформацією у засобах масової інформації і робити деякі висновки.

Високий рівень — учень вільно володіє змістом теми та глибоко розуміє економічні закони і категорії; підкріплює знання власними прикладами; вміє відтворити всю тему або її частину, вказуючи на причини, взаємозв'язки, наслідки, обґрунтовуючи свою точку зору; розв'язує економічні вправи, загальна методика і послідовність (алгоритм) яких йому знайомі, проте зміст охоплює декілька тем (комбіновані завдання); розв'язує нові завдання; складає план розв'язання нового завдання, пропонує оригінальні способи розв'язання, обґрунтовує результат, вносить у свою діяльність елементи творчості; учень грамотно і творчо використовує матеріали преси, телебачення, нормативні документи; виявляє особисту позицію щодо економічних процесів, які відбуваються в суспільстві.

Оцінка навчальних досягнень учнів складається з оцінювання теоретичних знань (у письмовій або усній формі) й практичних умінь учнів та здійснюється відповідно до табл. 45.

Рівні навчальних досягнень	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
Початковий	1	Учень з допомогою вчителя впізнає економічні явища побутового рівня, однослівно відповідає на конкретні питання «так» чи «ні», його навчальна діяльність на уроках потребує постійної консультації і контролю з боку вчителя.
	2	Учень з допомогою вчителя розпізнає одне з кількох запропонованих явищ, символів, понять побутового рівня, формул, виділивши їх серед інших, однослівно їх називає; відтворює деякі факти побутового рівня; з допомогою вчителя вмє використати знання з математики для розв'язання найпростіших побутових розрахункових завдань.
	3	Учень з допомогою вчителя однослівно відповідає на питання, відтворює незначну частину теми в тому вигляді і в тій послідовності, в якій вона була представлена на попередньому уроці; вмє при постійному контролі і з допомогою вчителя виконати розрахункові задачі побутового рівня в одну дію; в тестових завданнях співвіднести категорії, явища та їхні властивості.
Середній	4	Учень з допомогою вчителя відтворює словами, близькими до тексту підручника, означення економічних термінів, правил, законів; частково відтворює текст підручника, у процесі відповіді допускає окремі видозміни навчальної інформації; ілюструючи відповідь прикладами, що наводив учитель; умє розв'язувати задачу в одну дію за відомою формулою та усно її пояснити, правильно обрати і використати необхідні математичні формули.
	5	Учень з допомогою вчителя дає правильне визначення окремих економічних понять, правил, законів; словесно описує економічні явища, вказує на деякі їхні властивості; відтворює всю тему або її основну частину, ілюструючи відповідь власними прикладами; учень умє правильно виконувати завдання в одну дію, оформлюючи її без висновків; за інструкцією і з допомогою вчителя намагається: розв'язати обчислювальні або графічні задачі у дві дії з простим обґрунтуванням результату.
	6	Учень відтворює тему відповідно до її викладу в підручнику, ілюструючи власними прикладами; розкриває суть економічних понять, формул, законів, допускаючи у відповідях незначні неточності; намагається співвіднести економічні явища з їх характеристиками, застосувати окремі прийоми логічного мислення (порівняння, аналіз, висновок); умє правильно розв'язувати задачі на дві дії, за потреби звертаючись по консультацію до вчителя, робить правильні висновки; може частково проаналізувати і порівняти економічні явища побутового рівня; прийняти рішення щодо власних економічних інтересів і обґрунтувати його.

Таблиця 45 (продовження)

Достатній	7	<p>Учень без помилок відтворює зміст теми, наводячи власні приклади; правильно розкриває суть економічних понять, формул, законів; уміє самостійно розв'язувати типові економічні, графічні й розрахункові задачі в одну-дві дії та розв'язувати якісні економічні завдання; робить аналіз, порівняння, висновки, за потреби звертаючись до вчителя; користується математичними знаннями для розв'язування економічних задач.</p>
	8	<p>Учень володіє навчальною інформацією, яку вміє аналізувати, узагальнювати й систематизувати; аргументовано відповідає на поставлені питання і намагається відстояти свою точку зору; вміє користуватися економічними законами для розв'язування задач, будувати і читати графіки, відбирати необхідну додаткову інформацію для розв'язування типових завдань, аргументовано, посиляючись на закони, правила, формули, пояснювати деякі економічні процеси, що відбуваються в особистому житті та житті родини.</p>
	9	<p>Учень вільно володіє навчальним матеріалом, наводить аргументи на підтвердження своїх думок; може з допомогою вчителя відповідати на питання, що потребують знання кількох тем; уміє самостійно розв'язувати типові завдання, виправляти допущені помилки; використовувати різні джерела інформації, користуватися статистичним матеріалом; знаходити й висвітлювати практичне значення економічних знань для окремої особи, родини.</p>
Високий	10	<p>Учень вільно володіє темою, має ґрунтовні економічні знання; відповідає на питання, що потребують знання кількох тем; оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; судження його логічні й достатньо обґрунтовані; узагальнює й систематизує матеріал у межах навчальної теми; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності; ілюструє свою відповідь схемами, графіками, прикладами з життя; проводить самоперевірку виконаної роботи; може з найпростішим обґрунтуванням пояснити розв'язування завдань підвищеного (комбінованого) рівня.</p>
	11	<p>Учень має системні знання з економіки та перинні знання в галузі підприємництва, менеджменту, маркетингу; вміє керуватися економічними законами, які впливають на прийняття рішень; прогностувати соціальні наслідки прийнятих рішень, поведінку окремих людей, груп населення в різних типах економічних систем; знаходить оригінальні (нестандартні) підходи до розв'язання економічних проблем і завдань; порівнювати економічні умови в різних країнах, регіонах; пояснювати розв'язок завдань підвищеного або комбінованого рівня.</p>
	12	<p>Учень глибоко розуміє економічні закони й категорії в межах навчальної програми; подає ідеї згідно з вивченим матеріалом, робить творчо обґрунтовані висновки; визначає порядок особистої навчальної діяльності, самостійно оцінює її результати; вміє сформулювати економічну проблему й запропонувати шляхи її вирішення; вести дискусію з конкретного питання; розв'язувати задачі високого рівня складності і пояснювати їх розв'язування; аналізувати економічні й соціальні явища, користуючись відповідними документами (законами, постановами, указами тощо).</p>

Про затвердження Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти

Наказ

Міністерство освіти і науки України

№ 588 від 14.12.2000

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
19 грудня 2000 р.
за № 925/5146*

Відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 964 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад»

Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (додається).

2. Визнати такими, що втратили чинність, Положення про державну атестацію (екстернат) для одержання документів про загальну середню освіту, затверджене наказом Міністерства освіти України від 27.03.97 № 87 і зареєстроване в Міністерстві юстиції України 21.04.97 за № 151/1955, та Інструкцію про екзамени, переведення та випуск учнів загальноосвітніх навчально-виховних закладів України, затверджену наказом Міністерства освіти України від 29.01.96 № 24 та зареєстровану в Міністерстві юстиції України 21.02.96 за № 87/1112.

3. Ввести в дію Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти з 2000/2001 навчального року.

4. Науково-методичному центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України (Ляшенко О. І.) протягом 2001–2003 років розробити положення про центри незалежного тестування, їх методичне забезпечення, функціонування та експериментальну апробацію.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

Міністр

В. Г. Кремень

ПОЛОЖЕННЯ

про державну підсумкову атестацію учнів

(вихованців) у системі загальної середньої освіти

Затверджено
Наказ Міністерства освіти
і науки України 14.12.2000 № 588

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
19 грудня 2000 р. за № 925/5146

Загальні положення

Державна підсумкова атестація учнів (вихованців) (далі — атестація) — це форма контролю за відповідністю освітнього рівня випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів навчальним програмам. Атестація проводиться відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання».

Зміст, форми й терміни атестації щорічно визначаються Міністерством освіти і науки України.

Перелік предметів, з яких здійснюється атестація, та порядок звільнення від неї визначаються цим Положенням.

Учням, які закінчили загальноосвітній навчальний заклад певного ступеня, видається про це відповідний документ:

- по закінченні початкової школи — таблиць успішності;
- по закінченні основної школи — свідоцтво про базову загальну середню освіту (за бажанням учнів);
- по закінченні навчального закладу системи загальної середньої освіти — атестат про повну загальну середню освіту.

Особам, які закінчили основну школу з навчальними досягненнями високого рівня (10, 11, 12 балів), видається свідоцтво про базову загальну середню освіту особливого зразка. Особам, нагородженим золотою або срібною медаллю, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.11.97 № 1260 видається документ про повну загальну середню освіту особливого зразка.

1. Проведення атестації

1.1. Атестація проводиться в навчальних закладах системи загальної середньої освіти з навчальних предметів інваріантної частини Типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.2. Атестація випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти може за їх бажанням проводитися на базі вищих навчальних закладів (для випускників, які вступатимуть до вузів) за умови, що випускник має досягнення

у навчанні на достатньому та високому рівні, та за згодою педагогічної ради загальноосвітнього навчального закладу.

1.3. Завдання та збірники завдань для атестації розробляються й затверджуються Міністерством освіти і науки України.

1.4. Результати атестації оцінюються за 12-бальною шкалою відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.5. Річні оцінки з предметів, з яких учень не проходить атестацію, є підсумковими.

1.6. Підсумкові оцінки з предметів, з яких учень проходить атестацію, виставляються на підставі атестаційних та річних оцінок з урахуванням оцінок за семестри.

1.7. Учні мають право на повторну атестацію з метою підвищення оцінки.

Повторна атестація може проводитися у будь-який час, але не раніше ніж через 10 днів після закінчення атестації і не пізніше початку нового навчального року.

Конкретні строки повторної атестації встановлюють Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Матеріали й завдання для повторної атестації розробляє Міністерство освіти і науки України.

1.8. Учні (екстерни), які хворіли під час проведення атестації і видужали до її закінчення, зобов'язані подати медичну довідку, на підставі якої їм надається право продовжити атестацію у поточному навчальному році.

1.9. Атестація включається у структуру навчального року.

2. Державні атестаційні комісії

2.1. Для проведення атестації, не пізніше ніж за два тижні до її початку, в навчальних закладах місцевим органом управління освітою створюються державні атестаційні комісії (далі — комісії) у складі:

- голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, у виняткових випадках — учитель) та членів комісії: учитель, який викладає предмет у даному класі, асистент — учитель цього ж циклу предметів — у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня (відповідного класу гімназії, ліцею, коледжу);
- голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, або представник відповідного органу управління освітою) та членів комісії: учителя, який

викладає предмет у даному класі, та не менше двох інших членів комісії — у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня.

2.2. При проведенні атестації у вищому навчальному закладі, як це передбачено в пункті 2.1, ректор вищого навчального закладу, на базі якого проходить атестація, призначає голову комісії та затверджує її склад.

2.3. На голів комісій покладається відповідальність за об'єктивність проведення атестації та дотримання порядку її проведення.

2.4. Головою комісії не може бути керівник навчального закладу (його заступник), який викладає у даному класі предмет, з якого проводиться атестація.

2.5. За наявності паралельних класів (груп) у навчальному закладі може бути створено декілька комісій з предмета.

2.6. У випускних класах навчальних закладів системи загальної середньої освіти комісії можуть створюватися спільно з вищими навчальними закладами.

2.7. За рішенням місцевого органу управління освітою до складу комісії понад визначену в п. 2.1 норму можуть входити учителі інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти, науковці, представники професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів.

2.8. Під час проведення атестації можуть бути присутніми лише особи, уповноважені органами управління освітою.

2.9. Втручання у проведення атестації та визначення її результатів з боку осіб, які не є членами комісії, не допускається. Зауваження та пропозиції щодо процедури проведення атестації можуть подаватися у письмовій формі до районної апеляційної комісії не пізніше наступного робочого дня після проведення атестації.

2.10. Результати атестації заносяться до протоколу встановленого зразка.

2.11. Звіти комісій про результати атестації та матеріали атестації зберігаються відповідно до вимог Інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 23.06.2000 № 240.

3. Атестація у початковій школі

3.1. У початковій школі атестації підлягають результати навчальної діяльності учнів третіх (четвертих) класів з державної мови (українська мова і читання) та математики. У навчальних закладах з мовами навчання національних меншин

можуть підлягати атестації результати навчальної діяльності з мови навчання.

3.2. Атестація результатів навчальної діяльності учнів з державної мови, якщо вони вивчали її лише у двох останніх класах початкової школи, здійснюється за бажанням учнів, їх батьків (осіб, які їх замінюють).

3.3. Оцінка за атестацію з цих предметів виставляється за результатами річного оцінювання, яке здійснюється на підставі оцінок за підсумкові письмові роботи з урахуванням семестрового оцінювання навчальних досягнень учнів.

3.4. У загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня проведення підсумкових письмових робіт відбувається за участі осіб, уповноважених відповідними органами управління освітою, та фахівців.

3.5. Педагогічна рада навчального закладу на підставі результатів навчальної діяльності учня ухвалює рішення про переведення його до основної школи або дає рекомендації щодо доцільності підвищення учнем рівня його результатів з окремих предметів та за згодою батьків або осіб, які їх замінюють, вирішує питання про залишення учня на повторний курс навчання.

4. Атестація в основній школі

4.1. Атестація в основній школі проводиться з державної мови (письмово), математики (письмово), географії, біології, а також іноземної мови чи іншого гуманітарного предмета за вибором навчального закладу (у навчальних закладах з мовами навчання національних меншин атестація може проводитись з мови навчання) у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України: усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

4.2. Випускники основної школи, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5. Атестація у старшій школі

5.1. Атестація у старшій школі проводиться з державної мови (письмово), історії України та трьох предметів (у тому числі в навчальних закладах з мовами навчання національних меншин — з мови навчання) за вибором учнів.

5.2. Випускники, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5.3. У загальноосвітніх навчальних закладах з мовами навчання національних меншин, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах, класах з поглибленим вивченням окремих предметів перелік предметів за вибором може бути доповнений навчальними предметами варіативної частини навчальних планів.

5.4. Атестація з кожного з предметів проводиться у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України (усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України).

5.5. У навчальних закладах системи загальної середньої освіти, що працюють з вищими навчальними закладами у складі навчальних або навчально-науково-виробничих об'єднань або за угодами з ними, дозволяється поєднувати атестацію зі вступними іспитами до вищого навчального закладу.

У такому разі за погодженням з Міністерством освіти і науки України завдання для атестації з профільних предметів можуть бути доповнені (з обов'язкових для атестації предметів) або замінені (з предметів, які учень сам обирає на атестацію) завданнями вищого навчального закладу та завчасно доведені до відома випускників.

5.6. Атестація випускника відбувається лише в конкретному вищому навчальному закладі, до якого він вступає, і лише з профільних для цього вузу предметів.

За терміном така атестація повинна відбуватися раніше атестації у навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

5.7. Результати атестації у вищому навчальному закладі є одночасно результатами атестації за підсумками навчання випускника в навчальному закладі системи загальної середньої освіти.

Результати повідомляються у письмовій формі директору навчального закладу, де навчається випускник. Вони виставляються в атестат про повну загальну середню освіту й зараховуються як результати вступних іспитів до вищого навчального закладу.

5.8. Випускник навчального закладу системи загальної середньої освіти подає заяву (анкету) на ім'я керівника навчального закладу, де він навчається, із зазначенням повної назви вищого навчального закладу, де він має намір проходити атестацію.

Заяву (анкету) такого ж змісту, а також витяг із рішення педагогічної ради навчального закладу про згоду на проходження

атестації випускником у вищому навчальному закладі випускник повинен подати до вищого навчального закладу.

5.9. Випускникові видається атестаційний лист за підписом голови комісії, завіреним печаткою вищого навчального закладу, де випускник проходив атестацію.

5.10. Педагогічна рада навчального закладу, де навчається випускник, на підставі отриманого повідомлення про результати атестації у вищому навчальному закладі приймає рішення про здобуття випускником повної загальної середньої освіти.

6. Атестація екстернів

6.1. Екстернат у системі загальної середньої освіти є різновидом індивідуальної форми навчання, що забезпечує гарантоване Конституцією України право громадян на здобуття повної загальної середньої освіти й організовується відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про загальноосвітній навчальний заклад цього Положення.

6.2. Екстерн — особа, яка самостійно опановує навчальні програми і якій надається можливість проходження підсумкової та державної підсумкової атестації в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

6.3. Отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти у формі екстернату не обмежується віком.

6.4. Відмова з боку керівників навчального закладу, а також місцевих органів управління освітою в атестації екстернів з метою отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти не допускається.

6.5. Громадяни України, які навчалися й отримали документ про відповідний рівень освіти за кордоном, з метою отримання документа державного зразка про базову або повну загальну середню освіту зобов'язані пройти атестацію екстерном.

За наявності міждержавної угоди про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту атестація екстерна не здійснюється, крім випадків, коли на атестації наполягає екстерн.

6.6. Можливість пройти атестацію й отримати відповідний документ про освіту мають екстерни, які:

- з будь-яких причин не мають змоги відвідувати навчальні заняття в загальноосвітньому навчальному закладі;
- навчаються за індивідуальною формою;
- отримали документ про відповідний рівень загальної середньої освіти за кордоном;

- прискорено опанували програмний матеріал відповідного класу, ступеня навчання;
- не завершили навчання в навчальному закладі системи загальної середньої освіти;
- є іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах.

6.7. Зарахування повнолітніх громадян до навчального закладу на екстернат здійснюється за їх особистою заявою, а неповнолітніх громадян — за заявою батьків або осіб, які їх замінюють, погоджується з місцевим органом управління освітою і затверджується наказом керівника навчального закладу.

6.8. Приймання заяв від екстернів на проходження атестації починається з жовтня місяця поточного навчального року й закінчується, як правило, не пізніше ніж за три місяці до початку атестації.

6.9. Атестація проводиться в навчальному закладі системи загальної середньої освіти за місцем проживання екстернів або в навчальному закладі, визначеному відповідним органом управління освітою.

6.10. До атестації за курс повної загальної середньої освіти допускаються екстерни, які мають свідоцтво про базову загальну середню освіту.

6.11. Адміністрація навчального закладу, у якому здійснюється атестація, зобов'язана ознайомити екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з цим Положенням, порядком проведення атестації.

6.12. Перед атестацією проводиться підсумкова атестація з предметів інваріантної частини навчального плану. Проходження підсумкової атестації є передумовою для проходження екстерном атестації.

6.13. Рішення про допуск екстерна до атестації приймається педагогічною радою навчального закладу, затверджується наказом директора.

6.14. Підсумкову атестацію та атестацію екстерн проходить в одному навчальному закладі.

Підставою для завершення атестації в іншому навчальному закладі є довідка з попереднього місця її проходження, що підписується керівником навчального закладу, головою комісії і завіряється печаткою навчального закладу.

6.15. У разі незгоди екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з результатами підсумкової атестації чи атестації їм надається право оскаржити їх на загальних підставах.

6.16. Результати атестації екстерна фіксуються в окремому протоколі, у правому верхньому кутку якого зазначено: «Екстернат».

6.17. За результатами атестації на підставі рішення педагогічної ради, яке оформлюється наказом керівника навчального закладу, екстернам видаються свідоцтво про базову загальну середню освіту та атестат про повну загальну середню освіту.

6.18. Видача свідоцтва про базову загальну середню освіту, атестата про повну загальну середню освіту реєструється у книзі обліку цих документів. Запис про видачу свідоцтва про базову загальну середню освіту та атестата про повну загальну середню освіту заноситься у книгу в графі «Рік вступу до дано-го закладу» — «екстернат».

6.19. Екстерни, які пройшли атестацію на атестат про повну загальну середню освіту, золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» та срібною медаллю «За досягнення у навчанні» не нагороджуються.

7. Атестація за результатами річного оцінювання

7.1. Атестація учнів загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів для хворих дітей у період їх перебування у цих закладах, спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з наслідками поліомієліту і церебральним паралічем, складними порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, глухих і зі слабим слухом, сліпих і слабозорих, а також учнів вечірніх (змінних) спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих і слабозорих, глухих і зі слабим слухом здійснюється на основі річного оцінювання у випускному класі.

7.2. Учні, які за станом здоров'я звільняються від атестації, мають право атестуватися за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Для проходження атестації в цьому випадку необхідно подати до комісії такі документи:

- 1) заява батьків учня або осіб, які їх замінюють;
- 2) довідка лікарсько-контрольної комісії, завірена печаткою лікувальної установи.

7.3. За рішеннями Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки, охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій учні, які проживають (проживали) у зонах безумовного чи гарантованого добровільного відселення у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС та зонах стихійного

лиха, можуть бути атестовані за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Підставою для звільнення від атестації є рішення педагогічної ради, видається наказ керівника навчального закладу.

7.4. Учні випускних класів, які беруть участь у міжнародних олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах, виставках, що мають статус міжнародних і проходять у період атестації, атестуються за результатами річного оцінювання.

7.5. Учасники міжнародних олімпіад, спортивних змагань, конкурсів, призери III та учасники IV етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт Малої академії наук звільняються від атестації з предметів, з яких вони стали призерами. До атестата про повну загальну середню освіту виставляється з цих предметів підсумкова оцінка 12 балів.

7.6. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до олімпіад, змагань, конкурсів, які мають статус міжнародних, звільняються від атестації; підсумкові оцінки їм виставляються за результатами річного оцінювання.

8. Апеляційні комісії. Подання та розгляд апеляцій

8.1. Для забезпечення об'єктивного проведення атестації відповідними органами управління освітою створюються апеляційні комісії з кожного предмета.

8.2. Чисельність і склад апеляційних комісій затверджуються відповідними органами управління освітою органів місцевого самоврядування або виконавчої влади.

8.3. Результати атестації можуть бути оскаржені до апеляційної комісії учнями, їх батьками або особами, які їх замінюють, протягом 10 днів після її проведення.

9. Контроль за дотриманням вимог проведення атестації

9.1. Контроль за дотриманням вимог організації та проведення атестації покладається на відповідні органи управління освітою.

9.2. Наслідки проведення атестації щорічно до 15 липня узагальнюються та аналізуються відповідними органами управління освітою.

9.3. Узагальнена інформація Міністерству освіти і науки України подається відповідними органами управління освітою до 1 серпня.

Начальник головного
управління змісту освіти

П. Б. Полянський

Деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти

ПОСТАНОВА

*Кабінету Міністрів України
від 25 серпня 2004 р. № 1095*

З метою забезпечення реалізації конституційних прав громадян на рівний доступ до вищої освіти Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Порядок зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти (додається).
2. Погодитися з пропозицією Міністерства освіти і науки щодо створення у 2005 році Українського центру оцінювання якості освіти як бюджетної установи і його регіональних підрозділів у містах Вінниці, Дніпропетровську, Донецьку, Івано-Франківську, Києві, Львові, Одесі, Сімферополі та Харкові.

3. Міністерству освіти і науки:

1) забезпечити, починаючи з 2009 року, повний перехід до проведення вступних випробувань до вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації для навчання за державним замовленням шляхом зовнішнього оцінювання із зарахуванням його результатів як державної підсумкової атестації випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти;

2) здійснити поетапне запровадження зовнішнього оцінювання: I етап — 2005 рік — утворення Українського центру оцінювання якості освіти і його регіональних підрозділів; проведення однієї сесії тестування з певного навчального предмета для 10 тис. випускників (3 навчальні предмети на вибір) із зарахуванням результатів зовнішнього оцінювання за бажанням випускників і за рішенням приймальних комісій вищих навчальних закладів як вступних випробувань до цих закладів;

II етап — 2006 рік — проведення під час двох сесій тестування з одного навчального предмета для 90 тис. випускників (3 навчальні предмети на вибір) із зарахуванням його результатів за бажанням випускників і рішенням приймальних комісій вищих навчальних закладів як вступних випробувань до цих закладів;

III етап — 2007–2008 роки — проведення під час двох сесій тестування з одного навчального предмета для 238 тис. випускників, вступних випробувань до вищих навчальних закладів

III—IV рівнів акредитації для навчання за державним замовленням шляхом зовнішнього оцінювання з обов'язковим зарахуванням його результатів як державної підсумкової атестації випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти;

IV етап — 2009 рік — проведення під час двох сесій двох тестувань з української мови і навчального предмета на вибір випускника; проведення вступних випробувань до вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації для навчання за державним замовленням шляхом зовнішнього оцінювання з обов'язковим зарахуванням його результатів як державної підсумкової атестації випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти;

3) забезпечити участь загальноосвітніх навчальних закладів у проведенні міжнародних обстежень якості освіти.

4. Академії педагогічних наук:

— здійснювати наукове супроводження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти;

— розробити критерії оцінювання якості освіти;

— проводити аналіз моніторингових досліджень і подавати

Міністерству освіти і науки інформацію про його результати.

5. Міністерству освіти і науки розробити та подати Кабінетові Міністрів України проекти положень про Український центр оцінювання якості освіти і його регіональні підрозділи.

6. Міністерству освіти і науки разом з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, Вінницькою, Дніпропетровською, Донецькою, Івано-Франківською, Львівською, Одеською, Харківською обласними та Київською міською державними адміністраціями забезпечити розміщення Українського центру оцінювання якості освіти і його регіональних підрозділів.

Прем'єр-міністр України

В. Янукович

Порядок зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти

Затверджено

постановою Кабінету Міністрів України

від 25 серпня 2004 р. № 1095

1. Зовнішнє оцінювання та моніторинг якості освіти (далі — оцінювання якості освіти) запроваджується з метою забезпечення реалізації конституційних прав громадян на рівний доступ до освіти, здійснення контролю за дотриманням Державного стандарту загальної середньої освіти, аналізу стану системи освіти та прогнозування її розвитку.

2. Оцінювання якості освіти здійснюється шляхом:

- зовнішнього оцінювання навчальних досягнень випускників середніх загальноосвітніх навчальних закладів, за результатами якого проводиться їх державна підсумкова атестація та конкурсний відбір для навчання у вищих навчальних закладах;
- участі учнів у міжнародних обстеженнях якості освіти;
- збирання, аналізу та поширення інформації щодо соціально-економічних і педагогічних показників, які визначають стан функціонування системи освіти на локальному, регіональному, державному і міжнародному рівні;
- підготовки узагальнених аналітичних матеріалів про якість освіти в Україні на різних освітніх рівнях і з різних предметних галузей, визначення стану функціонування системи загальної середньої освіти та прогнозування її подальшого розвитку.

3. МОН встановлює строки, перелік навчальних предметів, програми та порядок проведення оцінювання якості освіти і визначає загальну стратегію моніторингу якості освіти та забезпечує його проведення, контролює виконання запланованих заходів.

4. Організаційно-методичне і технологічне забезпечення оцінювання якості освіти здійснюється Українським центром оцінювання якості освіти і його регіональними підрозділами.

5. Національна система оцінювання якості освіти включає електронні бази даних, які створюються і ведуться згідно із законодавством у сфері інформаційної безпеки, зокрема:

- навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів;
- відомості щодо педагогічних працівників, які залучаються до зовнішнього оцінювання;

— тестових завдань, які використовуються для зовнішнього оцінювання.

6. Оцінювання якості освіти здійснюється з метою забезпечення об'єктивності оцінки навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів, поєднання державної підсумкової атестації з вступними випробуваннями до вищих навчальних закладів, забезпечення їх прозорості.

Оцінювання якості освіти, починаючи з IV етапу його запровадження, є обов'язковим для всіх випускників, які виявили бажання навчатися у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації за державним замовленням. За його результатами випускникам видається документ, зразок якого затверджується МОН.

7. Оцінювання якості освіти здійснюється на засадах конфіденційності. Перелік документів, інформація у яких належить до конфіденційної, визначається МОН за поданням Українського центру оцінювання якості освіти. На ці документи поширюється дія Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 листопада 1998 р. № 1893 (Офіційний вісник України, 1998 р., № 48, ст. 1764; 2001 р., № 49, ст. 2190; 2002 р., № 11, ст. 515).

8. Загальноосвітні навчальні заклади беруть участь у міжнародних обстеженнях якості освіти, зокрема порівняльних оцінюваннях навчальних досягнень учнів різних вікових груп з різних галузей знань, які проводяться міжнародними організаціями.

9. Для участі у міжнародних обстеженнях якості освіти МОН у порядку, встановленому законодавством, визначає базову установу чи організацію, яка виконує всю необхідну підготовчу роботу і узгоджує свою діяльність з відповідними міжнародними організаціями. За результатами цих обстежень готуються аналітичні матеріали.

10. Моніторинг якості освіти проводиться на основі обстеження об'єктив освітньої діяльності шляхом оцінки певних показників та проведення аналізу результатів визначення стану функціонування освітньої системи, здійснення обґрунтованого прогнозу її розвитку, зокрема:

— на локальному рівні — системного аналізу діяльності навчального закладу щодо досягнення поставленої перед ним мети, успішності випускників, які вступили до ви-

щих навчальних закладів, прогнозування психолого-педагогічних результатів, а також стану функціонування муніципальної системи освіти в цілому та її порівнянних елементів з урахуванням специфіки функціонування кожного суб'єкта освітньої системи, прогнозування діяльності навчальних закладів;

- на регіональному рівні — аналізу стану функціонування регіональної системи освіти, її специфіки та завдань інтеграції з урахуванням державної політики в галузі освіти;
- на загальнодержавному рівні — аналізу стану функціонування освітньої системи в цілому, визначення перспектив її розвитку, які враховуються у процесі формування державної політики в галузі освіти;
- на міжнародному рівні — визначення рівня функціонування освітньої системи в контексті міжнародних стандартів, який враховується у процесі формування державної політики в галузі освіти.

11. МОН враховує результати зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти під час проведення аналізу стану функціонування освітньої системи, визначає перспективні напрями її розвитку та розробляє заходи щодо реалізації державної політики в галузі освіти. Зазначені заходи оприлюднюються в засобах масової інформації, висвітлюються у фахових виданнях для ознайомлення з ними педагогічної громадськості.

Зовнішнє тестування з економіки

Вступ

Дорогі друзі!

Із 2002–2003 навчального року Міністерство освіти і науки України за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» проводить експеримент щодо зовнішнього тестування навчальних досягнень учнів (наказ Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.07.2002 р.). Результати такого тестування, за бажанням випускників, можуть бути зараховані як державна підсумкова атестація, а також як вступний іспит до вищих навчальних закладів, що погодяться визнавати ці результати. Перелік таких вищих навчальних закладів щороку публікуватиметься.

Тестування з економіки здійснюватимуть Центр тестових технологій і мережа регіональних центрів тестування. Зовнішнє тестування, яке проводитиметься на підставі однакових вимог і за однаковою процедурою, дасть змогу одержати об'єктивну оцінку навчальних досягнень учнів. Екзамен, здійснений у формі зовнішнього тестування, має шанс бути справді чесним, максимально об'єктивним, таким, який надасть достовірну інформацію про рівень підготовки учням, їхнім батькам, а також (за бажанням учня) школам і вищим навчальним закладам. Технологію, тестові матеріали та процедуру зовнішнього тестування розроблено з урахуванням кращого світового досвіду. До роботи над інформаційними матеріалами з економіки залучено фахівців Міністерства освіти і науки України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного економічного університету, Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Чернівецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, вчителів-практиків.

Програмові вимоги зовнішнього тестування укладено відповідно до навчальних програм середньої загальноосвітньої школи і програми вступних іспитів до вищих навчальних закладів. Урахування у змісті тестових завдань вимог щодо вступу до вищих навчальних закладів дасть змогу забезпечити наступність між середньою та вищою освітою.

Пропонуємо до Вашої уваги інформаційні матеріали з викладом вимог, форми, структури і змісту зовнішнього тестування.

У цих матеріалах Ви знайдете також приклад тесту і зразок його оцінювання.

Найважливіше завдання інформаційних матеріалів — допомогти учням підготуватися до зовнішнього тестування.

У школах буде розповсюджено інформацію про набір учнів для проходження зовнішнього тестування з економіки. Щоб ознайомитись із процедурою зовнішнього тестування, Ви зможете пройти пробне тестування.

У цих інформаційних матеріалах викладено вимоги до освітньої підготовки учнів та описано процедуру зовнішнього сертифікаційного тестування з економіки.

Зовнішнє тестування в запитаннях та відповідях

Які матеріали можна використовувати, готуючись до зовнішнього тестування?

Готуючись до зовнішнього тестування, можна використовувати такі матеріали:

1. Підручники та посібники з економіки, рекомендовані Міністерством освіти і науки України.
2. Інформаційні матеріали «Зовнішнє тестування з економіки», які визначають мету, основні завдання, програмові вимоги і містять тестові завдання (демонстраційний варіант).
Поради щодо роботи з інформаційними матеріалами:
  - ознайомтеся з розділом, який стосується програмових вимог до зовнішнього тестування з економіки;
  - ознайомтеся з інструкціями до кожної частини тесту, це допоможе Вам у процесі тестування краще зрозуміти інструкції та зекономити час для виконання завдань;
  - ознайомтеся з бланком відповідей, у якому Ви за допомогою умовних позначень будете фіксувати результати виконання завдань; бланк складається з декількох частин, які передбачають різні способи позначення цих результатів;
  - спробуйте виконати зразки екзаменаційних завдань, подані в інформаційних матеріалах; стежте за часом.

Як довго триває тестування?

Тестування триває 130 хвилин. З них: інструктаж — 10 хвилин, виконання завдань — 120 хвилин.

Де проводитиметься тестування? Коли потрібно прибути на місце тестування?

Місце тестування, дата і початок указані в довідці, яку Ви отримуєте в регіональному центрі тестування. Довідка є перепусткою до місця тестування, і без неї Вам не дозволять узяти участь у тестуванні.

Бажано, щоб Ви прибули до місця тестування щонайменше за 30 хв до початку. Якщо Ви прийдете до аудиторії / класу після початку тестування, Вам не дозволять узяти в ньому участь.

Кому надають інформацію про результати тестування? Де можна отримати результати тестування?

Інформацію про результати тестування надають лише особисто учасникові тестування. У регіональному центрі тестування Ви отримуєте Сертифікат Центру тестових технологій, у якому буде вказано Ваш результат. Його буде подано у трьох вимірах: у процентилях, у балах, набраних за відповіді, та за 12-бальною шкалою. Процентилі є ранговою шкалою, що показує місце конкретного абітурієнта в загальному розподілі результатів (наприклад, результат 92 бали за наведеною 100-бальною шкалою оцінювання означає, що 92 % учасників тестування написали гірше, ніж ця особа). За Вашим бажанням результат тестування може бути зарахований як бал державної підсумкової атестації з економіки, а також як результат вступного іспиту на відповідні спеціальності в вищих навчальних закладах — учасниках експерименту. Перелік цих спеціальностей Вам можуть надати в регіональному центрі тестування.

Правила проходження зовнішнього тестування

Ці правила стосуються кожного учасника зовнішнього тестування і діють увесь період складання тесту. Усі порушення під час тестування заносяться до протоколу тестування, який передають до Центру тестових технологій. На підставі занесеної до протоколу інформації про порушення правил зовнішнього тестування його результати може бути анульовано.

Шановний учаснику тестування!

Прибудьте до місця тестування щонайменше за 30 хв до його початку. Якщо Ви прибудете після початку тестування, Вам не дозволять узяти в ньому участь.

Місце проведення, дата і час зазначені в довідці, яку Ви отримуєте в Центрі тестування. Довідка є перепусткою до приміщення, де проводиться тестування. Без довідки Вам не доз-

волять брати участь у тестуванні. Вам також потрібно мати із собою паспорт.

Особи, які супроводжують Вас, не можуть перебувати у приміщенні, де відбувається тестування.

До аудиторії Вас запросить інструктор, який укаже Ваше місце в ній (номер місця відповідатиме Вашому номерові у списку на дверях аудиторії). Заборонено мінятися місцями з іншими учасниками тестування.

Під час тестування не можна спілкуватися з іншими його учасниками. Якщо виникла проблема, піднесіть руку, і до Вас підійде інструктор, щоб допомогти.

Під час тестування не можна їсти, пити і виходити з аудиторії. Якщо під час тестування Вам потрібно вийти, піднесіть руку, але час Вашого тестування не буде продовжено.

Під час тестування заборонено користуватися будь-якими матеріалами чи посібниками, а також папером, олівцями, пейджерами, книжками, маркерами, плеєрами з навушниками, мобільними телефонами, будь-якими електронними та фотографічними засобами. Вам буде вказано місце, де Ви залишите всі особисті речі. Не беріть цих речей із собою, щоб не ускладнювати роботи собі та організаторам тестування.

Вам потрібно мати із собою капілярну або гелеву ручку з чорнилом/пастою яскравого чорного кольору.

Ви зобов'язані виконувати всі вказівки інструктора.

Стосовно порушення процедури тестування Ви маєте право подати скаргу у той самий день на адресу Апеляційної комісії.

Інструктори можуть позбавити Вас права складати тест і випровадити Вас з аудиторії за:

- спробу складати тест за іншого учасника тестування;
- використання будь-яких посібників, пов'язаних з предметом тестування;
- порушення дисципліни;
- спробу надати чи одержати допомогу, спілкування в будь-якій формі з іншою особою щодо змісту тесту під час тестування;
- спробу винести тестові завдання (у будь-якому вигляді) з аудиторії, де проводиться тестування;
- запізнення на початок тестування;
- спробу залишити кімнату без дозволу під час тестування;
- порушення правил поведінки, зазначених у цій інструкції або записаних в екзаменаційних матеріалах.

Про затвердження Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти

Наказ

Міністерство освіти і науки України

№ 434 від 06.09.2000

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
26 вересня 2000 року за № 659/4880*

Відповідно до Законів України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту» і Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 7 червня 2000 р. № 773/2000 .

Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти (додається).
2. Визнати таким, що втратило чинність, Тимчасове положення про класного керівника середнього закладу освіти, затвержене наказом Міністерства освіти України 01.07.97 № 239 і зареєстроване в Міністерстві юстиції України 26.08.97 за № 337/2141.
3. Міністру освіти Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти обласних, Київської і Севастопольської міських держадміністрацій довести Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти до відома керівників навчальних закладів.
4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

Міністр

В. Г. Кремень

Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти

Затверджено

Наказ Міністерства освіти і науки України

06.09.2000 № 434

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
26 вересня 2000 року
за № 659/4880*

1. Загальні положення

- 1.1. Це положення регламентує діяльність класного керівника загальноосвітнього, професійно-технічного навчального закладу (далі — класний керівник).
- 1.2. Класний керівник — це педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом учнів класу, навчальної групи професійно-технічного навчального закладу, окремими учнями, їх батьками, організацію і проведення позаурочної та культурно-масової роботи, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу в створенні належних умов для виконання завдань навчання і виховання, самореалізації та розвитку учнів (вихованців), їх соціального захисту.
- 1.3. Класний керівник у визначенні змісту роботи керується Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», іншими законодавчими і нормативно-правовими актами України, а також цим Положенням.
- 1.4. Класний керівник здійснює свою діяльність відповідно до основних завдань загальної середньої освіти, спрямованих на:
  - виховання громадянина України;
  - формування особистості учня (вихованця), його наукового світогляду, розвитку його здібностей і обдаровань;
  - виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовку учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;
  - виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, почуття власної гідності,

- свідомого ставлення до обов'язків, прав і свобод людини і громадянина, відповідальності перед законом за свої дії;
- реалізацію права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
  - виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй;
  - виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

2. Організація діяльності класного керівника

- 2.1. Обов'язки класного керівника покладаються на педагогічного працівника загальноосвітнього, професійно-технічного навчального закладу, який має педагогічну освіту, здійснює педагогічну діяльність, фізичний та психічний стан здоров'я якого дозволяє виконувати ці обов'язки.
- 2.2. Обов'язки класного керівника покладаються директором навчального закладу на педагогічного працівника за його згодою і не можуть бути припинені до закінчення навчального року. У виняткових випадках з метою дотримання прав та інтересів учнів (вихованців) зміна класного керівника може бути здійснена протягом навчального року.
- 2.3. На класного керівника покладається керівництво одним класом, навчальною групою.
- У початкових класах класне керівництво здійснює вчитель початкових класів.
- У професійно-технічному навчальному закладі класне керівництво здійснюється в навчальних групах, учні (вихованці) яких під час навчання здобувають повну загальну середню освіту або навчаються на основі базової загальної середньої освіти без отримання повної. Функціональні обов'язки класного керівника розробляються відповідно до цього Положення з урахуванням типу закладу та завдань навчально-виховного процесу і затверджуються директором навчального закладу.
- 2.4. Класний керівник як організатор класного колективу:
- сприяє забезпеченню умов для засвоєння учнями (вихованцями) рівня та обсягу освіти, а також розвитку їх здібностей;

- створює умови для організації змістовного дозвілля, профілактики бездоглядності, правопорушень, планує та проводить відповідні заходи;
- сприяє підготовці учнів (вихованців) до самостійного життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- проводить виховну роботу з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей учнів (вихованців), їх нахилів, інтересів, задатків, готовності до певних видів діяльності, а також рівня сформованості учнівського колективу;
- координує роботу вчителів, викладачів, майстрів виробничого навчання, психолога, медичних працівників, органів учнівського самоврядування, батьків та інших учасників навчально-виховного процесу з виконання завдань навчання та виховання в класному колективі (групі), соціального захисту учнів (вихованців).

2.5. Класний керівник має право на:

- відвідування уроків, занять із теоретичного та виробничого навчання, виробничої практики та позакласних занять у своєму класі (групі), присутність на заходах, що проводяться для учнів (вихованців) навчальні, культурно-просвітні заклади, інші юридичні або фізичні особи;
- внесення пропозицій на розгляд адміністрації навчального закладу та педагогічної ради про моральне та матеріальне заохочення учнів (вихованців);
- ініціювання розгляду адміністрацією навчального закладу питань соціального захисту учнів (вихованців);
- внесення пропозицій на розгляд батьківських зборів класу (групи) щодо матеріального забезпечення організації та проведення позаурочних заходів у порядку, визначеному законодавством;
- відвідування учнів (вихованців) за місцем їх проживання (за згодою батьків, опікунів, піклувальників), вивчення умов їх побуту та виховання;
- вибір форми підвищення педагогічної кваліфікації з проблем виховання;
- вияв соціально-педагогічної ініціативи, вибір форм, методів, засобів роботи з учнями (вихованцями);
- захист професійної честі, гідності відповідно до чинного законодавства;
- матеріальне заохочення за досягнення вагомих результатів у виконанні покладених на нього завдань.

2.6. Класний керівник зобов'язаний:

- вибирати адекватні засоби реалізації завдань навчання, виховання і розвитку учнів (вихованців);
- здійснювати педагогічний контроль за дотриманням учнями (вихованцями) статуту і Правил внутрішнього трудового розпорядку навчального закладу, інших документів, що регламентують організацію навчально-виховного процесу;
- інформувати про стан виховного процесу в класі та рівень успішності учнів (вихованців) педагогічну раду, адміністрацію навчального закладу, батьків;
- дотримуватись педагогічної етики, поважати гідність учня (вихованця), захищати його від будь-яких форм фізичного, психічного насильства; своєю діяльністю стверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі;
- пропагувати здоровий спосіб життя;
- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру;
- вести документацію, пов'язану з виконанням повноважень класного керівника (класні журнали, особові справи, плани роботи тощо).

2.7. Класний керівник складає план роботи з класним колективом у формі, визначеній адміністрацією навчального закладу.

2.8. Класний керівник підзвітний у своїй роботі директору навчального закладу, а у вирішенні питань організації навчально-виховного процесу безпосередньо підпорядкований заступнику директора з навчально-виховної роботи.

2.9. Класний керівник може бути заохочений (відзначений) за досягнення високих результатів у виховній роботі з учнями (вихованцями). Форми і види заохочення регулюються законодавством України.

Начальник головного управління
нормативного забезпечення та
взаємодії з регіонами

Я. П. Корнієнко

**Про затвердження Положення
про Всеукраїнські учнівські олімпіади
з базових і спеціальних дисциплін, турніри,
конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт
та конкурси фахової майстерності**

Наказ

Міністерство освіти України

№ 305 від 18.08.98

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
24 вересня 1998 р. за № 598/3038*

Відповідно до Закону «Про освіту» та на виконання рішення колегії Міністерства освіти України від 29 липня 1998 року «Про стан і перспективи проведення учнівських олімпіад» і з метою створення належних умов для виявлення та підтримки обдарованої молоді, розвитку її інтересів, схильностей та природних обдарувань

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності (додається).
2. Структурним підрозділам Міністерства освіти України, Інституту змісту і методів навчання спільно з Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити організацію і проведення учнівських олімпіад, турнірів і конкурсів відповідно до цього Положення.
3. Вважати таким, що втратило чинність, Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності, затверджене відповідно наказом Міністерства освіти України від 15.02.95 р. № 39, зареєстроване в Мінюсті 12.04.95 р. за № 101/637.
4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Савченко О. Я.

Міністр

М. З. Згуровський

Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

*Затверджено
Наказ Міністерства освіти України
18.08.98 № 305*

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
24 вересня 1998 р. за № 598/3038*

1. Загальні положення

1.1. Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових дисциплін проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з таких базових дисциплін: українська мова та література, історія, основи правознавства, іноземні мови (англійська, німецька, французька, іспанська), математика, фізика, хімія, біологія, географія, основи інформатики і обчислювальної техніки, трудове навчання, основи економіки.

Всеукраїнські конкурси фахової майстерності, олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться щороку серед учнів випускних груп професійно-технічних закладів освіти.

Всеукраїнські конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук та наукових товариств учнів проводяться щороку за такими профілями:

- філології та мистецтвознавства;
- фізико-математичний;
- обчислювальної техніки і програмування;
- хіміко-біологічний;
- історико-географічний;
- техніко-технологічний.

Всеукраїнські турніри юних фізиків, астрономів, математиків, хіміків, істориків проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з відповідних дисциплін. З ініціативи організаційних комітетів та за наявності відповідних фінансових можливостей проводиться турнір юних винахідників і раціоналізаторів (базова дисципліна — фізика).

При виникненні потреби та за наявності фінансових можливостей за наказом Міністерства освіти України можуть проводитись олімпіади, турніри та конкурси (державного масштабу) з інших базових і спеціальних дисциплін, а також спеціальні комплексні олімпіади для учнів початкової школи. Правила проведення таких олімпіад, конкурсів та турнірів затверджуються Міністерством освіти України.

Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій можуть проводитись олімпіади з мови і літератури національних меншин, що проживають в Україні, та інші олімпіади, конкурси, турніри.

За бажанням учасник має право на загальних засадах брати участь у змаганнях серед учнів старших (порівняно з класом (курсом) фактичного навчання) класів (курсів). Студенти вищих закладів освіти будь-якого рівня акредитації не мають права змагатись в учнівських олімпіадах, турнірах, конкурсах на будь-яких етапах.

1.2. Основними завданнями учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і турнірів є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, учнівської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих учнів та надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти країни;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення базових, спеціальних та фахових дисциплін, прищеплення широким колам учнівської молоді навичок дослідницької роботи;
- пропаганда досягнень науки, техніки та новітніх технологій, популяризація серед молоді робітничих професій;
- підведення підсумків роботи факультативів, гуртків, секцій, учнівських наукових товариств, активізація всіх форм позакласної та позашкільної роботи з учнями;
- підвищення рівня викладання базових, спеціальних та фахових дисциплін, фахової підготовки учнів;
- виявлення, поширення і впровадження в навчально-виховний процес сучасних прийомів і методів навчання;
- залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів вищих закладів освіти, працівників наукових закладів України до активної допомоги навчально-виховним закладам у справі поліпшення стану викладання дисциплін і підвищення рівня знань, умінь та навичок учнівської молоді;
- формування команд для участі в міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах.

1.3. Керівником Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів є Міністерство освіти України.

1.4. Організатором та координатором Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів є Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, на який покладається відповідальність за організаційно-методичне забезпечення проведення відповідних змагань.

1.5. Міністерство освіти України спільно (на рівних засадах) з Інститутом змісту і методів навчання Міністерства освіти України здійснюють контроль за дотриманням вимог даного Положення при проведенні всіх етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів.

1.6. Для організації та проведення олімпіад, конкурсів і турнірів створюються організаційні комітети, а для перевірки виконання завдань — журі. До проведення Всеукраїнських конкурсів-захистів залучається Координаційна науково-методична рада Малої академії наук та представники наукових товариств учнів.

1.7. Для складання завдань олімпіад, конкурсів, турнірів оргкомітети створюють комісії, до яких входять фахівці відповідної галузі у складі не більше п'яти осіб. Члени комісії несуть персональну відповідальність за науковий рівень змісту завдань та їх секретність до моменту оприлюднення. Надання підготовлених завдань будь-якій особі, яка не є членом комісії, категорично забороняється.

1.8. Для консультацій щодо розв'язання спірних питань в роботі журі (правильність перевірки та об'єктивність оцінювання робіт і визначення переможців олімпіад, конкурсів і турнірів) призначаються експерти-консультанти.

1.9. Переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та конкурсів фахової майстерності визначають в особистій першості. Переможців Всеукраїнських турнірів визначають за результатами командної першості, а за умови, що всі змагання відповідного етапу турніру проходили в особистій першості, — переможці турніру визначаються в особистій першості.

1.10. В олімпіадах, конкурсах і турнірах за згоди Міністерства освіти України у відповідності до чинного законодавства можуть брати участь учні середніх закладів освіти зарубіжних країн.

1.11. Всеукраїнські учнівські олімпіади всіх етапів, конкурси і турніри є очною формою змагань.

1.12. Учасники олімпіад, конкурсів, турнірів, за їх бажанням, отримують завдання і дають на них відповідь державною або іншою (національних меншин) мовою.

1.13. Вчителі середніх закладів освіти, викладачі та майстри виробничого навчання професійно-технічних закладів освіти, викладачі та наукові працівники вищих закладів освіти, наукових установ, працівники органів освіти, методичних та інших установ і організацій, які брали активну участь у підготовці учнів до змагань та проведенні цих заходів, можуть бути відзначені відомчими та іншими державними нагородами.

2. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів

2.1. Олімпіади з базових дисциплін проводяться в чотири етапи:

I етап — шкільні (училищні),

II етап — районні (міські),

III етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у містах Києві та Севастополі — міські),

IV етап — на державному рівні.

Проведення олімпіад I, II, III етапів відповідно з різних предметів одночасно забороняється. На всіх етапах завдання готуються окремо для кожного класу (курсу).

Конкурси фахової майстерності та олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться у три етапи: I етап — училищні (районні (міські) — не проводяться), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт проводяться в три етапи: I етап — районні (міські), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Турніри проводяться в два етапи: I етап — між командами середніх та професійно-технічних закладів освіти та II етап — фінальний — на державному рівні. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій у відповідності до чинного Положення розробляють Положення про проведення I, II, III етапів олімпіад з базових дисциплін, I, II етапів конкурсів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та I етапу турнірів.

2.2. I етап: шкільні (училищні) олімпіади — з базових та училищні — зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, міжшкільний (міжучилищний) етап турнірів.

2.2.1. I етап олімпіад з базових дисциплін проводиться у жовтні, конкурсів фахової майстерності та олімпіад зі спеціальних дисциплін — у березні, турнірів — у вересні-листопаді поточного року.

2.2.2. Персональний склад оргкомітетів та журі, експерти-консультанти I етапу олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами керівника закладу освіти.

2.2.3. Завдання для учасників олімпіад і конкурсів готують комісії, склад яких затверджується наказом керівника закладу освіти.

Турніри проводяться за завданнями оргкомітетів, які надсилаються до середніх та професійно-технічних закладів освіти до 15 серпня поточного року.

2.2.4. Звіти про проведення олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь команд у наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають до районних (міських) оргкомітетів до 1 листопада поточного року.

Звіти про проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та заявки на участь команд в наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають оргкомітетам обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканським, в містах Києві та Севастополі — міським) олімпіад і конкурсів до 1 квітня наступного року.

Оргкомітети фінальних етапів турнірів розглядають заявки учасників і результати їх виступів у I етапі та надсилають учасникам запрошення для участі у фінальному етапі турнірів.

2.3. II етап: районні (міські) олімпіади з базових дисциплін; I етап: районні (міські) конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт.

2.3.1. II етап олімпіад з базових дисциплін та I етап конкурсів-захистів проводяться щороку у листопаді-грудні за завданнями обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканського, у містах Києві та Севастополі — відповідно міжрегіонального та міського) інститутів удосконалення вчителів (післядипломної освіти), територіальних відділень Малої академії наук, розробленими спільно з журі. Кількість турів олімпіад, їхня тривалість та форми проведення визначаються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Для складання завдань олімпіад створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної

Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.3.2. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів-консультантів олімпіад і конкурсів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами відділу освіти районної (міської) державної адміністрації.

2.3.3. Звіти про проведення II етапу олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь в III етапі оргкомітети цих олімпіад надсилають відповідним обласним (в Автономній Республіці Крим — республіканському, в містах Києві та Севастополі — міським) оргкомітетам до 30 грудня поточного року, а про проведення I етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт — до 10 січня наступного року.

2.4. III етап: обласні олімпіади з базових дисциплін; II етап: обласні олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські).

2.4.1. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів-консультантів III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.2. III етап олімпіад з базових дисциплін, II етап конкурсів-захистів проводиться у січні-лютому, II етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності — у квітні за графіками, які встановлює щорічно Міністерство освіти України.

2.4.3. Умови проведення олімпіад із базових і спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності визначаються і затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. В умовах визначається кількісний склад, пропорційність представленості навчально-виховних закладів в олімпіадах і конкурсах, місце та інші питання їх проведення з урахуванням місцевих можливостей. Кожна олімпіада проводиться в межах одного міста (містечка, селища).

2.4.4. Олімпіади з базових та спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт проводяться за завданнями або рекомендаціями Міністерства освіти України та, у разі необхідності, за безпосередньої участі його представника, який стежить за дотриманням вимог даного Положення. Олімпіади з математики, фізики, хімії, інформатики і обчислювальної техніки проводяться не менше ніж у два тури. Кількість турів інших змагань, їх тривалість та форми проведення визначає Міністерство освіти України разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Якщо Міністерством освіти України надано тільки рекомендації щодо підготовки олімпіадних завдань, то для їх складання створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.5. Звіти про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін (додаток 1), заявки на участь команд у IV етапі олімпіад з базових дисциплін (додаток 2) оргкомітети надсилають до Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України та оргкомітетам Всеукраїнських олімпіад (за місцем проведення) до 5 березня поточного року. Заявки на участь команд у III етапі конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт — Управлінню гуманітарної освіти та виховання Міністерства освіти України до 10 березня поточного року. Заявки на участь у III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності (додаток 3) оргкомітети надсилають до Головного управління професійно-технічної освіти Міністерства освіти України до 1 травня поточного року.

2.4.6. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій проводять відбірково-тренувальні збори переможців III етапу олімпіад з базових дисциплін та II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів — для формування відповідно складу команд на IV етап олімпіад з базових дисциплін, III етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, самостійно визначаючи кількісний склад учасників, тривалість та порядок проведення зборів. Персональний склад учасників зборів визначається за результатами (набраними балами), досягнутими на відповідних змаганнях. Остаточний склад команд, що братимуть участь у наступному

етапі змагань, формується з урахуванням результатів проведення відбірково-тренувальних зборів.

2.5. IV етап — Державні олімпіади з базових дисциплін; III етап — Державні олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт; фінальний етап турнірів.

2.5.1. Персональні склади оргкомітетів, журі та експерти-консультанти олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

2.5.2. Олімпіади з базових і спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності проводяться у два-три тури. Кількість турів (теоретичний, практичний, експериментальний), форми (письмові роботи, співбесіди тощо) та час їх проведення визначає Міністерство освіти України спільно з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад і конкурсів.

2.5.3. Програма роботи кожної секції конкурсу-захисту наукових робіт передбачає три тури:

I — конкурс науково-дослідницьких робіт;

II — захист науково-дослідницьких робіт;

III — виконання контрольних завдань з базових дисциплін.

2.5.4. Фінальні етапи турнірів включають проведення:

— відбіркового конкурсу, на якому у формі наукових диспутів обговорюються результати розв'язання завдань першого етапу турнірів, в яких безпосередню участь беруть учні, студенти, викладачі, вчені;

— чвертьфінальних та напівфінальних конкурсів;

— конкурсу капітанів;

— фіналу, як заходу підбиття підсумків.

Правила та умови проведення Всеукраїнських турнірів щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.5. Заклад освіти, на базі якого проводиться олімпіада, конкурс або турнір, готує приміщення і територію, ділянки на підприємствах, матеріально-технічну базу, технічну і технологічну документацію, створює безпечні умови для виконання олімпіадних і конкурсних завдань, виділяє, за потреби, для членів журі і оргкомітету спецодяг і захисні засоби. Обладнання (механізми, машини, агрегати), інструменти, реактиви тощо для проведення олімпіад, турнірів, конкурсів повинні бути однотипними або однакової продуктивності (потужності, вантажопідйомності, швидкості і т.ін.), та по можливості новими і найбільш поширеними, попередньо випробуваними і відрегульованими.

2.5.6. Завдання для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів готують комісії, персональний склад яких затверджує Міністерство освіти України. Олімпіадні завдання, як правило, складаються з авторських задач і вправ (тестів).

За умови, що з відповідної дисципліни (фаху) проводиться Міжнародна олімпіада, конкурс або турнір, програму, за якою готуються завдання останнього етапу відповідної олімпіади, конкурсу, турніру, може бути розширено з урахуванням програми Міжнародних змагань.

Для забезпечення проведення експериментального туру олімпіад з фізики, хімії, біології за рішенням оргкомітетів відповідних олімпіад команди-учасниці привозять до місця проведення олімпіад комплекти приладів та реактивів (зі шкільного обладнання, за технічними характеристиками безпечними та обумовленими оргкомітетом) у кількості, яка уможливує виконання завдань усіма членами команди.

2.5.7. Вимоги до написання й оформлення науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук і наукових товариств учнів додаються до Умов проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, які щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.8. Конкурси фахової майстерності передбачають виконання їхніми учасниками теоретичного і практичного завдань, зміст яких має відповідати вимогам навчальних програм і єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника професій і робіт, за розрядом, класом, категорією не нижче випускних, з яких здійснюється підготовка кваліфікованих робітників у професійних навчально-виховних закладах.

Теоретичні знання учасників конкурсів перевіряються шляхом письмового опитування.

2.6. Практичні та експериментальні завдання для олімпіад, турнірів та конкурсів складаються так, щоб забезпечити рівні можливості виконання їх всіма учасниками і сприяти повному виявленню кожним із них досягнутого рівня знань, вмінь та фахової майстерності.

2.7. При виконанні завдань з математики не дозволяється користуватися довідковими таблицями, калькуляторами, логарифмічною лінійкою та іншими обчислювальними засобами. На практичних турах олімпіад дозволяється користуватися лише обладнанням, програмним забезпеченням та друкованими матеріалами, що надаються оргкомітетом. Завдання олімпіади з основ інформатики та обчислювальної техніки виконуються на ЕОМ — сумісних комп'ютерах.

При виконанні письмових робіт, які підлягають зашифруванню, забороняється використання будь-яких позначок, різних кольорів написання, копіювального чи міліметрового паперу тощо (якщо це не передбачено умовами виконання завдання), які сприяли б дешифруванню роботи. При виконанні практичних завдань на конкурсах фахової майстерності можна користуватися власними інструментами і пристроями.

2.8. За результатами IV етапу олімпіад з базових дисциплін та III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та II (фінального) етапу турнірів визначаються кандидати для участі у відповідних Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах, якщо такі проводяться. Для підготовки команд школярів України до участі у Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України проводить осінні настановчі, зимові навчально-тренувальні та весняні відбірково-тренувальні збори. До участі в осінніх та зимових зборах запрошуються учні з числа переможців відповідної олімпіади минулого навчального року. Для визначення остаточного складу команд проводяться весняні відбірково-тренувальні збори.

До складу учасників весняних відбірково-тренувальних зборів, незалежно від класу навчання, входять лише переможці IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад поточного навчального року, які змагались серед учнів одинадцятих (випускних) класів (курсів). Кількісний склад учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних Міжнародних змаганнях поточного року, не повинен перевищувати подвійної кількості учнів, що входять до складу команди України згідно з правилами відповідної Міжнародної олімпіади, конкурсу або турніру. Понад зазначену кількість до числа учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних Міжнародних змаганнях поточного року, включаються переможці відповідних Міжнародних змагань минулого року, якщо вони є учнями середніх закладів освіти.

2.9. Персональний склад членів та керівників команд школярів України для участі в Міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах затверджується наказом Міністерства освіти України.

3. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів

3.1. Учні мають право брати участь у кількох предметних олімпіадах. До участі в II, III та IV етапах олімпіади допуска-

ються тільки учні, які стали переможцями попереднього етапу відповідної олімпіади. Кількісний склад учасників наступного етапу олімпіади визначає оргкомітет наступного етапу, а персональний склад — оргкомітет попереднього етапу відповідної олімпіади спільно з журі.

3.2. На всіх етапах олімпіад, конкурсів, турнірів учні мають право брати участь в змаганнях за клас (курс), не молодший ніж клас (курс) їх навчання в школі (училищі). Учасники змагань виступають у складі команд, сформованих відповідно до адміністративно-територіального підпорядкування закладів освіти, в яких навчаються учні.

3.3. У I етапі олімпіад з базових і спеціальних дисциплін беруть участь усі учні школи або училища, які бажають, у конкурсах фахової майстерності — всі учні, які бажають і мають відповідний допуск до роботи з механізмами та обладнанням, у I етапі турнірів — команди учнів одного закладу освіти. Будь-які обмеження права участі школярів в I етапі олімпіад з базових дисциплін забороняються. Перелік дисциплін, з яких проводиться олімпіада, та класів (курсів), які беруть участь у змаганнях, визначається відповідним оргкомітетом закладу освіти.

3.4. У II етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.4.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями I етапу олімпіад відповідно:

- з математики 6–11 класів;
- з української мови і літератури, фізики та географії 7–11 класів;
- з історії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, іноземних мов, біології та трудового навчання 8–11 класів;
- з основ правознавства, основ економіки 9–11 класів.

3.4.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями I етапу відповідних олімпіад.

3.4.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка в олімпіадах, зазначених в пункті 3.4.1, крім олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, які проходять в Московському районі м. Києва.

3.5. У III етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.5.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями II етапу олімпіад і включені до складу команди району (міста), відповідно:

- з математики 7–11 класів;
- з української мови і літератури, фізики, географії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, біології, історії 8–11 класів;
- з основ правознавства, іноземних мов, трудового навчання, основ економіки 9–11 класів.

3.5.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями II етапу відповідних олімпіад і включені до складу команди району (міста).

3.5.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка в м.Києві (або області за місцем постійного проживання учнів, якщо олімпіади проходять під час канікул). Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка беруть участь в III етапі олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в м.Києві у складі окремих команд. Роботи учасників (перевірені журі) передаються до ліцею для визначення кандидатів на участь в IV етапі відповідних олімпіад.

3.5.4. Формування команд, визначення кількісного складу учасників та умови проведення II і III етапів олімпіад і конкурсів з кожної дисципліни або профілю здійснюють у суворій відповідності з цим Положенням відділи освіти районних (міських) державних адміністрацій, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, в Автономній Республіці Крим — Міністерство освіти.

3.6. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь обласні (від Автономної Республіки Крим — республіканська), Київська та Севастопольська міські команди, сформовані з учнів середніх закладів освіти та I–III курсів професійно-технічних закладів освіти, а також в олімпіадах з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки — команди учнів Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка.

IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться для учнів відповідно:

- з української мови і літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії 8–11 класів;
- з основ правознавства, іноземних мов, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки 9–11 класів;
- трудового навчання 9 та 11 класів.

Кількісний склад кожної команди визначається відповідно до її рейтингу. До складу команд включають учнів, які за ста-

ном здоров'я можуть бути допущені до участі у змаганнях та брали участь у попередньому III етапі олімпіад і стали переможцями.

3.7. У III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності беруть участь переможці II етапу цих олімпіад і конкурсів із числа учнів випускних курсів професійно-технічних закладів освіти.

3.8. Кількісний склад учасників III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів та їхнє представництво у командах від Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя визначаються відповідними умовами їх проведення, які затверджуються Міністерством освіти України.

3.9. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін можуть брати участь за погодженням з Міністерством освіти України переможці заочних телевізійних та інших олімпіад (державного масштабу), конкурсів науково-методичних та фахових журналів, а також команди інших держав. Переможці зазначених олімпіад та конкурсів включаються понад рейтингову кількість, визначену згідно з пунктом 8.9 даного Положення, до складу команд областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя або Українського фізико-математичного ліцею відповідно до місця знаходження закладу освіти, в якому вони навчаються.

3.10. Будь-які винятки щодо участі школярів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових і спеціальних дисциплін, турнірах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт та конкурсах фахової майстерності, не передбачені даним Положенням, є неприпустимими.

3.11. До місця проведення олімпіад, конкурсів і турнірів учні прибувають організовано у супроводі керівника команди, маючи при собі паспорт або свідоцтво про народження, учнівський квиток, медичну довідку про відсутність інфекційних хвороб та контакту з інфекційними хворими, посвідчення про допуск до роботи на відповідних машинах та обладнанні.

3.12. Керівник команди, як правило, призначається з числа вчителів, майстрів виробничого навчання, викладачів закладів освіти, які брали активну участь у підготовці учнів до олімпіад, конкурсів і турнірів, в їх проведенні і не є членами журі або оргкомітету відповідного етапу змагань.

3.13. Команду чисельністю не менше 6 чоловік супроводжує двоє дорослих, які є керівниками команди.

3.14. Керівники команди адміністративно відповідають за життя та здоров'я членів команди.

3.15. На олімпіади зі спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності прибувають представники професійно-технічних закладів освіти, кількість яких визначається із розрахунку: один майстер чи викладач від кожного закладу освіти, що скерував учня на олімпіаду або конкурс. Представник може бути призначений керівником відповідної команди.

3.16. Керівники команд, представники закладів освіти повинні забезпечити своєчасне оформлення належних документів, прибуття учнів на олімпіаду, конкурс або турнір і повернення їх до закладів освіти, належну морально-психологічну підтримку і допомогу.

3.17. Керівники команд після прибуття на олімпіаду, конкурс або турнір подають до оргкомітету копії звіту та заявки на право участі команди у них, творчі роботи учнів для участі в огляді-конкурсі, якщо такий передбачено програмою олімпіади або конкурсу. До заявки на олімпіаду з основ інформатики і обчислювальної техніки включаються відомості про комп'ютерну мову програмування для кожного учня.

3.18. За відсутності звіту та заявки, неправильного їх оформлення або порушення строку їх подання питання про участь команди в олімпіаді, конкурсі або турнірі вирішується оргкомітетом.

3.19. Категорично забороняється втручання батьків учасників та інших сторонніх осіб у перебіг змагань, проживання та харчування разом з учасниками змагань, участь у перевірці робіт та розгляді апеляцій.

3.20. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів до початку змагань мають бути ознайомлені з порядком і умовами їх проведення, обладнанням, інструментами, матеріалами, характером і обсягом виконуваних робіт, видами і формами морального і матеріального заохочення тощо.

3.21. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів повинні суворо дотримуватись вимог їх проведення, норм і правил техніки безпеки, виконувати рішення оргкомітету і журі, виявляти бережливість у використанні обладнання, приладів, інструментів тощо. У разі порушення цих вимог спільним рішенням оргкомітету та журі вони можуть бути усунуті від змагань та дискваліфіковані.

3.22. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів мають право ознайомитись з відповідями (розв'язками) завдань, запропонованими журі, та з попередніми результатами (до під-

биття остаточних підсумків) оцінки робіт учасників. У разі виникнення суперечливих питань учасники мають право після завершення всіх турів відповідного етапу змагань подавати до журі апеляції з приводу правильності та об'єктивності оцінки виконаних ними завдань і одержати відповідь в усній формі. Питання про допуск до розгляду суті апеляції членами журі вирішується спільно представником оргкомітету, відповідальним за дотримання вимог чинного Положення, та експертом-консультантом; дозволу одного з них достатньо для розгляду апеляції.

3.23. Порядок і особливості проведення конкурсів-захистів Малої академії наук та склад їх учасників визначається Умовами проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, учнів-членів Малої академії наук України, які щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

4. Нагородження учасників олімпіад, конкурсів і турнірів

4.1. Переможцями відповідного етапу вважаються учні, нагороджені дипломами I, II та III ступенів.

4.2. Прізвища та імена переможців і учасників змагань записуються в дипломах у називному відмінку.

4.3. Переможці I і II етапів олімпіад, конкурсів і I етапу турнірів визначаються відповідними оргкомітетами на основі рекомендацій журі.

4.4. Переможці III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за відповідними спеціалізаціями у кількості, яка не перевищує 30 % числа учасників змагань відповідного класу (курсу) з орієнтовним розподілом кількості дипломів у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решті учасників вручаються дипломи учасника.

Результати проведення III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт затверджуються відповідними наказами Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, у містах Києві та Севастополі — міських держав-

них адміністрацій. Кращі роботи учасників олімпіад і конкурсів можуть бути відзначені спеціальними дипломами або призами.

4.5. Окремо, згідно з зазначеними в пункті 4.4 вимогами, Головним управлінням освіти Київської міської державної адміністрації нагороджуються члени команд Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка, що стали переможцями III етапу олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в м.Києві. При визначенні кількості переможців III етапу зазначених олімпіад в м.Києві (згідно з пунктом 4.4) кількість переможців від Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка не враховується.

4.6. Переможці IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за профілями у кількості, що не перевищує 50% загальної кількості учасників змагань відповідного класу (курсу), з орієнтовним розподілом їх у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решта учасників нагороджується дипломами учасника.

Кількість переможців IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів, нагороджених дипломами I ступеня, не повинна перевищувати однієї шостої, а нагороджених дипломами II ступеня — однієї третини від кількості переможців відповідних змагань окремо за класами (курсами) або за профілями.

4.7. Дипломи переможців та учасників IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів підписуються головами оргкомітетів та журі і завіряються відповідно до місця проведення змагань гербовою печаткою Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, в містах Києві та Севастополі міських дер-

жавних адміністрацій. У разі втрати диплом не поновлюється і дублікат не видається.

4.8. Результати проведення IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад із спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

4.9. Зазначені в пункті 4.6 дипломи є основними документами, що підтверджують перемогу (участь) у відповідних змаганнях і дають право на пільги при вступі до вищих закладів освіти України, якщо це передбачено чинними Правилами вступу до вищих закладів освіти України.

4.10. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до Міжнародних олімпіад, конкурсів та турнірів звільняються від випускних (перевідних) екзаменів.

4.11. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів можуть бути нагороджені спеціальними призами відповідних оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо.

4.12. Багаторазові переможці олімпіад, конкурсів, турнірів можуть бути нагороджені спеціальними стипендіями установ та закладів, громадських благодійних та інших організацій і фондів.

5. Оргкомітети олімпіад, конкурсів, турнірів

5.1. Оргкомітет створюється із числа керівників установ та організацій, що проводять олімпіади, конкурси і турніри, працівників методичних установ, представників місцевих органів державної влади, громадських організацій, товариств, благодійних фондів тощо.

При проведенні конкурсів, пов'язаних з роботою на об'єктах, що підлягають нагляду спеціальних організацій і відомств, до складу оргкомітетів включаються представники цих організацій і відомств.

5.2. Очолює оргкомітет голова, який має заступників і секретаря. Голова оргкомітету здійснює розподіл доручень між його членами та керує роботою з організації проведення відповідної олімпіади, конкурсу або турніру.

5.3. При проведенні IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності і конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та фінального етапу турнірів до складу оргкомітету входить представник Інституту змісту і методів навчання або Міністерства освіти України, на якого покладається відповідальність за

координування та узгодження дій оргкомітету і відповідного журі під час підготовки та проведення заходів, а також — за дотриманням вимог чинного Положення.

5.4. IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі за графіком, складеним на 5 років і затвердженим Колегією або наказом Міністерства освіти України. Головами оргкомітетів призначаються, відповідно, Міністр освіти Автономної Республіки Крим, начальники управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

За погодженням з державними адміністраціями, головами оргкомітетів можуть призначатись заступники голів цих державних адміністрацій, а начальники управлінь освіти — їх заступниками. Одним із заступників голови оргкомітету призначається директор відповідного інституту післядипломної освіти (підвищення кваліфікації вчителів).

5.5. Оргкомітети:

5.5.1. Проводять організаційну роботу з підготовки і проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.2. Визначають і забезпечують порядок проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.3. Розподіляють робочі місця між учасниками конкурсів фахової майстерності відповідно до результатів жеребкування.

5.5.4. Розробляють і затверджують Правила проведення турнірів і Умови проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності.

5.5.5. Створюють мандатну комісію, яка проводить реєстрацію учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, перевіряє відповідність складів команд до зазначеного в поданих заявках, наявність і правильність оформлення документів, приймає рішення про допуск учнів до участі у конкурсі фахової майстерності, визначає жеребкуванням стартові номери його учасників.

5.5.6. Створюють робочі групи для проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності.

5.5.7. Готують документацію для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів (програми, посвідчення учасників, бланки протоколів, звіти тощо).

5.5.8. Формують склад учасників олімпіад, конкурсів і турнірів із числа переможців попереднього етапу за результатами їх виступів на змаганнях або за результатами відбірково-тренувальних зборів.

5.5.9. За поданням журі, суворо дотримуючись чинного Положення, приймають рішення щодо визначення переможців змагань та нагородження переможців і учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, визначають персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів та остаточний склад команд для участі у наступному етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів, готують документацію про результати виступу команд, їх представництво на наступний етап.

5.5.10. Складають звіти про проведення олімпіад, турнірів та конкурсів. Рішення за підсумками проведення олімпіад, конкурсів, турнірів підписується головами оргкомітету, журі та секретарем і завіряється, відповідно до місця проведення змагань, печаткою органу управління освітою, на який покладено відповідальність за їх проведення.

В Рішенні обов'язково вказується:

- прізвище та ім'я (в називному відмінку) переможців і учасників змагань, назва закладу освіти та клас (курс) навчання;
- прізвище, ім'я кандидатів до складу команди для участі в наступному етапі змагань (в тому числі — до збірної команди України на відповідні Міжнародні олімпіади, конкурси, турніри, якщо такі проводяться);
- короткий аналіз та висновки щодо результатів та рівня проведення олімпіади, конкурсу, турніру.

5.5.11. При порушенні учасниками олімпіад, конкурсів і турнірів даного Положення позбавляють їх права участі в них.

5.5.12. Сприяють висвітленню результатів олімпіад, конкурсів і турнірів у засобах масової інформації та у періодичній пресі.

5.6. Секретар оргкомітету олімпіади, конкурсу або турніру забезпечує ведення належної документації.

5.6.1. Документація фінальних етапів олімпіад, конкурсів, турнірів та роботи учасників зберігаються протягом року в Інституті змісту і методів навчання Міністерства освіти України.

6. Журі олімпіад, конкурсів, турнірів

6.1. Журі формується з фахівців відповідного профілю з числа наукових працівників академічних установ та вищих закладів освіти, викладачів, учителів, методистів тощо. Його очолює голова, який має одного або кількох заступників; решта — члени журі, доручення між якими розподіляє голова або його заступник.

6.1.1. Кількість членів журі не повинна перевищувати третини від кількості школярів, які беруть участь у відповідній олімпіаді, конкурсі, турнірі.

6.1.2. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не можуть входити особи, діти та інші родичі або учні яких беруть участь у відповідних змаганнях.

6.1.3. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не може входити більше ніж 15 % від загального числа членів журі відповідних змагань, працівників однієї установи або закладу освіти.

6.2. Голова журі:

6.2.1. Бере участь у формуванні складу журі.

6.2.2. Несе відповідальність за об'єктивність перевірки та оцінювання робіт учасників олімпіади, конкурсу або турніру.

6.2.3. Очолює комісію зі складання завдань для олімпіад, конкурсів або турнірів.

6.3. Журі олімпіад, конкурсів і турнірів:

6.3.1. Перевіряє і оцінює рівень якості учнівських робіт.

6.3.2. Після змагань проводить консультації для учасників олімпіад, турнірів, конкурсів і керівників команд щодо розв'язування запропонованих завдань, розглядає апеляції.

6.3.3. Аналізує рівень підготовки учасників олімпіад, турнірів та конкурсів, готує подання оргкомітету про нагородження переможців, складає відповідний звіт.

6.3.4. Рекомендує кандидатів до складу команд для участі у наступному етапі олімпіад, конкурсів і турнірів.

6.3.5. Рекомендує персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів команд України з підготовки до відповідних Міжнародних олімпіад, конкурсів, турнірів.

7. Робочі групи олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності

7.1. Робочі групи створюються із числа інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних закладів освіти, працівників підприємств і організацій, на базі яких проводиться олімпіада або конкурс.

7.2. Кількість робочих груп та їхній склад визначаються залежно від конкретних умов проведення олімпіади або конкурсу. Очолює робочу групу керівник.

7.3. Керівником робочої групи призначається, як правило, старший майстер професійно-технічного закладу освіти,

в обов'язки якого входить організація проведення інструктажу учасників олімпіади або конкурсу з техніки безпеки з оформленням відповідного протоколу.

7.4. Робочі групи:

7.4.1. Забезпечують справність обладнання, машин, механізмів, агрегатів, режим їх експлуатації, перевіряють наявність на робочих місцях учасників потрібних інструментів, приладів, матеріалів, що використовуються в процесі проведення олімпіади або конкурсу.

7.4.2. Стежать за дотриманням учасниками конкурсів правил техніки безпеки.

7.4.3. Беруть участь, за потреби, в технологічному процесі, контролюють процес виконання учасниками олімпіад або конкурсу робіт, готують необхідні матеріали на розгляд журі.

8. Порядок визначення кількісного складу команд

8.1. Кількісний склад команд, що беруть участь у II, III етапах олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, турнірах та конкурсах фахової майстерності, визначається відповідними оргкомітетами.

8.2. Кількісний склад команд на IV етапі олімпіад з базових дисциплін визначається відповідно до рейтингу команд.

8.3. На IV етапі олімпіад з базових дисциплін команді-учасниці надається право включення до її складу, понад належну за рейтингом кількість, одного додаткового учасника за кожний диплом I ступеня, отриманий членом цієї команди на IV етапі відповідної олімпіади минулого року.

8.4. Дія пункту 8.3 не поширюється на команди, які мали переможців, нагороджених дипломом першого ступеня в поза минулому році, навіть якщо минулого року відповідні олімпіади не проводились.

8.5. Рейтинг команд на Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових дисциплін визначається за результатами їх виступів протягом двох останніх років.

8.6. За кожний диплом, отриманий членом команди, нараховується така кількість балів:

диплом I ступеня — 5 балів;

диплом II ступеня — 3 бали;

диплом III ступеня — 1 бал.

8.7. Щорічний рейтинг команди R_1 визначається як частка від ділення загальної кількості балів (ЗКБ), набраних усіма переможцями, які є членами даної команди, до загальної кількості балів.

кості членів команди (n), які фактично брали участь у змаганнях, тобто:

$$R_1 = \frac{ЗКБ}{n}$$

У випадку включення відповідно до пункту 3.9 даного Положення, з дозволу Міністерства освіти України, додаткових членів до складу команди, їхні результати враховуються при обчисленні рейтингу команди, за винятком випадків, коли керівником відповідної команди до початку змагань було подано представнику Міністерства освіти України або Інституту змісту і методів навчання, відповідальному за дотримання вимог даного Положення, письмову заяву з проханням про неврахування результатів виступу членів команди, включених до її складу відповідно до пункту 3.9 чинного Положення.

8.8. Загальний рейтинг команди $R_{\text{заг.}}$ визначається як сума рейтингів за останні два роки, тобто:

$$R_{\text{заг.}} = R_2 + R_1.$$

За рейтингом складається список команд, починаючи з команди, яка має найвищий рейтинг.

8.9. На наступний рік формування команд IV етапу олімпіад з базових дисциплін, з урахуванням кількості класів, що беруть в них участь, здійснюється таким чином:

8.9.1. З української мови та літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії (беруть участь учні 8–11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 11-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II–III місця — із 9-ти осіб;

IV–VI місця — із 8-ми осіб;

VII–X місця — із 7-ми осіб;

XI–XV місця — із 6-ти осіб.

Решта команд формується у складі не більше 4-х учнів.

8.9.2. З іноземних мов (англійська, німецька, французька, іспанська), основ правознавства, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки (беруть участь учні 9–11 класів), без урахування додаткових членів команди за рахунок переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 9-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II–III місця — із 7-ми осіб;
IV–VI місця — із 6-ти осіб;
VII–X місця — із 5-ти осіб;
XI–XV місця — із 4-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 3-х учнів.

8.9.3. З трудового навчання (беруть участь учні 9 та 11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 6-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II–IV місця — із 5-ти осіб;
V–IX місця — із 4-х осіб;
X–XV місця — із 3-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 2-х учнів.

За однакового рейтингу команди у списку розташовуються в алфавітному порядку, а кількісний склад цих команд визначається як округлене до цілого числа середнє арифметичне між представництвом, що відповідає їх фактичному місцю у списку команд.

8.9.4. Якщо певна олімпіада не проводилась протягом двох останніх років, то склад всіх команд, що братимуть участь в цьогорічній, формується у кількості, що відповідає кількісному складу команди, яка розташована на XI місці в рейтинговому списку, складеному для відповідної олімпіади. Якщо олімпіада проводилась в один з двох попередніх років, то рейтинг команд визначається за результатами виступу учнів цього року.

8.9.5. До складу команд, що посіли I–VI місце (на олімпіаді з трудового навчання I–IV місце), обов'язково включається по 2 учні, а решти — по одному учню із класу (курсу).

9. Фінансування олімпіад, конкурсів і турнірів

9.1. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів фінансується за рахунок місцевих бюджетів органів державного управління освітою та Міністерства освіти України.

9.2. Витрати на проїзд (в обидва кінці), харчування в дорозі, відрядження супровідників, проведення навчально-тренувальних зборів кандидатів до складу команд на наступний етап олімпіад, конкурсів і турнірів несуть органи або заклади освіти, які направляють команду або окремих учасників на олімпіаду, конкурс або турнір, а на проживання, харчування, культурне обслуговування учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, опла-

ту роботи членів журі і оргкомітету, експертів-консультантів, заохочення учасників — органи освіти і заклади, на які покладається їх проведення.

9.3. Харчування учасників I–III етапів олімпіад з базових дисциплін, I–II етапів олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт проводиться за нормами, передбаченими для вихованців шкіл-інтернатів, IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінальних етапів турнірів — за нормами для вихованців училищ фізичної культури.

9.4. За працівниками установ та закладів освіти, які залучаються до проведення олімпіад, конкурсів і турнірів, зберігаються норми відшкодування витрат на службові відрядження, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

9.5. До роботи зі складання завдань для олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів та до участі в роботі оргкомітету і журі можуть залучатися працівники різних закладів, установ та організацій на договірних підставах з оплатою праці відповідно до чинного законодавства.

Додаток 1

до п.2.4.5 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Звіт

про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін у ____/____ навчальному році з _____

(назва олімпіади) (Автономної Республіки Крим, області, міста)

1. Відомості про учасників олімпіад:

Кількість закладів освіти, учні яких брали участь в I етапі			Кількість учасників олімпіади за етапами									Кількість переможців III етапу за ступенями дипломів				
			I			II			III							
міських (селищних)	сільських	спеціалізованих	Класи									I	II	III		
			міських (селищних)	сільських	спеціалізованих	міських (селищних)	сільських	спеціалізованих	міських (селищних)	сільських	спеціалізованих					
			7													
			8													
			9													
			10													
			11													
			Разом													

2. Коротко подаються відомості про організацію і проведення олімпіад, виконання учасниками завдань, участь учителів і працівників закладів освіти, вносяться пропозиції щодо поліпшення роботи олімпіади.

Начальник управління освіти
 Голова оргкомітету олімпіади
 Голова журі олімпіади

М.П. «___» _____ року

Додаток 2

до п.2.4.5 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Заявка

на участь команди _____
 (Автономної Республіки Крим, області, міста)
 у IV етапі Всеукраїнської олімпіади з _____ у _____ році

За рішенням оргкомітету і журі III етапу Всеукраїнської олімпіади на IV етап Всеукраїнської олімпіади направляються такі учні-переможці III етапу олімпіади:

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Дата народження (прописом)	Назва навчального закладу	Клас		Місце на III етапі	Прізвище, ім'я, по батькові працівника, який підготував учня	Додаткова інформація (комп'ютерна мова)
				на-вчання	данія			

Керівником команди призначено _____
 (прізвище, ім'я та по батькові; посада)

Начальник управління освіти
 М.П. Голова оргкомітету олімпіади
 Голова журі олімпіади

« _____ » _____ року

Додаток 3
до п.2.4.5 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін,
конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Заявка

на участь учнів професійно-технічних закладів освіти

_____ (Автономної Республіки Крим, області, міста)
 у III етапі Всеукраїнської олімпіади зі спеціальної
 дисципліни _____, конкурсу фахової майстерності
 за професією _____ у _____ році.

За рішенням оргкомітету II етапу олімпіади з _____, конкурсу фахової майстерності на III етапі Всеукраїнської олімпіади, конкурсу направляються:

№ з/п	Прізвище, ім'я та по батькові учня	Число, місяць (прописом), рік народження	Назва професійно-технічного закладу освіти	Курс навчання	Місце, зайняте на II етапі конкурсу (олімпіади)	Прізвище, ім'я, по батькові майстра виробничого навчання, який супроводжує учня

Начальник управління освіти
 М.П. Голова оргкомітету олімпіади
 Голова журі олімпіади

« ____ » _____ року

**Положення про похвальний лист
«За високі досягнення у навчанні»
та похвальну грамоту
«За особливі досягнення
у вивченні окремих предметів»**

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Наказ Міністерства освіти і науки України
11 грудня 2000 року №579*

1. Похвальним листом «За високі досягнення у навчанні» нагороджуються учні 5–8-х та 10-х класів навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які мають високі досягнення (10–12 балів) у вивченні всіх предметів за відповідний навчальний рік.

2. Похвальною грамотою «За особливі досягнення у вивченні окремих предметів» нагороджуються випускники навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які досягли особливих успіхів у вивченні одного чи декількох предметів (на рівні 12 балів). Такою нагородою відзначаються, насамперед, переможці міжнародних, всеукраїнських, обласних олімпіад, конкурсів, змагань.

3. За умов дотримання п.1 і 2 Положення похвальними листами і похвальними грамотами можуть нагороджуватися учні, які навчаються за індивідуальною формою.

4. Рішення про нагородження учнів приймається на спільному засіданні педагогічної ради та ради навчального закладу і затверджується наказом директора навчального закладу.

5. Підвищення результатів річного оцінювання шляхом переекстації не дає підстав для нагородження учнів похвальним листом чи похвальною грамотою.

6. Дія цього Положення поширюється на всі типи навчальних закладів системи загальної середньої освіти незалежно від їх підпорядкування і форми власності.

7. Нагородження учнів похвальним листом і похвальною грамотою відбувається в урочистій обстановці із залученням представників громадськості.

Начальник департаменту
розвитку дошкільної,
загальної середньої
та позашкільної освіти

В. П. Романенко

**Положення
про золоту медаль «За високі досягнення
у навчанні» та срібну медаль
«За досягнення у навчанні»**

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Наказ Міністерства освіти і науки України
13 грудня 2000 року № 584*

1. Загальні положення

- 1.1. Відповідно до ст. 23 Закону України «Про загальну середню освіту» для учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти встановлюються різні види морального стимулювання за високі досягнення у навчанні.
- 1.2. Нагородження золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» (далі — Золота медаль) та срібною медаллю «За досягнення у навчанні» (далі — Срібна медаль) є видом морального стимулювання випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти (далі — навчальні заклади) усіх типів і форм власності.
- 1.3. З метою стимулювання випускників навчальних закладів, здійснення контролю щодо об'єктивності оцінювання їх досягнень за підсумками навчання у 10 (11)-х класах рішенням педагогічної ради визначаються претенденти на нагородження Золотою або Срібною медалями.
Випускникам навчальних закладів, нагородженим Золотою або Срібною медалями, на урочистих зборах із залученням представників громадськості вручаються документ про повну загальну середню освіту особливого зразка та відповідна медаль.

Начальник департаменту
розвитку дошкільної,
загальної середньої
та позашкільної освіти

В. П. Романенко

Про відзначення призерів і учасників Міжнародних учнівських олімпіад та їх учителів

УКАЗ

Президента України

від 5 лютого 2000 р.

№6 169/2000

З метою збереження і розвитку інтелектуального потенціалу України, державної підтримки талановитої учнівської молоді та творчої праці вчителів постановляю:

1. Кабінету Міністрів України визначити перелік напрямів і спеціальностей у вищих навчальних закладах України, за яким призери та учасники Міжнародних учнівських олімпіад приймаються па навчання до цих закладів без вступних випробувань.

2. Міністерству освіти і науки України:

в установленому порядку представляти матеріали щодо вчителів, які підготували призерів Міжнародних учнівських олімпіад, для присвоєння почесного звання «Заслужений вчитель України» та нагородження їх іншими державними нагородами;

вжити заходів щодо подальшого виявлення обдарованих дітей та створення умов для їх творчого розвитку, самовдосконалення та підвищення інтересу до поглибленого вивчення навчальних дисциплін, прищеплення навичок дослідницької роботи та формування покоління молодих науковців і практиків для різних галузей суспільного життя.

3. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

вжити заходів щодо поліпшення житлових умов, побутового обслуговування учителів, які підготували призерів Міжнародних учнівських олімпіад, відзначення їх грошовими преміями;

широко висвітлювати та популяризувати у засобах масової інформації участь місцевих школярів у Міжнародних учнівських олімпіадах, активно пропагувати педагогічний досвід їх наставників.

Президент України

Л. Кучма

Про проведення Всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2006»

Наказ

*Міністерства освіти і науки України
від 14.11.2005 р. № 650*

На виконання Указу Президента України від 29 червня 1995р. № 489 «Про всеукраїнський конкурс «Учитель року», відповідних постанов Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995р. № 638, від 14 вересня 2005 року №900 та рішення колегії Міносвіти і науки України від 23.06.2005 р. № 6/3-19

НАКАЗУЮ:

1. Провести у 2005/2006 навчальному році Всеукраїнський конкурс «Учитель року» в таких номінаціях: початкові класи, хімія, географія, інформатика, іноземна мова (іспанська, німецька).

2. Всеукраїнський конкурс «Учитель року — 2006» провести в три тури:

— перший (районний, міський) — грудень 2005р.;

— другий (республіканський — Автономна Республіка Крим, обласний, міський — мм. Київ та Севастополь) — лютий 2006р.;

— третій (заключний) — березень — квітень 2006р.

3. Третій заключний тур Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» провести в містах:

— Миколаїв — початкові класи;

— Ужгород — хімія;

— Тернопіль — географія;

— Біла Церква Київської області — інформатика;

— Львів — іноземна мова.

4. Врахувавши пропозиції Академії педагогічних наук України, Творчої спілки вчителів України та Педагогічного товариства України, затвердити склад Центрального оргкомітету конкурсу (додається).

5. Міністерству освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій до 10 березня 2006 р. надіслати інформацію про підсумки I та II турів і використання творчого потенціалу вчителів-учасників конкурсу на адресу Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України (04070, Київ, вул. Петра Сагайдачного, 37).

6. Науково-методичному центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України (Завалевський Ю. І.), Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України (Полянський П.Б.), Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій забезпечити виконання цього наказу.

7. Управлінням освіти і науки Закарпатської, Київської, Львівської, Миколаївської, Тернопільської обласних держадміністрацій до 15 листопада 2005 р. подати пропозиції щодо кошторису витрат заключного туру конкурсу на адресу Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України (04070, м. Київ, вул. Петра Сагайдачного, 37).

7.1. Департаменту економіки та соціального розвитку Міністерства освіти і науки України (Куліков П.М.) спільно з департаментом загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України (Полянський П.Б.), Науково-методичним центром середньої освіти Міністерства освіти і науки України (Завалевський Ю. І.) на підставі поданих пропозицій до 25 грудня 2005р. скласти і в установленому порядку затвердити кошторис витрат на проведення III туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року».

8. Центральному оргкомітету конкурсу:

— до 25 листопада цього року внести необхідні зміни до умов та порядку проведення Всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2006» і вимог до поданих на конкурс матеріалів. Своєчасно довести їх до відома керівників установ освіти, методичних установ, педагогічних колективів;

— до 1 грудня 2005р. підготувати пропозиції до складу регіональних оргкомітетів та фахових журі конкурсу.

9. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

С. М. Ніколаєнко

Положення про Всеукраїнський конкурс «Учитель року» (нова редакція)

ЗАТВЕРДЖЕНО

постановою Кабінету Міністрів України

від 11 серпня 1995 р. № 638

від 14 вересня 2005 р. № 900

1. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» є одним із заходів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») і проводиться з метою виявлення і підтримання творчої праці вчителів, підвищення їх професійної майстерності, популяризації педагогічних здобутків.

Завданнями конкурсу є:

- піднесення ролі вчителя у суспільстві і підвищення престижності цієї професії;
- привернення уваги громадськості, органів виконавчої влади до проблем освіти;
- сприяння творчим педагогічним пошукам, удосконаленню фахової майстерності вчителя;
- поширення перспективного педагогічного досвіду;
- забезпечення незалежної експертної оцінки педагогічної діяльності.

2. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводить Міністерство освіти і науки України разом з Академією педагогічних наук, Творчою спілкою вчителів, Педагогічним товариством.

Міністерство освіти і науки України за поданням зазначених організацій затверджує щороку до 1 жовтня склад Центрального оргкомітету конкурсу та фахові журі.

3. Центральний оргкомітет конкурсу визначає фахи (не більше ніж п'ять), з яких проводиться конкурс у поточному навчальному році, встановлює критерії відбору поданих на конкурс матеріалів, умови та порядок проведення заключної частини конкурсу і не пізніше як за місяць до початку першого туру забезпечує їх доведення до відома педагогічної громадськості.

4. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться щорічно в три тури:

перший — районний (міський) — грудень;

другий — республіканський в Автономній Республіці Крим, обласний, Київський та Севастопольський міські — січень-лютий;

третій — заключний — проводиться поетапно: відбірковий — березень; фінальний — квітень.

5. Для проведення першого і другого туру утворюються на місцях оргкомітети конкурсу і журі з кожного фаху.

Склад районного (міського) оргкомітету конкурсу і журі затверджується управліннями (відділами) освіти районних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (міських рад) за поданням районного (міського) методичного кабінету та фахових асоціацій учителів (за їх наявності).

Склад оргкомітету і журі конкурсу в Автономній Республіці Крим, області, мм. Києві і Севастополі затверджується відповідним органом управління освітою за поданням науково-методичної установи та фахових асоціацій (за їх наявності).

6. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться на добровільних засадах. У ньому беруть участь педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів за основним місцем роботи — громадяни України незалежно від одержаної освіти, набутого фаху, віку, які мають стаж педагогічної роботи не менше 5 років.

7. Для участі в конкурсі претендент подає районному (міському) оргкомітету такі матеріали:

- заяву про бажання брати участь у Всеукраїнському конкурсі «Учитель року»;
- опис власного досвіду, що розкриває оригінальність педагогічних ідей, методів, технологій; аналіз результатів праці.

За бажанням учитель може подати оргкомітету й інші матеріали (в тому числі відгуки наукових установ, фахових асоціацій), що глибше розкривають його творчі здобутки.

8. До участі в кожному наступному турі допускаються переможці попереднього туру з кожного фаху, на яких оргкомітет подає матеріали, перелічені в пункті 7 цього Положення.

Якщо перший чи другий тур в окремих регіонах не проводився, бажаючі взяти участь у третьому турі можуть надіслати до Центрального оргкомітету матеріали, зазначені у пункті 7 цього Положення.

9. Центральний оргкомітет конкурсу приймає заяви з необхідними матеріалами з 1 до 10 березня поточного року.

За результатами відбіркового етапу претендентам надсилаються запрошення для подальшої участі в конкурсі.

Фінальний етап третього туру конкурсу проводиться у другій половині квітня поточного року

10. На відбірковому етапі третього туру конкурсу визначаються учасники фінального етапу конкурсу (не більше 12 осіб у кожній номінації).

На фінальному етапі третього туру визначаються переможець та лауреати конкурсу у кожній номінації.

11. На підставі висновків фахових журі Центральний оргкомітет вносить колегії Міністерства освіти і науки України пропозиції щодо присвоєння переможцям конкурсу звання «Заслужений учитель України».

12. Переможці конкурсу нагороджуються грошовими преміями кожний у розмірі 5,0 тис. грн.; лауреати, які посіли друге та третє місця в кожній номінації — по 3,0 тис. грн. та 2,0 тис. грн. відповідно.

13. Переможці, лауреати, учасники конкурсу нагороджуються дипломами, цінними подарунками Центрального оргкомітету у межах встановленого кошторису. Вони можуть бути також представлені до державних та відомчих заохочувальних відзнак та інших нагород.

14. Фінансові витрати на підготовку і проведення першого і другого туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» провадяться за рахунок місцевих бюджетів, на організацію третього туру і забезпечення нагородження його переможців — за рахунок асигнувань Державного бюджету.

Про умови та порядок проведення третього (заключного) туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2006»

Міністерство освіти і науки України

Від 14.11.05 р. № 1/9-630

На № 650 від 14.11.2005 р.

Міністерству освіти і науки Автономної Республіки

Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та

*Севастопольської міських державних адміністрацій інститутам
післядипломної педагогічної освіти*

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України «Про проведення Всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2006» від 14.11.05 р. № 650 повідомляємо, що III (заключний) тур конкурсу буде проводитись у два етапи та завершиться су-перфіналом.

Перший етап відбудеться з 12 по 19 березня, другий та су-перфінал — з 14 по 22 квітня 2006 року .

Оргкомітети та фахові журі конкурсу діють згідно з «По-ложенням про Всеукраїнський конкурс «Учитель року», за-твердженим постановами Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 638 та 14 вересня 2005 р. № 900.

Матеріали переможця II туру в кожній із номінацій (додаток № 1) надсилаються Міністерством освіти і науки Автономної Рес-публіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій до 11 бе-резня 2006 року на адреси інститутів післядипломної педагогічної освіти, на базі яких буде проводитись III тур конкурсу:

Початкові класи — Миколаївський обласний інститут піс-лядипломної педагогічної освіти, вул. Адміральська, 4, м. Ми-колаїв, 54001

Тел. 8(0512) 35-40-39-факс, 35-95-65.

Хімія — Закарпатський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, вул. А.Волошина, 35, м. Ужгород, 88000

Тел.8(03122) 3-42-74 -факс, 3-61-30.

Географія — Тернопільський обласний комунальний інсти-тут післядипломної педагогічної освіти, вул. М.Кривоноса, 7-а, м.Тернопіль,46027

Тел. 8(0352) 43-57-83-факс, 43-57-82.

Інформатика — Київський обласний інститут післядиплом-ної педагогічної освіти, вул. Я.Мудрого, 37, м. Біла Церква, Київська область,09107

Тел.8(04463) 5-12-40, 5-04-24-факс.

Іноземна мова — Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, вул.Огієнка,18-а, м. Львів, 79007.

Тел. 8(0322) 72-47-73, 72-80-73-факс,72-95-05.

На **першому етапі III (заключного) туру конкурсу** протягом перших чотирьох днів члени журі вивчають та оцінюють надіслані на конкурс матеріали учасників.

Впродовж 3-х наступних днів члени журі безпосередньо знайомляться з конкурсантами та проводять між ними творчі змагання.

День перший:

I половина дня. *Письмова відповідь учасників на запитання або тестові завдання* з фаху та методики викладання відповідних навчальних дисциплін (тривалість до 1,5 год.) з наступною перевіркою та оцінюванням їх членами журі.

Завдання для всіх конкурсантів номінації однакові. За результатами його виконання члени журі визначають рівень володіння учасниками конкурсу сучасною методикою викладання предмета в умовах переходу на новий зміст і 12-річний термін здобуття повної загальної середньої освіти, з'ясовують вміння вчителя висловлювати свою думку письмово, творчий підхід його до вирішення поставленого перед ним завдання тощо.

II половина дня. *Ділова гра «Я роблю так».* Кожен учасник впродовж 15 хвилин виступає в ролі вчителя, ділиться педагогічними знахідками, родзинками власної творчості, демонструє цікаві форми роботи, а решта 26 конкурсантів — у ролі учнів.

Цей вид діяльності не оцінюється членами журі, його мета — дати можливість конкурсантам ознайомитись та обмінятися досвідом, а також підготуватися психологічно до наступних змагань.

Другий – третій дні:

Співбесіда, яка передбачає презентацію конкурсантом власного досвіду, захист педагогічних ідей, технологій, методик, у тому числі за надісланими на конкурс матеріалами; відповіді на запитання з педагогіки, психології, фахової підготовки, методики, загальної ерудиції.

Співбесіда проводиться за окремим графіком, який своєчасно доводиться до відома інститутів післядипломної педагогічної освіти.

За результатами першого етапу III (заключного) туру конкурсу визначаються у кожній номінації 12 учасників другого етапу змагань.

На **другому етапі III (заключного) туру конкурсу** кожен учасник:

1) готує у письмовій формі розгорнутий конспект одного уроку на задану членами журі тему (для всіх конкурсантів однаково)

2) аналізує відео урок або урок, запропонований організаторами у школі міста, де проводиться конкурс;

3) проводить у навчальному закладі урок, дата проведення якого, тема і клас визначаються напередодні жеребкуванням.

На кожному етапі кожен із членів журі оцінює роботу конкурсантів за бальною системою з урахуванням специфіки навчальної дисципліни, умов, в яких проводиться той чи інший захід. Максимальну кількість балів визначає журі. Оцінки членів журі не обговорюються до остаточного підведення підсумків окремих етапів, що визначають учасників наступних змагань.

Результати змагань учасників конкурсу на кожному етапі журі оцінює за рівнем педагогічної майстерності, загальної ерудиції, культури спілкування конкурсантів, творчим підходом щодо використання сучасних педагогічних інноваційних технологій та здатністю продукувати власні, вмінням аналізувати шляхи і способи досягнення ним належних результатів навчально-виховного процесу й оцінювати їх ефективність.

В разі однакової кількості балів, набраних кількома фіналістами, учасником суперфіналу стає той, хто одержав більшу кількість балів за проведений урок. У цьому випадку рішення журі оформляється відповідним протоколом.

У кожній номінації за сумою набраних балів визначаються п'ять учасників суперфіналу. Під час суперфіналу для конкурсантів передбачаються фахові, психолого-педагогічні та творчі завдання, підготовлені членами журі. При визначенні переможця суперфіналу враховується коефіцієнт оцінки уроку.

Суперфінал як заключний етап конкурсу проводиться урочисто, за участю педагогічної громадськості та висвітлюється у засобах масової інформації.

З метою популяризації та впровадження в практику роботи вчителів України педагогічного досвіду учасників конкурсу, за їх згодою, найбільш цікаві матеріали можуть бути опубліковані в педагогічних виданнях.

Голова Центрального оргкомітету
Всеукраїнського конкурсу
«Учитель року-2006»,
заступник Міністра

В.О Огнев'юк

ПЕРЕЛІК

матеріалів, що необхідно подати переможцю обласного туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» для участі в заключному III турі

1*. Особиста заява вчителя про участь у конкурсі, де підтверджується згода з умовами конкурсу.

2*. Анкета учасника конкурсу (додаток № 2).

3*. Фотографії вчителя (одне кольорове фото довільного розміру, одне чорно-біле, розміром 4×6 та фотоматеріали про педагогічну діяльність).

4*. Лист-представлення Міністерства освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (до 1 стор.).

5. Висновок про педагогічну та методичну діяльність претендента у навчальному закладі, районі, місті, області, підготовлений відповідним інститутом післядипломної педагогічної освіти. Він має містити також відомості про систему роботи вчителя, результативність його діяльності, участь учнів у предметних олімпіадах (районних, обласних, всеукраїнських, міжнародних), конкурсах, виставках, фестивалях тощо (до 2 стор.).

6. Опис вчителем власного досвіду з реалізації проблеми, над якою він працює (до 5 стор.). У ньому мають бути розкриті індивідуальні особливості роботи вчителя, сучасні та авторські форми і методи вирішення проблеми.

7. Творчий доробок (дидактичні матеріали, методичні розробки, тестові завдання, система позакласних, виховних заходів, роботи з батьками тощо) — один за вибором вчителя як практичне підтвердження його роботи над проблемою.

8. Розробка циклу уроків однієї з навчальних тем, що розкриває специфіку системи роботи вчителя над проблемою, сучасні підходи до вивчення відповідного навчального предмета.

9*. Публікації вчителя (якщо такі є).

10* Зміст матеріалів (з посиланням на наскрізну нумерацію сторінок).

У представлених матеріалах має простежуватись система роботи вчителя у взаємозв'язку: досвід — творчий доробок — розробка циклу уроків.

Матеріали, надіслані на конкурс, не повертаються.

---

* Не оцінюються членами журі.

Місце для
фотографії
3×4

АНКЕТА

переможця II туру Всеукраїнського конкурсу
«Учитель року»

1. Прізвище, ім'я та по батькові _____
_____
2. Дата народження _____
3. Домашня адреса (індекс), телефон (код), факс, e-mail _____
_____
4. Паспортні дані, ідентифікаційний код _____
5. Які навчальні заклади закінчили, у якому році _____
_____
_____
6. Місце роботи (повна назва закладу, адреса), телефон факс, e-mail _____
_____
_____
7. Педагогічний стаж роботи. Термін роботи у цьому навчальному закладі _____
_____
8. Кваліфікаційна категорія, звання _____
_____
9. Нагороди, відзнаки _____
_____
_____
10. Інформація, яку б ви хотіли повідомити про себе додатково: _____
_____
_____
_____
_____

Дата заповнення

Підпис

Положення про нагрудний знак «Відмінник освіти України»

*Затверджено
колегією Міністерства освіти України
23 квітня 1997 р.
№ 7/7-9*

1. Знаком «Відмінник освіти України» нагороджуються: вихователі, вчителі, викладачі, практичні психологи, педагоги-організатори, соціальні педагоги, майстри виробничого навчання, спеціалісти, методисти, педагогічні працівники позашкільних закладів, наукові, інженерно-технічні працівники, навчально-допоміжний персонал, працівники наукових установ освіти, закладів підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів, спеціалісти із інших держав, які працюють у галузі не менше п'яти років і досягли визначних успіхів:

- у вихованні, навчанні, професійній, науковій підготовці учнівської та студентської молоді в умовах відродження і розвитку національної освіти України;
- в організації та удосконаленні навчальної, виховної, науково-методичної та науково-дослідної роботи;
- у координації дій педагогічних, виробничих колективів, сім'ї, громадськості з питань виховання і навчання дітей;
- у впровадженні у практику досягнень науки і передового педагогічного досвіду;
- у керівництві закладами та установами освіти, наданні допомоги у їх розвитку, впровадженні нових управлінських новацій;
- у підготовці та підвищенні кваліфікації науково-педагогічних кадрів, спеціалістів народного господарства України;
- у науковому і методичному забезпеченні закладів освіти, створенні високоякісних підручників і навчальних посібників;
- у роботі з конструювання і виготовлення навчально-наочного приладдя;
- у планово-фінансовій, адміністративно-господарській і іншій роботі.

2. Клопотання про нагородження знаком «Відмінник освіти України» порушується колективами закладів освіти, Мініс-

терством освіти Автономної Республіки Крим та управліннями освіти обласних, Київської і Севастополької міських державних адміністрацій. Представлення може здійснюватись також за ініціативою державних органів та установ, підприємств (об'єднань) та інших громадських організацій України. При цьому може бути зроблено запит думки колективу. Пропозиції про нагородження знаком «Відмінник освіти України» вносяться щодо осіб, заслуги яких відповідають вимогам даного Положення. З цією метою Міністерству освіти України надсилається подання з зазначенням заслуг даних осіб або особи.

3. Висунення кандидатури для нагородження знаком «Відмінник освіти України» проводиться гласно на зборах колективу, їх Радах, про що робиться запис у поданні.

4. Знаком «Відмінник освіти України» можуть нагороджуватися кращі працівники освіти інших галузей по представленню відповідних міністерств, держкомітетів і відомств, працівники галузей народного господарства органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування України, які надають активну допомогу розвитку освіти.

5. Нагородження знаком «Відмінник освіти України» здійснюється наказом Міністерства освіти України.

6. Нагородження знаком «Відмінник освіти України» проводиться, як правило, один раз на рік: у червні–серпні кожного року за підсумками навчального року та атестації педагогічних працівників. Відзначення пам'ятних дат і ювілеїв може проводитись в інші терміни.

7. Особі, нагородженій знаком «Відмінник освіти України», видається посвідчення та знак установленого зразка. Вручення проводиться в урочистій обстановці на загальних зборах працівників закладів, установ освіти. Вручення доцільно приурочувати до загальнодержавних свят, професійних свят, серпневих педагогічних конференцій, ювілейних дат працівників, підприємств, установ, організацій тощо.

Положення про Почесну грамоту Міністерства освіти України

*Затверджено
колегією Міністерства освіти України
23 квітня 1997 р.
№ 7/7-9*

Почесною грамотою Міністерства освіти України можуть нагороджуватися працівники навчальних закладів і установ освіти, аспіранти, докторанти та колективи навчальних закладів, установ і організацій за заслуги в реалізації державної політики в галузі національної освіти, навчанні і вихованні підростаючого покоління, багаторічну сумлінну працю, особистий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів та наукових кадрів, плідну науково-педагогічну діяльність, впровадження сучасних методів навчання і виховання молоді, підвищення кваліфікації та перепідготовки спеціалістів, забезпечення суспільного виробництва висококваліфікованими працівниками, активну громадську діяльність. Почесною грамотою Міністерства освіти України можуть також нагороджуватися працівники освітніх закладів інших галузей народного господарства, освіти, охорони здоров'я, мистецтва і культури. Нагородження Почесною грамотою Міністерства освіти України здійснюється наказом Міністерства освіти України згідно клопотань керівників закладів та установ освіти, інших міністерств, держкомітетів та відомств.